

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ FAKULTA**

**Specifika práce s rodinou dítěte ohroženého rozvodem rodičů z pohledu
sociálního pracovníka OSPOD – teoretický rozbor a případová studie**

Diplomová práce

Vedoucí práce:

Doc. MUDr. Jiří Šimek, CSc.

Autor:

Kateřina Beranová

2010

Abstrakt

This thesis deals theoretically as well as in the scope of application practice with the issue of the children participation in the divorce disputes of parents as basic for the work of the social employee of an authority for the social and legal protection of children. The main target of the thesis was to describe, through the case studies, the course and specifics of the work with the family of a child endangered by the divorce of the parents from the point of view of the social employee of the authority for the social-legal protection of children (OSPOD). The partial target was, based on work with families, to formulate the recommendation for the consulting and activity of a social worker of OSPOD in the family of a child endangered by the divorce conflict of parents.

In the scope of qualitative research by means of a case study I applied the method of participating observation, non-structured interview and the analysis of documents to acquire data. Based on the data acquired by these methods I made up four case studies.

In three case studies, a more or less developed parental alienation syndrome, each time as a consequence of the alienation syndrome partner. In the four case studies the problems in the relation of the parent and the child after the divorce, originally interpreted by the father as the parental alienation syndrome, appeared as consequence of the non-sensitive involving of the child into the non-settled partner relationships between the parents from the part of parents and grand-parent. The work of a social employee of OSPOD in the investigated families had a consulting aspect, preventive aspect, it was done mainly on the level of individual and group interventions towards parents; that should respect and carry out the rights and duties following from the parental liability; partly the activity was carried out on the level of mediation work. Based on the comparison of individual case studies I formulated in the discussion part of the thesis the recommendation for the consulting work and activity of a social employee of OSPOD in the families of children the rights and interests of whom are endangered by the divorce dispute of parents.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Specifika práce s rodinou dítěte ohroženého rozvodem rodičů z pohledu sociálního pracovníka OSPOD – teoretický rozbor a případová studie“ vypracovala samostatně a použila jen pramenů, které cituji a uvádím v přiložené bibliografii.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Zdravotně sociální fakultou, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích dne 11. 5. 2010

.....

Kateřina Beranová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu diplomové práce Doc. MUDr. Jiří Šimkovi, CSc. za odbornou pomoc, ochotu a trpělivost při vedení mé práce.

Obsah

Úvod	7
1 Současný stav	9
1.1 Rodina	9
1.1.1 Vymezení rodiny a její základní funkce	9
1.1.2 Význam rodiny pro dítě	11
1.1.3 Současná rodina	12
1.1.4 Manželství a s ním spojená očekávání	14
1.1.5 Selhání manželského vztahu	15
1.2 Rodina a rozvod	17
1.2.1 Rozvod a jeho dopad na členy rodiny	18
1.2.2 Děti a rozvod rodičů	21
1.2.3 Legislativní rámec rozvodové problematiky	23
1.2.4 Rozvodové a porozvodové poradenství	34
1.2.5 Rozvodová mediace	35
1.3 Sociálně právní ochrana dětí v rozvodové situaci	37
1.3.1 Legislativa týkající se práv dítěte v České republice	38
1.3.2 Průběh opatrovnických sporů a postavení OSPOD v těchto sporech	40
1.3.3 Kritéria pro rozhodování soudu ve věci svěřeni nezletilého dítěte do péče	43
1.3.4 Působení OSPOD na dítě a rodiče, poradenská činnost OSPOD	46
1.3.5 Vybraná problematika v rámci agendy OSPOD: Syndrom zavrženého rodiče a syndrom zavrženého partnera	49
2 Cíl práce	54
3 Metodika	55
3.1 Použité metody	55
3.2 Charakteristika souboru	56
4 Výsledky	58
4.1 Případová studie rodiny Blanky, Luboše a Kamily	58
4.2 Případová studie rodiny Gabriely, Petra, Denisy a Elišky	69

4.3 Případová studie rodiny Jany, Karla a Anežky	85
4.4 Případová studie rodiny Ireny, Štěpána a Lenky	93
5 Diskuze	104
6 Závěr	113
7 Seznam použitých zdrojů	116
8 Klíčová slova	120
9 Přílohy	121

Úvod

Tato diplomová práce se teoreticky i v rámci aplikační praxe zabývá problematikou dětského vnímání a dětské účasti na rozvodových sporech rodičů jako východiska práce sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Rozvodovou problematiku považuji za aktuální a potřebnou reflexe, neboť v České republice je každoročně rozvedeno každé druhé manželství a z hlediska počtu rozvodů Česká republika zaujímá prvenství mezi zeměmi Evropské unie. O důvodech vysoké rozvodovosti polemizuje mnoho odborníků. Nejčastěji je uváděna premisa změny vnímání manželství jako posvátného, trvalého spojení dvou lidí a změna společenského postoje k rozvodům. Jisté je, že vysoká rozvodovost není důsledkem jednoho izolovaného vlivu, ale jedná se o výsledek multifaktoriálního působení. V rámci své praxe sociální pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dětí, pro niž je kontakt s rozvádějícími se partnery „denním chlebem“, reflektuji především skutečnost, že do rozvodových sporů se stále více promítá orientace současného světa na výkon, výkonnost, tedy ekonomické zájmy jednotlivých partnerů, které vyúsťují do „krvavých“, velmi bezohledných sporů o majetek (často vyostřených účastí právních zástupců jednotlivých stran) a výrazně ovlivňují chování partnerů v opatrovnických rozvodových sporech. Především se však promítají do vztahů rodičů k dítěti či dětem. Právě děti, pro než je rozvodová situace traumatická a složitá, a to v každém věku, jsou nezdědky využívány jako prostředek v rámci majetkových sporů mezi partnery. Psychika dětí je pak často velmi narušena, pravidelně se u nich objevují psychosomatické potíže, zhoršení prospěchu, chování, přecitlivělost, smutek nebo naopak hněv, agresivita. Ochrana zájmů a blaha těchto dětí jako prvořadý úkol sociálního pracovníka OSPOD se pak stává velmi obtížnou a komplikovanou záležitostí, zvláště v situacích, kdy rodiče striktně odmítají využít další dostupné zdroje odborné pomoci. Agenda sociálního pracovníka v rozvodových situacích je poměrně rozsáhlá, má dimenzi právní, sociální, psychologickou, etickou a tato práce ji v celé její šíři nedokáže postihnout. Nicméně pokusila jsem se prostřednictvím výzkumných metod popsat některá specifika práce s rodinami dětí ohrožených

rozvodem z pohledu sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí, jedinečnost, nejednoznačnost, dynamičnost této činnosti. Sociální práce v této souvislosti není zobecnitelná, skutečnosti, které jsou pro ni typické, nelze kvantifikovat, zvolila jsem proto kvalitativní výzkumnou techniku.

Doufám, že tato diplomová práce přispěje k získání většího náhledu na problematiku rodin v rozvodových sporech, v nichž jsou ohroženy bio-psycho-sociální potřeby dětí a sociálním pracovníkům OSPOD poskytne pomoc, podporu a praktické návody při poradenské práci s těmito rodinami.

1 Současný stav

1.1 Rodina

„Rodina je jednou z nevyhnutelných podmínek štěstí.“

Lev Nikolajevič Tolstoj

Rodina je bezesporu nejstarší lidskou společenskou institucí. Nevzniká pouze z přirozeného pudu pohlavního, ale především z potřeby své potomky chránit, pečovat o ně, předávat jim své zkušenosti, vzdělávat je a připravovat pro život (Matějček, 1994, 15). Charakteristickým rysem života v rodině je vzájemné uspokojování duševních potřeb mezi jejími členy (Matoušek, 1993, 10). Tato rodinná vzájemnost znamená i vzájemný pocit jistoty, uvolnění, spokojenosti, radosti a ostatních pozitivních prožitků (Matoušek, 1993, 10). Kromě toho, že je rodina biologicky důležitá pro udržení lidstva, je také základní jednotkou společnosti (Matoušek, 1993, 10). Reprodukují člověka jako organismus, ale zároveň i jako bytost kulturní a zprostředkovává tak tradici dalším generacím (Matoušek, 1993, 10). Rodina prochází celou svou historií neustálými změnami co do své velikosti, významu i začlenění do společnosti (Dunovský, 1999, 91). Přitom dochází k její adaptaci na nejrůznější proměny a stupně vývoje (Dunovský, 1999, 91). Na základě této adaptace udržuje život člověka prakticky ve všech jeho sférách a cyklech (Dunovský, 1999, 91).

1.1.1 Vymezení rodiny a její základní funkce

Rodina vzniká dle Veselé a kol. (Veselá a kol., 2005, 11), pokud se muži a ženy, kteří spolu žijí, narodí dítě. Rodinu tedy podle autorky netvoří manželské/partnerské bezdětné páry, páry žijící spolu mimo svá manželství a stejně tak páry homosexuální. Rodinu však mohou tvořit nesezdané páry, kde si jeden či oba partneři do soužití přivedou své biologické děti, v tomto případě se však dle Veselé a kol. (Veselá a kol., 2005, 11) nejedná o rodinu v pravém slova smyslu, ale spíše o tzv. pseudorodinu (Veselá a kol., 2005, 11). Dunovský vymezuje rodinu jako *„malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů*

a dětí či vztahu jej substituujícím, na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i celé společnosti“ (Dunovský, 1999, 91). Kramer se domnívá, že „kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde např. o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.“ (Kramer, 1980, 11). Výše zmíněné definice potvrzují, že vymezení rodiny může být jiné z pohledu právníka, psychologa, sociologa, lékaře atd. (Matějček, 1994, 16). Z pohledu dítěte nejsou vnější znaky rodiny příliš důležité (Matějček, 1994, 16). Pro dítě může a nemusí být rodinou situace, kdy o ně pečuje jedna osoba nebo více osob, kdy jsou vzájemné vztahy mezi rodiči zákonem potvrzeny či nikoli, kdy jsou děti takzvaně vlastní či nevlastní (Matějček, 1994, 16). Dítě za své rodiče přijímá osoby, které se k němu chovají mateřsky či otcovsky (Matějček, 1994, 16).

Rodina jako biosociální systém soustavně hledá a nachází své místo ve společnosti a přitom je současně touto společností ovlivňována a přetvářena (Dunovský, 1999, 92). O fungující rodině můžeme mluvit v případě, že rodina uspokojuje potřeby a požadavky svých členů (Dunovský, 1999, 92). Aby rodina těmto mnohdy náročným požadavkům dostála, musí plnit funkce, které zabezpečují život člověka ve společnosti ve všech stádiích jeho existence (Dunovský, 1999, 92). Lze rozlišit tyto základní funkce rodiny: biologicko-reprodukční, ekonomicko-zabezpečovací, emocionální a socializačně-výchovnou (Dunovský, 1999, 92).

Biologicko-reprodukční funkce

Rodina zabezpečuje udržení života početím a narozením nového člověka (Dunovský, 1999, 92). Nejde pouze o to přivést dítě na svět, ale také mu zabezpečit potřebné podmínky pro život a jeho další vývoj (Dunovský, 1999, 92). Oslabení této funkce v současné době ovlivňují rovněž změny společenských hodnot (Mišíková, 2003, 49). V dřívějších dobách bylo dítě pro rodinu z ekonomického hlediska přínosem, dnes je tomu naopak (Mišíková, 2003, 49).

Ekonomicko-zabezpečovací funkce

Do této funkce patří vytvoření materiálního zázemí rodiny pro zajištění základních i rozvojových potřeb rodiny (Sobotková, 2007, 71).

Emocionální funkce

Vzhledem ke zvýšené labilitě moderní rodiny se tato funkce stává zvláště významnou (Dunovský, 1999, 93). Emocionální funkce je vázána na zralého, odpovědného člověka, jehož citový vztah není povrchní, pomíjívou skutečností, ale trvalou základnou jistoty, důvěry a citovým zázemím pro všechny členy rodiny (Dunovský, 1999, 93). Emocionalita je nejdůležitějším kohezivním faktorem rodiny, je potřebná ve stejné míře pro děti i dospělé členy rodiny (Dunovský, 1999, 93).

Socializačně-výchovná funkce

Rodinné klima a pozitivní citové vazby mezi jednotlivými členy rodiny jsou východiskem pro tuto nejvýznamnější rodinnou funkci, která spočívá v upřímném zájmu o dítě, kvalitní péči o ně, jeho výchově, v akceptaci dítěte, porozumění jeho vývoji, potřebám, požadavkům a v rozvoji schopností dítěte (Dunovský, 1999, 93). Tímto způsobem by měli rodiče své dítě provázet v procesu socializace, prosazovat jeho zájmy a naopak chránit jej před nepříznivými situacemi, učit jej těmto situacím čelit a překonávat je (Dunovský, 1999, 93).

1. 1. 2 Význam rodiny pro dítě

Dítě potřebuje dospělé vychovatele, kteří k němu mají vřelý citový vztah, nejde však jen o vztah jednostranný, neboť aby mohli rodiče o své dítě s láskou pečovat, musí i ono uspokojovat jejich hluboké životní potřeby (Matějček, 1986, 15). Rodina není jedinou institucí pečující o prospěch, ochranu, výchovu a vzdělávání dítěte, která má vliv na utváření jeho osobnosti, ale rodina má mezi těmito institucemi jedinečné postavení (Matějček, 1994, 16). Od svých rodičů dítě přijímá genetickou výbavu, která ovlivňuje rozvoj jeho osobnosti pro stránce bio-psycho-sociální (Dunovský, 1999, 99). V rodině začíná proces socializace dítěte a v souladu s působením svých

rodičů si dítě vytváří představu o okolním světě (Dunovský, 1999, 99). Rodina je prostředím, které dítěti poskytuje emoční podporu, ochranu a oporu v úsilí vyrovnat se náročným požadavkům dnešního světa (Langmeier, Krejčířová, 2006, 323). Uspokojuje tak základní lidskou potřebu jistoty a bezpečí (Matějček, 1994, 16). Podle úrovně jistoty v rodinném společenství si dítě následně vytváří jistotu svou, tedy sebejistotu – sebe-vědomí (Matějček, 1994, 16). Rodina ovlivňuje názory, postoje, určuje sociální status dítěte, prostřednictvím rodiny si dítě uvědomuje svou roli a místo ve společnosti (Dunovský, 1999, 99). V rodině si dítě osvojuje základní vzorce chování, dovednosti, strategie v interpersonálních vztazích pozitivní i negativní (Dunovský, 1999, 99). V rodině si rovněž dítě osvojuje základní sociální a kulturní hodnoty, normy a na jejich základě se pak vyvíjí jeho sociální a morální cítění, utváří se jeho charakter (Dunovský, 1999, 99). Rodina, vztahy mezi jejími členy, způsob výchovy poskytují dítěti zázemí, z něhož bude vycházet v dospělosti při zakládání vlastní rodiny (Dunovský, 1999, 99).

1. 1. 3 Současná rodina

Změna společenského zřízení po listopadu 1989 znamenala postupné utváření občanské společnosti, v níž je zdůrazňována samostatnost, odpovědnost jednotlivce za svá rozhodnutí o svých činech, o svém životě a své budoucnosti (Veselá a kol., 2006, 41). Společenský převrat přinesl také nové možnosti ve vzdělávání, cestování, soukromém podnikání, byla zrušena pracovní povinnost, zanikla umělá zaměstnanost (Veselá a kol., 2006, 41). Bohužel tyto změny měly nejen pozitivní, ale také negativní dopady například vytvoření korupčního prostředí v podnikání v důsledku nedokonalých právních předpisů, vysokou nezaměstnanost (Veselá a kol., 2006, 41). Je zřejmé, že nastíněné společenské změny nemohly neovlivnit rodinu (Veselá a kol., 2006, 41). Jaká je tedy současná česká rodina a jakými proměnami prochází?

Nejvýrazněji vystupuje do popředí skutečnost, že se snížila sňatečnost a porodnost a stoupá počet rozvodů (Veselá a kol., 2006, 41). Většina partnerů v současné době vstup do manželství oddaluje a téměř vždy začíná párovým soužitím (Matoušek, 2003,182). Dítě v současné době představuje především citovou investici.

(Matoušek, 2003, 182). Z ryze ekonomického hlediska je dítě investicí velkou a nevratnou (Matoušek, 2003, 182). Z tohoto důvodu je rozhodnutí mít dítě pečlivě zvažováno a především proto také v rozvinutých zemích klesá porodnost (Matoušek, 2003, 182). Stále přibývá dětí vyrůstajících v neúplných rodinách, dětí vyrůstajících s nevlastními rodiči a zvyšuje se počet tzv. sociálních sirotků, tedy dětí, které sice mají biologické rodiče, ale ti nejsou schopni nebo ochotni o dítě pečovat (Matoušek, 2003, 182). Možný (Možný, 2006, 23) rovněž poukazuje na nepříznivou ekonomickou situaci řady mladých rodin. Došlo k přeměně tradiční formy rodinného soužití s dominantní rolí muže a ženou v domácnosti v soužití, v němž je profesní kariéra pro ženu stejně důležitá jako pro muže a žena se stává relativně ekonomicky samostatnou (přesto, že stále i v nejvyspělejších zemích zaujímají většinu vlivných společenských pozic muži a ženy jsou za stejný pracovní výkon nepoměrně hůře placeny než muži) (Možný, 2006, 23). Současné rodiny jsou také charakteristické častějšími navazováním mimomanželských sexuálních vztahů a nadměrnou tolerancí k nim, nedostatkem opravdového láskyplného vztahu mezi partnery a v důsledku těchto tendencí se snižuje stabilita manželství/partnerství (Dunovský, 1999, 97).

Pro tzv. vyspělé společnosti dnešní doby jsou podle Langmeiera a Krejčířové (Langmeier, Krejčířová, 2006, 171) typické následující trendy týkající se rodin:

- Tendence oddalovat vstup do manželství a dobu narození prvního dítěte.
- Tendence ve větší míře zakládat rodinu neformálně, bez legálního sňatku.
- Zvyšování rozvodovosti.
- Pokles ochoty lidí po rozvodu vstupovat do dalšího svazku a mít další děti.
- Tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec.
- Výrazně narůstá počet svobodných matek.

Téměř všechny tyto tendence ukazují na sílící prosazování individuálních zájmů nad zájmy rodinnými a souvisí s požadavky globální ekonomiky devastujícími rodinný život (Matoušek, 1993, 24). To, co se mění je skutečnost, že vztahy sami o sobě ztratily hodnotu. Ideál „šťastné rodiny“ je dnes podstatně méně přitažlivým, důležité je, aby byl člověk šťasten sám za sebe (De Singly, 1999, 91). Někteří autoři

v této souvislosti píše o krizi rodiny. Jiní se domnívají, že se jedná o adaptaci rodiny v náročných podmínkách její existence (De Singly, 1999, 91). Jisté je, jak uvádí De Singly (De Singly, 1999, 91), že rodina nezmizela a stále představuje jeden z prostředků, jak být šťastný a rovněž je prostředkem seberealizace. Život v manželství, v rodině neznamena ztrátu lidské autonomie, individuality, je tomu právě naopak (De Singly, 1999, 91).

1. 1. 4 Manželství a s ním spojená očekávání

„Láska je ideální, manželství je reálné; plést si reálné s ideálním nikdy nezůstává nepotrestáno.“

J. W. von Goethe

I přesto, že v průběhu vývoje lidské společnosti rodina prošla mnoha transformacemi, stále zůstává, jak již bylo v úvodu zmíněno, základní a nejvýznamnější jednotkou společnosti. Společenský význam rodiny je nezastupitelný, a proto je také pod ochranou státu a ochranou zákona (Veselá a kol., 2005, 13). Manželství je žádoucím předpokladem, nikoli však nezbytnou podmínkou založení rodiny (Veselá a kol., 2005, 13). Veselá a kol. (Veselá a kol., 2005, 13) definují manželství jako *„institucionalizovaný společenský svazek mezi mužem a ženou jehož hlavním úkolem je vytvoření rodiny a výchova dětí“* (Veselá a kol., 2005, 13). Manželství vzniká po splnění zákonem stanovených požadavků za přítomnosti dvou svědků, souhlasným prohlášením muže a ženy o tom, že spolu vstupují do manželství učiněným před orgánem státu či orgánem církve (Zákon č. 94/1963, o rodině). Manželství můžeme tedy chápat jako smluvní vztah, v němž se muž a žena vzájemně zavazují k celoživotnímu partnerství (Chapman, 2005, 10). S manželstvím je spojena představa jednoty, je opakem osamělosti (Chapman, 2005, 10). Jakási síla hluboko v muži touží po společnosti ženy a stejně tak žena pociťuje ve svém nitru hlubokou touhu po spojení s mužem (Chapman, 2005, 10). Manželství je důvěrným vztahem zahrnujícím všechny oblasti lidského života: oblast intelektuální, emocionální, sociální, duchovní i fyzickou (Chapman, 2005, 10). Přirozeným předpokladem a důvodem uzavření manželství a založení rodiny je láska (Fialová a kol., 2000, 75).

Sociologické výzkumy potvrzují, že láska a touha po bezpečném zázemí jsou nejčastějším důvodem pro uzavření manželství (Fialová a kol., 2000, 75). Muž i žena vstupují do manželství s určitými očekáváními a o tom, zda se tato očekávání podaří naplnit, rozhoduje řada faktorů, například připravenost partnerů na manželství, kvalita jejich očekávání, osobnost partnerů, délka trvání manželství (Veselá a kol., 2005, 27). Matoušek (Matoušek, 1993, 51) zdůrazňuje, že kromě očekávání vědomých si manželé přinášejí očekávání nevědomá, v nichž může vystupovat rodič jako pozitivní vzor či naopak jako odstrašující příklad. Každý manželský vztah prochází v průběhu svého trvání řadou peripetií, představa romantické lásky se postupně mění, do vztahu přichází „realita všedního dne“, partneři se poznávají v intimních situacích, jsou postaveni před nutnost rozhodovat spolu důležité i zcela banální záležitosti (Veselá a kol., 2005, 27). Vzácnost setkávání v době namlouvání provázená těžko uchopitelným pocitem tajemnosti, střídá nejprve pocit údivu nad skutečností, že již nejsem sám/sama, následně okouzlení, radost, dojetí při narození prvního dítěte a postupně se přeměňuje v souvislosti s rutinou všedního dne v šedou stereotypnost (Veselá a kol., 2005, 27). Skutečnost, že manželství jako trvalý svazek muže a ženy nebývá tou nejsnadnější a nejméně problematickou životní etapou, potvrzuje počet rozvodů a někdy doslova tragické konce manželství (Veselá a kol., 2005, 28).

1. 1. 5 Selhání manželského vztahu

V postmoderní době se zvýšila křehkost rodinného soužití (De Singly, 1999, 112). Relativně se snížil význam a přesvědčení, že jedním z cílů manželství je jeho stálost a dlouhé trvání (De Singly, 1999, 112). Pro trvání manželství je podstatné, zda partner uspokojuje svůj protějšek tak, jak to od něj očekával (De Singly, 1999, 112). Manželství je nicméně místem vzájemných kompromisů, může se tedy stát, že se požadavky některého z partnerů ukáží jako nesplnitelné a pokud nebude tento partner ochoten přijmout jakýkoli kompromis, je integrita vzájemného soužití narušena (De Singly, 1999, 112). Fungující manželství vyžaduje několikery hranice, hranice stanovené svým potřebám, touhám a požadavkům, umět říci „ne“ svému partnerovi a hranice mezi manželstvím a vnějším světem (Cloud, Townsend, 2003, 121). Okolní

svět má značný vliv na fungování manželství v podobě různých pokusů a tlaků (Cloud, Townsend, 2003, 121). Manželská láska vyžaduje bezpečí, aby mezi manželi mohl vzniknout a dále se vyvíjet důvěrný vztah (Cloud, Townsend, 2003, 123). Pokud toto třetí strana ohrozí, křehká místa nebudou mít dostatek bezpečí, aby je bylo možné odhalit a vyvíjela se tak intimita manželského vztahu (Cloud, Townsend, 2003, 123). Například žena, pro níž je obtížné důvěřovat druhým, se bude jen velmi těžko svěřovat svému manželovi, pokud se bude k druhým lidem chovat laskavěji než k ní, či probírat soukromé věci s přáteli (Cloud, Townsend, 2003, 123). Podobný problém jako je narušení manželského vztahu z vnějšku nastává, pokud si partneři neuvědomují, jak je manželství křehké a berou je jako samozřejmost (Cloud, Townsend, 2003, 131). Tento problém odráží nezralý postoj k manželství a připomíná postoj malého dítěte k rodičům, které díky pocitu jistoty a bezpečí ve vztahu k rodičům ví, že ať udělá cokoli, budou mu rodiče vždy nablízku, vždy k dispozici (Cloud, Townsend, 2003, 131). U malého dítěte je tento postoj správný, v manželství však může představovat problém (Cloud, Townsend, 2003, 131). Může uplynout dlouhý čas, než začnou manželé vnímat, že se vzájemné hluboké spojení přeměnilo v pohodlnou znečitlivělost (Cloud, Townsend, 2003, 131). Nejsmutnější případy jsou takové, kdy si manželé tuto situaci uvědomí, ale považují ji za přijatelnou formu soužití, na níž nechtějí nic měnit (Cloud, Townsend, 2003, 131). Podstatné je si uvědomit, že každý vztah, každé manželství je dobré jen do té míry, do jaké do něj oba partneři investují (Cloud, Townsend, 2003, 131). Partnerské spojení se buď prohlubuje a partneři jeden druhému otevírají svá srdce nebo se postupně oslabuje a manželé se od sebe navzájem izolují (Cloud, Townsend, 2003, 132). Na selhání partnerského vztahu se většinou podílí řada faktorů, hlavním z nich je narušení rodinného prostředí jednoho z partnerů v dětství, nízký socioekonomický status rodiny a brzký vstup do manželství (De Singly, 1999, 112-113). Manželství silně ovlivňují problémy přetrvávající z dětství (Smith, 2004, 17). Do partnerského vztahu všichni přinášíme své zkušenosti z dětství, opakujeme zažité modely chování nebo se je naopak snažíme neopakovat nebo se snažíme naplnit potřeby, které v dětství uspokojeny nebyly (Smith, 2004, 17). Účelem manželství však není poskytovat vše,

čeho se nám v původních rodinách nedostávalo (Cloud, Townsend, 2003, 125). Mezi manželi, kteří se o to snaží, následně vzniká vztah jako mezi rodičem a dítětem, neboť jeden z partnerů požaduje, aby druhý zastával roli jeho otce či matky, které nikdy neměl (Cloud, Townsend, 2003, 125). Pokud se o to druhý partner začne snažit, bude jej tato role po určité době vyčerpávat a rozčilovat (Cloud, Townsend, 2003, 125). Partner v roli dítěte se pak cítí opuštěný a nemilovaný (Cloud, Townsend, 2003, 125).

Jisté je, že žádný manželský problém se neobjevuje znenadání. Podle Clouda a Townsenda (Cloud, Townsend, 2003, 132) existuje řada signálů, kterým obvykle partneři nepřikládají význam nebo je nevnímají. Patří mezi ně:

- pokles komunikace o svých potřebách,
- neřešené rozdíly, jimž se partneři rezignovaně vyhýbají,
- upřednostňování jiných zdrojů naplnění potřeb, jež dříve saturovalo manželství,
- zájmy a vztahy, o nichž mezi sebou nekomunikují.

Samozřejmě neexistuje manželství bez konfliktu a naučit se žít s konflikty znamená růst a rozvíjet se (Pincus, Dare, 1978). Vše je však otázkou míry. V krizových obdobích manželství je komunikace partnerů velmi narušena, většinou osciluje mezi hádkami a mlčením (Chapman, 2005, 20). Partneři se častují kritickými slovy, která vztahu ještě více ubližují a prohlubují manželskou krizi (Chapman, 2005, 20). Následuje obvykle emocionální odcizení a někdy i odcizení fyzické. Z tohoto neformálního odcizení je již krůček k odcizení formálnímu, tedy rozvodu manželství (Chapman, 2005, 21).

1. 2 Rodina a rozvod

„Rozvod se objevuje v dějinách současně s manželstvím, nebo snad o několik týdnů později.“

Voltaire

Matějček (Matějček, 2002, 39) poukazuje na skutečnost, že rozvod má stránku psychologickou, sociální, právní, ekonomickou a etickou. Většina vyspělých

společností rozvod umožňovala a umožňuje (Matoušek, 1993, 107). V dnešní společnosti, kdy je volba partnera záležitostí osobního rozhodnutí a není jí tedy možné ovlivnit vnějším zásahem, je zřejmé, že jakákoli snaha ovlivnit přání tohoto partnera opustit, bude neúspěšná (Matoušek, 1993, 107).

Podle statistik je počet rozvodů ve vyspělých společnostech dlouhodobě na vysoké úrovni (Matějček, 2002, 39). Česká republika se může „pyšnit“ nejvyšší rozvodovostí v Evropské unii – rozpad v ČR poznamenává 48 % manželství (ČSÚ, 2009). Statistika za 1. pololetí minulého roku uvádí, že počet uzavřených manželství dosáhl 18,7 tisíce, z toho bylo ve stejném období rozvedeno 14,9 tisíce manželství (ČSÚ, 2009). Pětinu rozvodů představovala manželství, která netrvala 5 let, čtvrtinu pak rozvody po více než dvaceti letech trvání manželství (ČSÚ, 2009). Důvodem vysoké rozvodovosti může být dle Matouška (Matoušek, 1993, 107) mimo jiné i změna pohledu na manželství. V dřívějších dobách lidé, jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, více vnímali rozhodnutí vstoupit do manželství jako rozhodnutí trvalé a významné, rozhodnutí na celý zbytek dalšího života (Matoušek, 1993, 107). Dnes je pohlíženo na manželství spíše jako na institut dočasný, méně významný a závazný (Matoušek, 1993, 107). Každý rozvod vzniká jinou souhrnou vyvolávajících činitelů (Matoušek, 1993, 107). Příčiny rozvodů jsou častým zdrojem pověr, neboť i při soudním jednání manželé jen málokdy uvádí, co bylo pravou příčinou podání návrhu na rozvod manželství (Matoušek, 1993, 107). Předpoklad, že řádná výchova dětí je možná pouze v úplné rodině je značným zjednodušením této problematiky (Matoušek, 1993, 107). Souvisí s představou, že vyrůstat v konfliktním manželství je pro děti lepší než vyrůstat v neúplné rodině (Matoušek, 1993, 107).

1. 2. 1 Rozvod a jeho dopad na členy rodiny

Z psychologického hlediska je rozvod traumatizující záležitostí, obdobím stresu a frustrací důležitých lidských potřeb (Matějček, 2002, 39). Rozvod může být považován za společenské sanační opatření, které by mělo zabránit stupňování konfliktů mezi partnery a ukončit problematické soužití (Matějček, 2002, 39). Tyto předpoklady se však ne ve všech případech naplňují, naopak někdy dochází k další

frustraci, konfliktům a stresu i v době po rozvodu (Matějček, 2002, 39). Rozhodnutí o rozvodu není obvykle záležitostí okamžikovou, ale předchází mu dlouhá a vleklá manželská krize, v níž se pocity vzájemné hostility střídají s pokusy o usmíření (Matoušek, 1993, 108). Největším traumatem je pak samotné rozvodové řízení, při kterém se velice často „pere špinavé prádlo na veřejnosti“ a nepřátelské pocity jsou vyhroceny (Matoušek, 1993, 108). Obvyklé je vzájemné ubližování, pomlouvání, výčitky a klamání (Matoušek, 1993, 108). Každý se cítí tak ohrožen, že mu žádná obrana není dost razantní (Matoušek, 1993, 108). Intenzivní rodinný rozvrat činí rodiče méně vnímavými pro potřeby dítěte (Ryšánková, 2002). Zdravý vývoj osobnosti dítěte je však rodinným rozvratem výrazně ohrožen, neexistuje věk, v němž by dítě rozvodem rodičů netrpělo (Matějček, 2002, 40).

Rozvodem každý z jeho účastníků něco ztrácí – dospělí ztrácejí partnera, děti postrádají stálou přítomnost otce nebo matky, někteří účastníci rozvodu musí v souvislosti s ním změnit bydliště a každý rozvod provází rovněž ekonomické ztráty (Matoušek, 1993, 108). Dudková (Dudková, 2005) poukazuje na skutečnost, že rozvod přináší ženám i mužům určité specifické problémy, jež plynou ze skutečnosti, že postavení žen a mužů v manželství není stejné. Od žen se podle Dudkové (Dudková, 2005) v manželství stále více než od mužů očekává, že upozadí své vlastní zájmy a touhy a upřednostní zájmy a touhy svého manžela a dětí. Na oplátku ženy očekávají emocionální podporu, které se jim od mužů nedostává (Dudková, 2005). Výzkumné studie ukazují, že ženy jsou se svým manželstvím méně spokojeny než muži (Dudková, 2005). Manželství ženám přináší méně emocionálního uspokojení, vnímají negativně především uzavřenost a odtazitost svých partnerů (Dudková, 2005). To je také jeden z hlavních důvodů, proč ženy podávají častěji než muži žádost o rozvod (Dudková, 2005). Obecně má rozvod pro ženy větší ekonomické dopady než pro muže. Vzhledem k tomu, že péče o děti a domácnost stále spočívá ve většině českých domácností na ženě, mnoho žen rozděluje svůj čas mezi povinnosti profesního a soukromého života (Dudková, 2005). Při rozchodu pak dochází k přechodu z modelu rodiny se dvěma příjmy, kde žena vydělávala méně než její manžel a vedle své profesní aktivity pečovala o děti a domácnost, na model rodiny

s jedním příjmem, kde žena sama živí rodinu a zároveň na jejích bedrech spočívá celá péče o děti (Dudková, 2005). S ohledem na své pohlaví také musí čelit různým znevýhodněním na trhu práce (Dudková, 2005). Výzkumy potvrzují, že ženy rozvodem ekonomicky ztrácejí, zatímco muži z dlouhodobého hlediska vydělávají (Dudková, 2005). Nadto mnoho rozvedených otců odmítá či alespoň zpochybňuje povinnost platit pravidelně výživné na své děti, zejména pokud iniciátorem rozvodu byla manželka (Dudková, 2005). Neochota dostát své vyživovací povinnosti pramení především z pocitu ztráty kontroly nad vlastními příjmy, zatímco v minulosti se jednalo o investici společnou, nyní má muž pocit, že přenechává kontrolu nad svými příjmy své bývalé manželce (Dudková, 2005). Samostatným problémem je oblast porozvodové péče o děti. V posledních deseti letech bylo každý rok 90 % dětí svěřeno do výhradní péče matky a 8% dětí do výhradní péče otce. Přestože určitá část mužů považuje tuto situaci jako diskriminační, realita je jen velmi obtížně hodnotitelná (Dudková, 2005).

I přesto, že má rozvod na obě pohlaví v určitých oblastech jiné dopady, představuje, jak již bylo poukázáno v úvodu této kapitoly pro muže i ženy velmi bolestnou zkušenost, bez ohledu na to, zda je plánovaný či překvapivý (Dudková, 2005). Pro muže i ženy také rozvod znamená nutnost vybudovat si nový sociální svět, novou identitu, nové uspořádání vztahů s blízkými, především s dětmi (Dudková, 2005). Podle Ryšánkové (Ryšánková, 2002) rozvod vyžaduje citové a sociální přizpůsobení se nové situaci neboli tzv. psychorozvod. První ze čtyř fází psychorozvodu zahrnuje citové odpoutání se a přijetí reality (Ryšánková, 2002). Obtížná je tato fáze především pro partnera, který je opuštěn a prožívá intenzivní stavy zoufalství, depresivních rozlad, hněvu, nepřátelských až útočných tendencí (Ryšánková, 2002). Potřeba jejich prožití vyplývá z pocitu frustrace, která je reakcí na ztrátu (Ryšánková, 2002). Druhou fází je oddělení manželství od rodičovství, které snižuje pravděpodobnost zatažení dětí do rozvodového sporu (Ryšánková, 2002). Třetí fází je zaměření se na potřeby dětí, v této fázi si rodiče začnou uvědomovat, že jejich děti mohou strádat a hledají způsoby, jak toto strádání zmírnit (Ryšánková, 2002). V poslední fázi jde o uspořádání života novým způsobem, jednání směřující

k budoucímu uspořádání vztahů v rodině (Ryšánková, 2002). V této fázi je největší pravděpodobnost, že se rodiče vzájemně dohodnou na fungování ve svých rodičovských rolích a vypořádají své materiální a finanční poměry (Ryšánková, 2002).

1. 2. 2 Děti a rozvod rodičů

Dítě je v období rozvodu rodičů vystavováno zvláštnímu druhu psychické zátěže, jejíž důsledky nejsou jen bezprostřední, ale mohou se projevit po delší době od rozvodu ve vzorcích chování dítěte (Matějček, 2002, 42). Ryšánková (Ryšánková, 2002) v této souvislosti rozlišuje několik adaptačních fází reakcí dětí na zprávu o rozvodu rodičů. V první fázi se zapojují obranné mechanismy, jež tlumí psychickou bolest a zraňující emoce (bolest, strach, zlost). Děti například nemohou uvěřit, že je tato situace skutečná, předstírají, že je jim jedno, zda se rodiče rozejdou, obviňují rodiče (kdyby mu na nás záleželo, nikdy by neodešel) či samy sebe (kdybych tolik nezlobil, tatínek by neodešel). Vždy chovají naděje v obnovu rodičovského soužití, většinou i v situacích, kdy rozvodu předcházela intenzivní rodičovský konflikt. Ve druhé fázi mohou děti cítit velkou zlost. Jedná se o přirozenou reakci a je velmi důležité, aby ji děti mohly spontánně vyjádřit, potlačena se může manifestovat v podobě různých úzkostných projevů a neadekvátního chování. Třetí fáze je fází vyrovnání se s novou situací, postupného si přivykání na nové uspořádání rodinného života. Tato fáze nicméně neznamená, že děti s rozvodem rodičů souhlasí nebo že se vzdávají myšlenky na obnovení jejich soužití. Úkolem rodičů v této souvislosti je říci dětem, že se rozejdou nebo že jeden z rodičů od rodiny odešel a pomoci jim smířit s reálnou situací (Smith, 2004, 25). Jde o velmi bolestnou záležitost, důležitý je citlivý přístup, zbavit děti pocitů viny za rozpad manželství, vysvětlení partnerské a rodičovské role (Smith, 2004, 25).

Reakce dětí se liší podle věku, pohlaví, pohlaví rodiče, který odešel, povahy dítěte, jeho schopnosti adaptovat se na změny, podle toho, zda dítě mělo psychické potíže, již před rozvodem atd. (Ryšánková, 2002). Teyber (Teyber, 2007, 18) se domnívá, že k dobré adaptaci dětí na rozvod rodičů dochází v situacích, kdy děti mají

u rodičů silnou citovou podporu, jsou-li rodiče důslední, mají-li rodiče s dětmi blízký, bezpečný vztah a v situacích, kdy děti nejsou zatahovány do rodičovského konfliktu. Podle Emeryho (Emery, 1994, 13) intenzita rozvodové zátěže především závisí na kvalitě rodičovského vztahu po rozvodu. Rodiče, kteří dokáží rychle odložit stranou vzájemné negativní pocity, svého bývalého partnera si váží a chovají se k němu slušně, významně přispějí k duševní pohodě svých dětí (Smith, 2004, 25). Tato situace je samozřejmě jednodušší v případě, kdy oba manželé došli ke zjištění, že jejich vztah skončil a oba si rozvod přejí (Smith, 2004, 25). V mnoha případech však nastává situace, kdy se jeden z partnerů rozvést odmítá, prožívá pocity ublíženosti, zrady vedoucí ke smutku, lítosti, zoufalství, bezmoci a někdy také k projevům hněvu a netypické zášti (Smith, 2004, 25). Zvládnout tyto pocity bývá obtížné (Smith, 2004, 25). Výsledkem pak jsou dlouhodobé konflikty a násilí mezi rodiči, na něž děti mohou reagovat zvýšenou plačtivostí, negativismem, ztíženou koncentrací, pomočováním, nočními děsami (Ryšánková, 2002). Čím je rozvodová situace pro dítě traumatictější, tedy přesáhne možnosti jeho organismu ji zvládnout, tím více dítě inklinuje např. k depresím v dětském i dospělém věku (Ryšánková, 2002). Tyto obtíže dítěte bývají někdy nesprávně vnímány jako negativní vliv výchovy druhého rodiče a bývají nesprávně interpretovány jako doklad nevhodnosti těchto návštěv (Ryšánková, 2002). Neodezní-li akutní psychické problémy dítěte do několika týdnů je potřeba vyhledat konzultaci s pedopsychologem či pedopsychiatrem (Ryšánková, 2002).

V situaci, kdy mezi rodiči probíhá vzájemné nelítostné boje a dítě stojí uprostřed tohoto bitevního pole, jsou děti připraveny o možnost vnímat samy sebe jako zdroj radosti svých rodičů, tedy o významný zdroj sebehodnocení (Ryšánková, 2002). Nadto přetížený rodič (v našich podmínkách nejčastěji matka – samoživitelka) má větší tendenci dítě kárat, kritizovat a trestat, čímž v něm prohlubuje představu o jeho nedokonalosti a neschopnosti, s níž se pak dítě ztotožní (Ryšánková, 2002). Zvýšení zátěže umocňuje situace, kdy se jeden z rodičů vyjadřuje o druhém negativně a urážlivě (Ryšánková, 2002). Vzájemné napadání rodičů, jedovaté šípy jejich boje nedopadají do srdcí útočníků, ale zraňují a děsí srdce jejich dítěte (Ryšánková, 2002).

1. 2. 3 Legislativní rámec rozvodové problematiky

Rozvod má rovněž stránku právní, jejíž znalost patří mezi klíčové kompetence sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí, následující kapitola tedy obsahuje její podrobné vymezení.

Rozvod manželství představuje jediný způsob zrušení manželství za života obou manželů (Hrušáková, Králíčková, 2006, 116). V současné době je vnímán jako legitimní způsob řešení sporů mezi manželi (Hrušáková, Králíčková, 2006, 118). Rozvod manželství je založen na skutečnosti, že vztahy mezi manželi jsou narušeny tzv. kvalifikovaným rozvratem (Hrušáková, Králíčková, 2006, 119). Kvalifikovaný rozvat je charakterizován jako hluboký a trvalý nesoulad mezi manželi, kdy již nelze očekávat obnovení manželského soužití (Plecitý a kol., 2009, 40). Existence rozvratu se buď přímo dokazuje, nebo se na ni nepřímou usuzuje (Hrušáková, Králíčková, 2006, 119).

Rozvodové řízení podrobně upravuje zákon o rodině č. 94/1963 Sb., v platném znění (ZOR), který rozlišuje tři typy rozvodového řízení: rozvod sporný, rozvod ztížený a rozvod nesporný neboli rozvod dohodou (Plecitý a kol., 2009, 40). Zastavme se tedy krátce u každého z nich.

Základní úprava rozvodu manželství (sporný rozvod)

Podle ustanovení § 24 odst. 1 zákona o rodině „*soud může manželství na návrh některého z manželů rozvést, jestliže je manželství tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití; bere přitom v úvahu příčiny rozvratu manželství*“ (zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., v platném znění). Při rozhodování o rozvodu bere soud v úvahu příčiny rozvratu manželství (Hrušáková, 2003, 23). Příčiny rozvratu manželství mohou být subjektivní (např. nevěra, alkoholismus) či objektivní (neplodnost) (Hrušáková, Králíčková, 2006, 119). Zjištěné příčiny rozvratu může vzít soud v úvahu při rozhodování o nákladech řízení o rozvodu manželství, stanovení příspěvku na výživu rozvedeného manžela/ky a případném vypořádáním společného jmění manželů (Nová, Velehrach, 1995, 39). Rozvat mezi manželi je objektivní stav značící, že vztahy mezi manželi byly dříve jiné, z tohoto důvodu není

třeba souhlas druhého manžela s rozvodem a soud může manželství rozvést i proti jeho vůli, s výjimkou ztíženého rozvodu (Hrušáková, Králíčková, 2006, 121).

Ztížený rozvod

Ztížený rozvod je upraven v ustanovení § 24b odst. 1 a odst. 2 zákona o rodině: *„návrhu na rozvod, s nímž nesouhlasí manžel, který se na rozvratu manželství porušením manželských povinností převážně nepodílel a jemuž by byla rozvodem způsobena zvláště závažná újma, soud nevyhoví, pokud mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství. Jestliže však manželé spolu nežijí po dobu delší než tři roky, soud manželství rozvede, jsou-li splněny podmínky § 24.“* (zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., v platném znění). Výše uvedené ustanovení do jisté míry zpřísňuje podmínky rozvodu (Hrušáková, Králíčková, 2006, 121). I přesto, že jsou splněny podmínky pro rozvod manželství, tedy byla prokázána existence rozvratu manželství, soud manželství nerozvede, jsou-li splněny podmínky tvrdostní klauzule (Hrušáková, Králíčková, 2006, 121). Pojem zvláště závažná újma je odvislý od výkladu v rámci soudní praxe, nicméně může se například jednat o případ dlouholetého manželství, kdy druhý manžel je těžce či nevyléčitelně nemocný a odkázaný na pomoc jiné fyzické osoby apod. (Hrušáková, Králíčková, 2006, 122). Tato právní úprava neznamena zavedení principu viny, ale stojí na straně toho z manželů, vůči němuž by zánik manželství znamenal citelnou nespravedlnost, a to nejen z ekonomického hlediska, ale také z hlediska důchodových, bytových, pojistných a osobních důsledků (Holub, Nová, 2004, 47). Ochrana manžela bránícího se rozvodu však nemůže být absolutní, neboť není možné žádného z manželů donutit, aby proti své vůli setrval v manželském soužití (Hrušáková, Králíčková, 2006, 122). Z toho důvodu také zákon stanoví, že pokud spolu manželé nežijí po dobu delší než tři roky, soud manželství rozvede, jsou-li splněny ostatní podmínky pro rozvod, tedy manželství je tak hluboce a trvale rozvráceno, že již nelze očekávat obnovu soužití (Hrušáková, Králíčková, 2006, 122).

Nesporný (smluvený) rozvod

Současná právní úprava umožňuje manželům kultivovaný rozchod neboli rozvod na základě dohody obou manželů o rozvodu (Hrušková, 2003, 25). Nejedná se ovšem o tzv. konsensuální rozvod ve vlastním slova smyslu, který znamená vyjádření společné vůle manželů vůči státnímu orgánu, vůle spočívající v přání zrušit manželství stanovenou právní formou (Radvanová, Zuklínová, 1999, 63). Nicméně ustanovení §24a odst. 1 upravující předpoklady pro nesporný rozvod dle Radvanové, Zuklínové (Radvanová, Zuklínová, 1999, 63) takto konstruováno není a rozvrat manželství i v tomto případě předpokládá: „*Jestliže manželství trvalo alespoň jeden rok, manželé spolu nejméně šest měsíců nežijí a k návrhu na rozvod se druhý manžel připojí, má se za to, že podmínky uvedené v §24 odst. 1 jsou splněny. Soud nezjišťuje příčiny rozvratu a manželství rozvede, jsou-li předloženy a) písemné smlouvy s úředně ověřenými podpisy účastníků upravující pro dobu po tomto rozvodu vypořádání vzájemných majetkových vztahů, práva a povinnosti společného bydlení a případnou vyživovací povinnost, a b) pravomocné rozhodnutí soudu o schválení dohody o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu* (zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., v platném znění). Domněnka rozvratu manželství je domněnkou nevyvratitelnou, existenci rozvratu manželství není zapotřebí u soudu prokazovat, stejně tak soud nezjišťuje příčiny rozvratu manželství (Hrušáková, Králíčková, 2006, 123).

Současná právní úprava tedy dává manželům při splnění zákonem stanovených předpokladů možnost komplexně si upravit zánik manželství a budoucí manželské vztahy dohodou a tak omezit konfliktní situace mezi nimi, k nimž dochází zejména v případech, kdy jsou zároveň rodiči nezletilého dítěte (Holub, Nová, 2004, 45). Požadavek, aby manželství trvalo alespoň jeden rok, zdůrazňuje skutečnost, že i když se přihlíží vůli manželství rozvést, je zapotřebí zamezit lehkomyšlnému přístupu k manželství a neuváženému rozvodu v případech, kdy se nejedná o trvalý a hluboký rozvrat manželství a totéž platí i o podmínce společného nežití nejméně šest měsíců (Hrušáková, Králíčková, 2006, 123). Nezbytným požadavkem je souhlas druhého manžela s rozvodem a jeho připojení se k návrhu (Holub, Nová, 2004, 45). Manželé jsou povinni předložit písemné smlouvy upravující po dobu po rozvodu vypořádání

vzájemných majetkových vztahů, práva a povinnosti společného bydlení, na nichž jsou podpisy úředně ověřeny a pravomocné rozhodnutí opatrovnického soudu, kterým byla schválena dohoda o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu manželství (Holub, Nová, 2004, 45). Soud tyto dohody neschvaluje, pouze musí konstatovat, že takové smlouvy byly účastníky uzavřeny, předloženy a manželství rozvede (Holub, Nová, 2004, 46). Vypořádáním vzájemných majetkových vztahů zákon rozumí smlouvu o vypořádání společného jmění manželů (Hrušáková, Králíčková, 2006, 124). Protože manželství zaniká až po nabytí právní moci rozsudku o rozvodu manželství rodičů, jedná se ve všech případech o smlouvy s tzv. odkládací podmínkou, to znamená, že účinnost těchto smluv nastane až dnem nabytí právní moci rozsudku o rozvodu manželství rodičů (Hrušáková, Králíčková, 2006, 124).

Rozvod manželství s nezletilými dětmi

Nezletilé dítě není žádným způsobem chráněno proti rozvodu rodičů, je však možné chránit jeho zájmy v souvislosti s rozvodem (Hrušáková, Králíčková, 2006, 126). Zákonná ochrana dítěte v souvislosti s rozvodem manželství jeho rodičů zahrnuje dva aspekty (Hrušáková, Králíčková, 2006, 126). V prvním případě je to ustanovení § 24 odst. 2 zákona o rodině tzv. **tvrdostní klauzule**, které platí pro všechny alternativy rozvodu a podle něhož: „*mají-li manželé nezletilé děti, nemůže být manželství rozvedeno, bylo-li by to v rozporu se zájmem těchto dětí, daným zvláštními důvody*“ (zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., v platném znění). Toto ustanovení se vztahuje například k situaci, kdy mají manželé těžce zdravotně postižené dítě vyžadující péči obou rodičů a tato péče přináší zvýšené finanční náklady rodinného rozpočtu (Hrušáková, Králíčková, 2006, 126). I přesto, že nepovolení rozvodu nezabrání rodiči v odchodu od rodiny, bude druhý rodič pečující o postižené dítě chráněn majetkově, tedy nárokem na stejnou životní úroveň obou manželů (Hrušáková, Králíčková, 2006, 126). Dalším aspektem zvýšené ochrany dítěte v souvislosti s rozvodem rodičů je oddělení rozvodového řízení a řízení ve věci péče o nezletilé, kdy rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí časově předchází vlastnímu rozhodnutí o rozvodu a vnesení rozsudku o rozvodu podmiňuje

(Hrušáková, Králíčková, 2006, 126). Dle ustanovení § 25 „*manželství nelze rozvést, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, které vydá soud v řízení podle § 176 občanského soudního řádu*“ (zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., v platném znění). O úpravě poměrů k nezletilým dětem rozhoduje soud péče o nezletilé (Holub, Nová, 2004, 48). Úprava poměrů k nezletilému dítěti či nezletilým dětem znamená, že soud musí určit, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu dle ustanovení §26: „*Před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, upraví soud jejich práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu zejména určí, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu*“ (zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., v platném znění). V soudní praxi je stanovována konkrétní výše výživného pouze tomu rodiči, kterému dítě do výchovy svěřeno nebude, přičemž je samozřejmě brána v úvahu faktická vyživovací povinnost i druhého rodiče (Hrušáková, Králíčková, 2006, 127).

Společná a střídavá výchova

Ustanovení § 26 odst. 2 ZOR pak upravuje institut společné a střídavé výchovy rodičů: „*Jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li o výchovu zájem, může soud svěřit dítě do společné, popřípadě střídavé výchovy obou rodičů, je-li to v zájmu dítěte a budou-li pak lépe zajištěny jeho potřeby*“ (zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., v platném znění). V současném pojetí rozhodnutí o společné výchově či schválení dohody o společné výchově znamená, že poměry dítěte zůstávají v podstatě stejné, jako kdyby se rozvod rodičů neuskutečnil (Hrušáková, Králíčková, 2006, 128). Toto „*rozhodnutí a současně nerozhodnutí*“ by však mělo být činěno pouze v zájmu dítěte, ve výjimečných případech, u dětí blízkých věku zletilosti (Hrušáková, Králíčková, 2006, 128). V praxi si tento institut nelze představit bez dohody rodičů, neboť rozhodnutí soudu o společné výchově za situace, kdy každý z rodičů trvá na svěření dítěte do své péče, nemůže být v zájmu dítěte (Radvanová, Zuklínová, 1999, 67). Společnou výchovu je možné realizovat v situacích, kdy rodiče i po rozvodu zachovávají určitou formu společného soužití, zůstávají bydlet ve společném bytě,

jsou schopni spolu komunikovat, dohodnout se (Holub, Nová, 2004, 52). Nabízí se pak otázka, zda mezi nimi skutečně existoval tak hluboký rozvrat, že muselo dojít k rozvodu manželství (Hrušáková, Králíčková, 2006, 128). V této souvislosti vzniká rovněž otázka, zda v případě svěření dítěte do společné výchovy, bude soud rozhodovat o výživném, byť tak, že jej nestanoví nebo určí konkrétní částky oběma rodičům (Holub, Nová, 2004, 53).

Střídavá výchova znamená, že dítě bude svěřeno v přesně vymezeném časovém intervalu do výchovy jednoho rodiče a v dalším časovém intervalu do výchovy druhého rodiče, jinými slovy dítě bude střídavě pobývat u každého z rodičů po určité přesně stanovené období (Holub, Nová, 2004, 51). Délka pobytu by se měla odvíjet od věku dítěte, vzdálenosti bydliště rodičů apod. (Hrušáková, Králíčková, 2006, 128). Postoje dětských psychologů i pediatriů ke střídavé péči nejsou jednotné (Hrušáková, Králíčková, 2006, 128). Podle názoru Hrušákové, Králíčkové (Hrušáková, Králíčková, 2006, 128) není střídavá péče vhodná pro děti raného školního věku a u předškolních dětí by neměla přesahovat delší dobu než dva týdny. Autorky dále poukazují na skutečnost, že dítě ve střídavé péči rodičů by mělo navštěvovat stejnou školu či předškolní zařízení. Hrušáková, Králíčková (Hrušáková, Králíčková, 2006, 129) rovněž zdůrazňují, že institut střídavé výchovy by měl být zvažován s ohledem na zájem dítěte. Stejně jako v případě společné výchovy, pokud oba rodiče navrhnou svěření dítěte do své péče a nejsou schopni se dohodnout, bude střídavá péče sotva v zájmu dítěte (Hrušáková, Králíčková, 2006, 129). Svěření dítěte do střídavé péče by nemělo být ústupkem vzájemné rivalitě jeho rodičů, ale vyjádřením pozitivního a kvalitního vztahu rodičů k dítěti a dítěte k rodičům (Holub, Nová, 2004, 51). Toto řešení by mělo odrážet společnou odpovědnost rodičů za další vývoj dítěte, rovnoprávné postavení rodičů ve výchově dítěte a přání dítěte udržovat stálý a intenzivní kontakt s oběma rodiči (Holub, Nová, 2004, 51). Rozvodová situace téměř vždy přináší pocity zklamání, křivdy, ublížení, v některých případech i nenávisť mezi rodiči (Holub, Nová, 2004, 52). Pro rozhodnutí o střídavé výchově je nezbytné, aby tyto vztahy byly překonány, aby rodiče spolu dokázali komunikovat, uměli oddělit

svou manželskou a rodičovskou roli, být si vědomi vzájemné nepostradatelnosti pro výchovu dítěte (Holub, Nová, 2004, 52).

Dle ustanovení § 26 odst. 3: „*rozhodnutí o úpravě výkonu rodičovské zodpovědnosti může být nahrazeno dohodou rodičů, která ve své platnosti potřebuje schválení soudu*“ (zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., v platném znění). Dohoda rodičů nemá povahu soudního smíru, o jejím schválení rozhoduje soud rozsudkem, proti němuž je možné podat odvolání (Holub, Nová, 2004, 54). Dohoda se musí týkat nejen svěřeni dítěte do výchovy, ale i stanovení výše vyživovací povinnosti, přičemž soud při jejím schvalování musí vycházet ze zájmu dítěte (Hrušáková, Králíčková, 2006, 129).

Ustanovení § 26 odst. 4 a odst. 5 uvádí kritéria, pro rozhodování soudu o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů: „*Při rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, zejména vlohy, schopnosti a vývojové možnosti a se zřetelem na životní poměry rodičů. Dbá, aby bylo respektováno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi, a právo druhého rodiče, jemuž nebude dítě svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti. Soud přihlédne rovněž k citové orientaci a zázemí dítěte, výchovné schopnosti a odpovědnosti rodiče, stabilitě budoucího výchovného prostředí, ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem, k citovým vazbám dítěte na sourozence, prarodiče a další příbuzné a též k hmotnému zabezpečení ze strany rodiče včetně bytových poměrů. Soud vždy vezme v úvahu, kdo dosud kromě řádné péče o dítě dbal o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní.*“ (zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., v platném znění).

Pravidelná informace o dítěti znamená nejen informace o jeho zdravotním stavu, ale také informaci o školních výsledcích dítěte, mimoškolních aktivitách apod. (Hrušáková, Králíčková, 2006, 130). Jedná se tedy o podstatně více, než pouhou nutnost souhlasu druhého rodiče v podstatných věcech týkajících se dítěte (Hrušáková, Králíčková, 2006, 130). V rodinách, kde po rozvodu nepřetrvávají vyhrocené, negativní vztahy se dítě s druhým rodičem pravidelně stýká a od určitého

věku jej samo dítě informuje o shora uvedených skutečnostech (Hrušáková, Králíčková, 2006, 130). Aktuální právní úprava však vychází z praktických poznatků, dle kterých stále častěji dochází k tomu, že rodič, jemuž bylo dítě svěřeno do výchovy, neumožňuje druhému rodiči podílet se na výchově dítěte, nepřiměřeně omezuje styk rodiče s dítětem nebo jej zcela znemožňuje (Holub, Nová, 2004, 53). Neinformuje druhého rodiče o podstatných skutečnostech, ani o skutečnostech méně podstatných (Holub, Nová, 2004, 53). Dochází tak k nežádoucímu citovému odcizení mezi nepečujícím rodičem a dítětem (Holub, Nová, 2004, 53). Kromě negativních důsledků takové situace pro „postiženého“ rodiče a samotné dítě, má tato situace negativní důsledky rovněž pro pečujícího rodiče, neboť na něm spočívá nepřiměřený díl výchovy a odpovědnosti, často přesahující jeho možnosti (Holub, Nová, 2004, 53). Bylo tedy nutné výslovně zákonem stanovit a formulovat právo dítěte i právo rodičů (Holub, Nová, 2004, 53). Povinnost jednoho rodiče podávat druhému rodiči pravidelné informace o dítěti může být vyjádřena ve výroku rozsudku (Holub, Nová, 2004, 53). Povinnost soudu přihlídnout k hmotnému zabezpečení ze strany rodiče při rozhodování o svěřeni dítěte do péče může mylně vést k závěru, že rodič, který více vydělává, má více šancí získat dítě do své výchovy (Hrušáková, Králíčková, 2006, 130-131). Toto ustanovení je však zapotřebí hodnotit v souvislosti s dalšími kritérii a klást důraz na zájem dítěte, jeho citovou orientaci a výchovné schopnosti rodiče (Hrušáková, Králíčková, 2006, 131). U dětí, které jsou s ohledem na svůj věk a rozumovou a volní vyspělost, schopny vyjádřit svůj názor, je zapotřebí v souladu s Úmluvou o právech dítěte brát na jejich stanovisko zřetel (Hrušáková, Králíčková, 2001, 131).

Styk s dítětem

Právo dítěte na oba rodiče neboli právo stýkat se s rodičem, kterému nebylo svěřeno do výchovy, rozvíjí ustanovení § 27 zákona o rodině: „*Dohoda rodičů o styku s dítětem nepotřebuje schválení soudu. Soud však styk rodičů s dítětem upraví, vyžaduje-li to zájem na jeho výchově a poměry v rodině*“ (zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., v platném znění). Při rozhodování o úpravě výchovy a výživy nezletilého dítěte

pro dobu po rozvodu soud zpravidla nerozhoduje o úpravě styku s rodičem, kterému dítě nebude svěřeno do výchovy (Holub, Nová, 2004, 59). Dohoda rodičů ve věci styku s dítětem nepotřebuje schválení soudu (Hrušáková, 2003, 68). Soud však styk rodičů s dítětem upraví, vyžaduje-li to zájem na výchově dítěte a poměry v rodině (Plecitý a kol., 2009, 46). V praxi se jedná o situace, kdy se rozvedení rodiče nedokáží dohodnout na styku s dítětem (Holub, Nová, 2004, 59). Soudní rozhodnutí pak musí upravit časový rozvrh styku, zejména s ohledem na věk dítěte, jeho zdravotní stav atd. (Holub, Nová, 2004, 59). Opět je nutné znát stanovisko dítěte, pokud je schopno s ohledem na svůj věk, intelektový a mravní vývoj, je formulovat (Holub, Nová, 2004, 59). Je rovněž nutné vzít v úvahu, že názor dítěte je často ovlivněn rodičem, u něhož dítě žije a který má na jeho výchovu rozhodující vliv (Holub, Nová, 2004, 59). Ve složitějších případech je nutno při rozhodování o úpravě styku vyžádat si stanovisko soudního znalce z oboru psychologie (Holub, Nová, 2004, 59). Vykonatelnost rozhodnutí o úpravě styku je v praxi často velmi problematická (Hrušáková, Králíčková, 2006, 132). Z tohoto důvodu zákon obsahuje následující formulaci: *„Bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, pokud je opakovaně bezdůvodné, je považováno za změnu poměrů, vyžadující nové rozhodnutí o výchovném prostředí.“* (zákon o rodině č. 94/1963 Sb., v platném znění). Ustanovení ale není možné chápat tak, že pokud rodič opakovaně bezdůvodně zabránil druhému rodiči ve styku s dítětem, měl by soud automaticky rozhodnout o změně výchovného prostředí, v případě rozhodnutí o změně výchovného prostředí je zapotřebí vzít především v úvahu zájem dítěte (Hrušáková, Králíčková, 2006, 132).

„Jestliže je to nutné v zájmu dítěte, soud styk dítěte s rodičem omezí nebo jej i zakáže“ (zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., v platném znění). Rozhodujícím hlediskem pro omezení či zákaz styku s nezletilým dítětem je vliv styku s rodičem na zájem dítěte, tedy situace, kdy styk ohrožuje zájem dítěte (Holub, Nová, 2004, 60). Omezení styku spočívá v tom, že rodiči, který nemá dítě ve výchově, se zužuje rozsah styku s dítětem ve srovnání s rozsahem styku na základě dohody rodičů či soudního rozhodnutí o úpravě styku popř. se povoluje styk za určitých podmínek (např. v přítomnosti rodiče, jemuž bylo nezletilé dítě svěřeno do výchovy) (Holub, Nová,

2004, 60). Zákaz styku rodiče s nezletilým dítětem odnímá rodiči, kterému nebylo dítě svěřeno do výchovy, jakoukoli možnost styku s ním (Holub, Nová, 2004, 60). Zákaz nebo omezení styku rodiče s dítětem je krajní opatření velmi často motivované zejména zdravotními ohledy, k takto závažnému zásahu do rodičovských práv je zapotřebí přistoupit zpravidla až po výsledku soudního znalce (lékaře, psychologa) (Holub, Nová, 2004, 60).

Zákon o rodině rovněž stanoví právo dítěte stýkat se s prarodiči nebo sourozenci (Holub, Nová, 2004, 60). Toto právo vyjadřuje názor, že v zájmu dítěte je stýkat se se všemi členy rodiny, kteří k němu mají blízký citový vztah a k nimž má i dítě vybudovány citové vazby (Holub, Nová, 2004, 60). Soud tedy má možnost upravit styk dítěte s prarodiči či sourozenci, pokud shledá, že tento styk je ku prospěchu dítěte (Holub, Nová, 2004, 60).

Řízení o rozvod manželství

Rozvodové řízení je na základě současné právní úpravy samostatným řízením a vztahují se na něj ustanovení občanského soudního řádu (Plecitý a kol, 2009, 40). Řízení o rozvod manželství může být zahájeno pouze na návrh jednoho z manželů (Plecitý a kol, 2009, 40). Jde o osobní právo manžela, a proto soud nemůže zahájit řízení o rozvod manželství bez návrhu (Hrušáková, Králíčková, 2006, 133). I přesto, že druhý z manželů s návrhem souhlasí, je rozvodové řízení chápáno jako sporné, a manželé nemohou podat návrh na rozvod společně (Hrušáková, Králíčková, 2006, 133). K řízení o rozvod je věcně příslušný okresní soud, místě příslušný soud, v jehož obvodu měli manželé poslední společné bydliště v České republice, bydlí-li v obvodu tohoto soudu alespoň jeden z manželů (v případě opatrovnického řízení je místně příslušný soud péče o nezletilé, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu své bydliště) (Plecitý a kol., 2009, 40). V řízení o rozvod se rozhoduje rozsudkem, manželství zaniká dnem nabytí právní moci tohoto rozsudku (Plecitý a kol., 2009, 41).

Právní následky zrušení manželství rozvodem

V oblasti osobních vztahů mezi manželi zanikají všechna jejich práva a povinnosti (Hrušáková, Králíčková, 2006, 138). Zanikají také veškeré majetkové vztahy mezi manželi, tedy vzájemná vyživovací povinnost a společné jmění manželů (Hrušáková, Králíčková, 2006, 138). Pokud jde o nezletilé děti, mění se způsob výkonu rodičovské odpovědnosti (Hrušáková, Králíčková, 2006, 139). Manžel, který přijal příjmení druhého manžela, může do jednoho měsíce od právní moci rozsudku o rozvodu oznámit matričnímu úřadu, že přijímá své dřívější příjmení či upouští od užívání společného příjmení vedle příjmení dřívějšího (Plecitý a kol., 2009, 48). V některých případech dochází v souvislosti s rozvodem manželství ke vzniku nových práv a povinností, např. práva a povinnosti v souvislosti s vypořádáním společného jmění, někdy nově vzniká vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely (Hrušáková, Králíčková, 2006, 139). Zákon o rodině v případě stanovení vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manželi vychází ze zásady dobrovolnosti, vzájemnosti plnění a rovnosti subjektů (Hrušáková, Králíčková, 2006, 139). Na rozdíl od vyživovací povinnosti mezi manžely je v tomto případě předpokladem uplatnění práva na výživné především skutečnost, že rozvedený manžel není schopen se po rozvodu sám živit (zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., v platném znění). Cílem této právní úpravy je zmírnit nestejný ekonomický status mezi manželi, který vznikl v důsledku rozvodu (Hrušáková, Králíčková, 2006, 140). Ve většině případů uplatňují právo na výživu proti svému rozvedenému manželovi případů především ženy, v této souvislosti odborná literatura hovoří o tzv. feminizaci chudoby (Hrušáková, Králíčková, 2006, 140). Ve společnosti stále stoupá právě v důsledku rozvodu počet žen, které nejsou schopny zajistit svou výživu prací či svými důchody (Hrušáková, Králíčková, 2006, 140). Jedná se např. o ženy, které celodenně pečují o nezletilé děti, které nemohou být umístěny v kolektivním zařízení, ženy dlouhodobě v domácnosti, které ztratily svou původní kvalifikaci apod. (Hrušáková, Králíčková, 2006, 140). Kromě výše zmíněné podmínky, tedy situace, kdy rozvedený manžel není schopen se po rozvodu sám živit, musí pro vznik práva na vyživovací povinnost oprávněný manžel požádat bývalého manžela o poskytování výživného, ten pak musí mít

schopnosti a možnosti výživné poskytovat a poskytování výživného musí být v souladu s dobrými mravy (Hrušáková, Králíčková, 2006, 141). Zákon umožňuje rozvedeným manželům dohodnout se na poskytování výživného (Hrušáková, Králíčková, 2006, 142-143). Pokud však dohoda mezi manželi v této věci není možná, rozhodne na podkladě žaloby jednoho z nich soud (Hrušáková, Králíčková, 2006, 143). Zákon o rodině vymezuje rozsah vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manželi v ustanovení § 92 odst. 1, kde hovoří o přispívání v přiměřené míře (Hrušáková, Králíčková, 2006, 144). Přiměřenost je posuzována s ohledem na možnosti, schopnosti a majetkové poměry povinného a odůvodněné potřeby oprávněného (Hrušáková, 2003, 78). Poskytování výživného není časově omezeno, může být však přiznáno nejdříve ode dne podání návrhu (Hrušáková, Králíčková, 2006, 144). Právo na poskytování výživného zaniká v případě, že oprávněný manžel nabude schopnosti sám se živit, uzavře-li oprávněný manžel nové manželství, smrtí oprávněného či povinného manžela a poskytnutím jednorázové částky na základě písemné smlouvy mezi manželi (zákon o rodině, č. 94/1963 Sb., v platném znění).

1. 2. 4 Předrozvodové a porozvodové poradenství

Odbornou předrozvodovou, rozvodovou i porozvodovou pomoc poskytují v České republice rodinné poradny (Bakalář, 1996, 27). Rodinné poradny poskytují často kromě psychologické pomoci také konzultace s psychiatrem, právníkem, sociálně-právní poradenství (Bakalář, 1999, 28). Rodinné poradenství se zabývá především oblastí výchovy společných dětí, stykem rodičů s nimi, otázkami bydlení, majetkového vyrovnání, posilování vztahu dětí k oběma rodičům (Matoušek, 1993). Bakalář (Bakalář, 1996, 28) rozlišuje tři skupiny klientů rodinné poradny z hlediska jejich očekávání, na ty, kteří chtějí pomoci k pozitivní změně rodinné situace, dále na ty, co potřebují pomoci v tom se s touto situací lépe vyrovnat a třetí skupinu tvoří klienti, kteří nechtějí nic a do porady přišli na základě vnějšího donucení např. doporučení soudu. Psychologická pomoc formou individuálních i skupinových terapií je zaměřena na zvládnání „emočních bouří“, partnerské odpoutání, oddělení manželské a rodičovské role a dokončení rekonstrukce rodiny tj. dohody o porozvodovém

rodičovství (Psychocentrum, 2010). Úspěch poradenství je velmi obtížně měřitelný, obecně lze konstatovat, že úspěchem je, pokud klient kvalitativně změní pohled na sebe, členy své rodiny, společný problém a pokud tato změna přinese určitou smysluplnou perspektivu budoucího vývoje rodinných vztahů (Bakalář, 1996, 29). Veselá a kol. (Veselá a kol., 2005, 33) v této souvislosti poukazují na skutečnost, že žádná rada od odborníka nemůže být sama o sobě patentem na praktickou úspěšnost života rodiny. Odborníci mohou na základě zevšeobecněných poznatků upozornit na určité komplikace, nebezpečí rodinného života, varovat před nimi a zároveň upozornit na žádoucí projevy fungování rodinného života (Veselá a kol., 2005, 33). Mohou analyzovat situaci rodiny, odhalit a pojmenovat její příčiny, poradit rodině, jakým způsobem tuto situaci nejlépe řešit včetně případné terapie (Veselá a kol., 2005, 33). Nicméně vlastní uspořádání rodinných vztahů záleží na samotných partnerech, jejich ochotě problémovou situaci řešit, vlastní aktivitě při jejím řešení (Veselá a kol., 2005, 33).

1. 2. 5 Rozvodová mediace

V poslední době pravděpodobně s ohledem na větší nestabilitu rodinných vztahů a vzrůstající počet rozvodů se do popředí zájmu veřejnosti dostala mediace v rodinných konfliktech (Holá, 2003, 135). Mediace v rodinných konfliktech zahrnuje mediaci rodinnou, která se zabývá řešením konfliktů ve vzájemném soužití členů rodiny a mediaci rozvodovou, která představuje metodu řešení konfliktů v rámci rozvodového řízení manželů (Holá, 2003, 135). Rozvodová mediace nabyla na významu především v souvislosti s novelou občanského soudního řádu, která umožnila soudu doporučit či nařídít využití mediace rodičům nezletilého dítěte, kteří se na péči o dítě nemohou dohodnout (zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád). Potenciál rodinných poraden je v České republice nedostačující, nadto řada rozvádějících se rodin jejich odbornou pomoc nevyhledává (Holá, 2003, 135). Individuální psychologická pomoc v této souvislosti představuje spíše jednorázové intervence a opírá se především o činnost soudních znalců (Holá, 2003, 135). Těžisko práce s rozvádějícími se rodiči zůstává na sociálních pracovnících. Sociální práce je

pak účinným kontextem pro poradenskou, terapeutickou a mediační pomoc rodinám (Holá, 2003, 135). Mediace se vyvíjí buď v rámci soudního řízení, nebo mimo něj (Holá, 2003, 137). Rozvodová mediace se zpravidla týká těchto otázek: svěřeni dítěte do výchovy a forem jeho výchovy, kontaktu s dítětem, finančního a majetkového uspořádání (Holá, 2003, 137). Během mediace lze prodiskutovat další otázky např. úpravu výchovy dětí, kontakt dětí se širším příbuzenstvím (Holá, 2003, 137). Mediace zajišťuje neutrální prostředí, v němž mohou její účastníci vyjádřit svá stanoviska, očekávání a potřeby nutné k nalezení vyhovujícího řešení (Wills, 2009). Mediátor vyjádření účastníků nehodnotí, zaměřuje se především na postatu problému a vede účastníky k formulaci srozumitelné a aplikovatelné dohody (Wills, 2009). Rodiče se zpravidla obracejí na mediátora v situaci, kdy samy nejsou schopny rozvodový konflikt vyřešit (Holá, 2003, 137). Cílem rozvodové mediace je stabilizace poměrů rodičů a dětí (Holá, 2003, 137). Mediační služby mohou při rozvodových sporech eliminovat konfliktní situace, snížit napětí ve vztazích mezi rodiči a tím usnadnit adaptaci dětí na rozvod rodičů (Holá, 2003, 137). Princip mediace je postaven na skutečnosti, že většina rozvádějících se rodičů má zachovanou schopnost a vůli zůstat kompetentními rodiči, tedy na postupném oddělení konfliktní partnerské role od role rodičovské (Holá, 2003, 138). Proces rozvodové mediace zdůrazňuje odpovědnost rodičů za rozhodnutí, která ovlivní jejich děti (Holá, 2003, 138). Většina mediátorů vystupuje jako obhájce dětí, vedou rodiče k reflexi dětských potřeb (Holá, 2003, 138). Výhodiskem činnosti mediátora je zájem dítěte, tedy hledání takového porozvodového uspořádání vztahů mezi rodiči, které dítě nebude poškozovat (Holá, 2003, 138). Rozvodová mediace je koncipována jako intenzivní dobrovolná pomoc, jejím specifickým rysem je dvojitý pohled na rozvod manželství, a to pohled sociálně psychologický (rozvod jako vyústění dlouhodobého konfliktu) a pohled právní (rozvod jako právní institut) (Holá, 2003, 139). Účastníky rozvodové mediace jsou klienti a mediátor (Holá, 2003, 139). Klienty jsou manželé či bývalí manželé a všichni, kteří jsou rozvodem dotčeni včetně dětí. Děti však bývají přizvány až v okamžiku, kdy jsou rodiče schopni si představit konstruktivní řešení situace (Holá, 2003, 139). Mediace balancuje na pomezí rodinného poradenství a psychoterapie

(Holá, 2003, 138). Je zde plně zajištěno soukromí účastníků a důvěrnost informací (Centrum psychologické pomoci, 2009). Specifické požadavky klade na osobu mediátora, měl by to být odborník se znalostmi dětské psychologie (Holá, 2003, 140). Zkušenosti s mediací ukazují, že jádrem konfliktů je často vztahový problém navenek reprezentovaný právním bojem (Holá, 2003, 141). Kromě řady frustrací se za ním skrývá smutek, vztek, zklamání, žárlivost. Rozvleklé právní řízení je pak projevem bezmoci klientů svůj vztahový konflikt řešit (Holá, 2003, 141).

1.3 Sociálně právní ochrana dětí v rozvodové situaci

Bylo by možné rodit vychované děti, kdyby byli vychováni jejich rodičové.

Johann Wolfgang Goethe

V obecné rovině lze konstatovat, že sociálně-právní ochrana dítěte představuje zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje rovněž ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním (MPSV, 2009). Předním hlediskem sociálně-právní ochrany dítěte je zájem a blaho dítěte, a od tohoto hlediska se musí odvíjet jakákoli činnost týkající se dětí (Motejl, 2007). Zájem dítěte je nicméně nezbytné posuzovat nejen z hlediska aktuální citové orientace dítěte, ale z hlediska dlouhodobého zdravého psychického vývoje (Motejl, 2007). Výkon sociálně-právní ochrany dětí ze zákona zabezpečují orgány sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), jimiž jsou krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR a Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí (Novák, Průchová, 2005, 87). Působnost obecního úřadu obce s rozšířenou působností je v souvislosti s faktickým výkonem sociálně-právní ochrany nejvýznamnější (Motejl, 2007). V rozvodových sporech vystupuje orgán sociálně právní ochrany dětí v postavení tzv. kolizního opatrovníka (Novák, Průchová, 2007, 87). Kolizní opatrovník zastupuje dítě v řízeních, kde by mohlo dojít ke „kolizi“ neboli střetu zájmů mezi rodiči a dětmi nebo dětmi navzájem, neboť v takovýchto

typech řízení nemůže dle zákona o rodině zastoupit dítě žádný z jeho rodičů (Novák, Průchová, 2007, 87). Kolizní opatrovník je nezletilému dítěti ustanoven soudem vždy pro dané soudní řízení (Novák, Průchová, 2007, 87). Součástí tohoto postavení je rovněž intenzivní práce s rodinou, při níž jsou využívány metody individuální sociální práce, případová práce, krizová intervence a poradenství (MPSV, 2009). Úloha, kterou plní při rozvodu manželství s nezletilými dětmi orgán sociálně-právní ochrany dětí je důležitá a není vždy plně správně chápána a doceněna (Bakalář, 1996, 88). Podrobné vymezení této úlohy včetně jejího legislativního ukotvení obsahují následující kapitoly.

1. 3. 1 Legislativa týkající se ochrany práv dítěte v České republice

Ochrana dítěte zahrnuje garanci rozsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte, její úprava je tedy obsažena v řadě různých právních odvětvích a právních předpisech různé právní síly (Motejl, 2007). V širším smyslu je institut sociálně právní ochrany dětí vymezen ustanovením § 1 odst. 1 zákona č. 539/ 1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (SPOD), který sociálně právní ochranu vymezuje jako ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte včetně ochrany jeho jmění, jakož i působení na obnovení narušených funkcí rodiny (zákon č. 539/ 1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí). Tento právní předpis spolu se zákonem o rodině představují stěžejní právní předpisy pro výkon sociálně-právní ochrany dítěte (Motejl, 2007). Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině upravuje rodinné vztahy, jeho zásadní novela byla přijata v roce 1998 (Holub, Nová, 2004, 7). Touto novelou bylo výrazně posíleno postavení rodiny a rodičů v souladu s mezinárodními právními předpisy (Holub, Nová, 2004, 7). Zákon o rodině vymezuje práva a povinnosti rodičů v péči a ochraně dětí, stanoví také jasná pravidla, za nichž lze do rodinného systému v zájmu dětí zasahovat (Holub, Nová, 2004, 7). Zákon o SPOD, který nabyl účinnosti 1. 4. 2000, upravuje činnost orgánů sociálně právní ochrany dětí a jejich vzájemnou součinnost (Novák, Průchová, 2007, 86). Cílem tohoto zákona je chránit veškeré zájmy, život a zdraví nezletilých dětí, jsou-li ohroženy (Bechyňová, Konvičková, 2008, 25). Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

konstatuje, že ostatní právní předpisy vztahující se k této oblasti nejsou tímto zákonem dotčeny (Motejl, 2007). Jedná se o především o následující předpisy: trestní zákon, trestní řád, zákon o soudnictví ve věcech mládeže, občanský zákoník, občanský soudní řád, zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a další (Motejl, 2007). Pozornost dětem a rodině věnuje v článku 32 nadzákonný právní předpis Listina základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky, a to tak, že staví rodičovství a rodinu pod ochranu zákona a dětem a mladistvým zaručuje zvláštní ochranu (MPSV, 2009). Zákony z tohoto důvodu respektují jeden ze základních principů fungování rodiny, a to právo a povinnost rodičů společně vychovávat a pečovat o děti, a pokud je toho zapotřebí, požadovat pomoc (MPSV, 2009).

Výkon sociálně právní ochrany dětí je rovněž vázán na mezinárodní smlouvy, ratifikované Českou republikou, jež musí být dle článku 10 Ústavy ČR v případě rozporu s vnitrostátními právními předpisy aplikovány přednostně (Motejl, 2007). V praxi to znamená, že v případě jakéhokoli rozporu (případně pochybností při interpretaci) mezi ustanovením vnitrostátního právního předpisu a mezinárodní smlouvy by měl sociální pracovník upřednostnit ustanovení mezinárodní smlouvy (Motejl, 2007). Stěžejním mezinárodním dokumentem v oblasti práv dítěte je bezesporu Úmluva o právech dítěte, která kodifikuje práva dítěte formou smlouvy a je pro státy, jež ji ratifikovaly, závazná (Amnesty International, 2009). Úmluva o právech dítěte byla v roce 1989 přijata Valným shromážděním OSN (Amnesty International, 2009). Česká a Slovenská federativní republika Úmluvu podepsala a ratifikovala v roce 1990 a od 1. ledna 1993 je Úmluvou vázána Česká republika (Amnesty International, 2009). Úmluva je platnou právní normou nadřazenou zákonům, součástí českého právního řádu (Amnesty International, 2009). Úmluva posiluje postavení dítěte ve společnosti, zdůrazňuje jeho potřebu ochrany a zabezpečení (Amnesty International, 2009). Za dítě považuje úmluva každou lidskou bytost mladší 18 let (Český výbor pro UNICEF, 2010). Úmluva obsahuje soubor lidských práv dítěte, zahrnující práva občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní (Amnesty International, 2009). Tato práva jsou formulována v rámci čtyř

kategorií práv dětí od základních práv zabezpečujících život a přežití, přes práva na osobní rozvoj, práva na ochranu až po práva participační vyjadřující právo dítěte svobodně vyjadřovat své názory a mít slovo v záležitostech ovlivňujících jeho život (Český výbor pro UNICEF, 2010). Předchůdkyní Úmluvy o právech dítěte je Deklarace práv dítěte někdy také nazývaná Charta práv dítěte (Motejl, 2007). Dalšími mezinárodními dokumenty, které byly přijaty do českého právního řádu jsou například Evropská úmluva o výkonu práv dětí, Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, Úmluva o vymáhání výživného v cizině a další (Motejl, 2007).

Související problematikou je také otázka vnitrostátní přímé aplikace a závaznosti nařízení Evropských společenství (dále jen ES) (Motejl, 2007). Sociální pracovník OSPOD musí při své činnosti vycházet nejen z vnitrostátních právních předpisů, ale také z nařízení ES (Motejl, 2007).

1. 3. 2 Průběh opatrovnických sporů a postavení OSPOD v těchto sporech

Základní agendu sociálního pracovníka OSPOD tvoří opatrovnické spory související s rozvodovým řízením (MPSV, 2009). Jedná se především o řízení ve věci úpravy poměrů nezletilých dětí pro dobu před a po rozvodu rodičů a dále řízení o úpravě styku (MPSV, 2009). V těchto sporech, jak již bylo výše uvedeno, sociální pracovník vystupuje v postavení kolizního opatrovníka nezletilého dítěte z důvodu možného střetu zájmů mezi rodiči (Novák, Průchová, 2007, 87). Řízení se zahajují na návrh, který podá jeden z rodičů či oba rodiče místně a věcně příslušnému soudu (MPSV, 2009). Účastníky řízení ve věci úpravy poměrů, úpravy styku jsou oba rodiče, případně jejich právní zástupci a kolizní opatrovník určený soudem, který zastupuje nezletilé dítě (MPSV, 2009). Pokud je potřeba zatímně upravit poměry účastníků, může soud nařídit předběžné opatření (zákon č. 90/1963 Sb., občanský soudní řád). Předběžné opatření dle § 76a občanského soudního řádu může soud nařídit jen na návrh obce s rozšířenou působností, jiné předběžné opatření (§ 76) soud nařídí na návrh rodiče nebo obce s rozšířenou působností (zákon č. 90/1963 Sb., občanský soudní řád). O návrhu na předběžné opatření soud rozhoduje bez slyšení

účastníků, a to bezodkladně, o předběžném opatření dle § 76a musí soud rozhodnout do 24 hodin od jeho podání, o návrhu na předběžné opatření dle § 76 do 7 dnů poté, co byl návrh podán (zákon č. 90/1963 Sb., občanský soudní řád). Předběžným opatřením dle § 76 může být účastníku uloženo, aby platil výživné v nezbytné míře, předal dítě do péče druhého z rodičů, nebo toho, koho označí soud, něco vykonal, něčeho se zdržel nebo něco snášel (zákon č. 90/1963 Sb., občanský soudní řád). O předběžném opatření se rozhoduje ve formě usnesení, které je vykonatelné vyhlášením (zákon č. 90/1963 Sb., občanský soudní řád). Pokud k vyhlášení nedošlo, je vykonatelné, jakmile bylo vydáno, jedná-li se o předběžné opatření § 76a nebo doručeno tomu, komu ukládá povinnost, jedná-li se o předběžné opatření dle § 76 (zákon č. 90/1963 Sb., občanský soudní řád). Závisí-li soudní rozhodnutí na posouzení skutečností, k nimž je zapotřebí odborných znalostí, vyžádá si soud znalecký posudek (Novák, Průchová, 2007, 89). Znalecký posudek vyhotovuje soudní znalec z oboru psychologie nebo psychiatrie, jehož soud po slyšení účastníků ustanoví usnesením a v němž také znalci položí dotazy, na něž žádá odpověď (Novák, Průchová, 2007, 89). Poté, co usnesení o ustanovení znalce nabude právní moci, obdrží tento k nastudování soudní spis a poté si pozve rodiče k vyšetření, na jehož základě odpovídá na otázky soudu (Novák, Průchová, 2007, 89). Ke znaleckému posudku se může vyjádřit každá strana sporu včetně opatrovníka (Novák, Průchová, 2007, 90). Znalecký posudek je rovněž možno nechat přezkoumat jiným znalcem tedy revizním znaleckým posudkem (MPSV, 2009). V rámci řízení ve věcech péče o nezletilé dítě soud zpravidla požádá OSPOD o prošetření poměrů (MPSV, 2009). Pokud je nezletilé dítě s ohledem na svůj věk a jemu odpovídající rozumovou a volní vyspělost schopno formulovat svůj názor, postupuje soud tak, aby byl zjištěn jeho názor (MPSV, 2009). Názor nezletilého dítěte může soud zjistit výslechem dítěte, ve výjimečných případech prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo orgánu sociálně-právní ochrany dětí (MPSV, 2009). Soudy obvykle přistupují k výslechu nezletilého dítěte, mají-li pochybnosti o některých údajích v listinném materiálu nebo o tom, co jim účastníci či další osoby v rámci opatrovnického řízení sdělili (Bakalář a kol., 2008, 7). V rozsudku o výchově dítěte, o styku rodičů

s dítětem, soud účastníky poučí o možnosti výkonu rozhodnutí ukládáním pokut nebo odnětím dítěte při neplnění povinností stanovených rozsudkem (MPSV, 2009). Účastníci řízení mohou rozhodnutí soudu 1. stupně napadnout odvoláním (MPSV, 2009). O odvolání rozhoduje soud vyšší instance (MPSV, 2009). Účastníky odvolacího řízení jsou oba rodiče případně jejich právní zástupci a kolizní opatrovník (MPSV, 2009).

Výkon rozhodnutí

K nařízení a provedení výkonu rozhodnutí je příslušný soud, v jehož obvodu má nezletilé dítě na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu své bydliště (zákon č. 90/1963 Sb., občanský soudní řád). Před samotným nařízením výkonu rozhodnutí soud písemně nebo ústně do protokolu vyzve povinného (toho, kdo neplní rozhodnutí či soudem schválenou dohodu o výchově nezletilých dětí či o úpravě styku s nimi), aby se podrobil soudnímu rozhodnutí nebo plnil soudem schválenou dohodu (zákon č. 90/1963 Sb., občanský soudní řád). Tato výzva rovněž obsahuje upozornění na následky neplnění povinností stanovených v rozhodnutí nebo dohodě (zákon č. 90/1963 Sb., občanský soudní řád). Soud také může požádat příslušný OSPOD, aby vedl povinného k dobrovolnému plnění rozhodnutí nebo soudem schválené dohody, aniž by bylo třeba realizovat výkon rozhodnutí (zákon č. 90/1963 Sb., občanský soudní řád). Pokud je soudní výzva bezvýsledná, nařídí soud výkon rozhodnutí, kterým je odnětí dítěte tomu z rodičů, u něhož dle dohody či rozhodnutí být nemá a jeho předání rodiči, kterému je dítě dle dohody či rozhodnutí svěřeno do péče nebo kterému dohoda či rozhodnutí přiznávají právo styku (zákon č. 90/1963 Sb., občanský soudní řád). V případě výkonu rozhodnutí jsou OSPOD, které se účastní provádění výkonu rozhodnutí, povinny dítěti poskytnout potřebné vysvětlení situace, a to způsobem odpovídajícím jejich věku a rozumové vyspělosti, nevylučují-li to okolnosti případu (MPSV, 2009). OSPOD postupují při provádění výkonu rozhodnutí v součinnosti se soudem, součástí této součinnosti je poskytování odborné pomoci dítěti případně jeho rodičům (MPSV, 2009). Výkon rozhodnutí je však nejkrajnější způsob řešení rodinné situace (MPSV, 2009).

1. 3. 3 Kritéria pro rozhodování soudu ve věci svěřeni nezletilého dítěte do péče

Při rozhodování ve věci svěřeni nezletilého dítěte do péče vychází soud z ustanovení § 26 odst. 4 a odst. 5, kde jsou uvedena kritéria, pro rozhodování soudu o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů (Hrušáková, 2003, 50). Podmínky, v nichž bude žít dítě po rozvodu rodičů, tedy výchovné předpoklady zkoumá soud jednotlivě a konkrétně, i když je pak v závěru shrne (Bakalář a kol., 1996, 58). Sociální pracovník v této souvislosti se soudem úzce spolupracuje (MPSV, 2009). Soud se při svém rozhodování může opřít o seznam kritérií, která jsou výsledkem práce skupin psychologů, soudců, soudních znalců a sociálních pracovníků a jsou určena všem profesím, které se z titulu své funkce účastní rozhodování o svěřeni nezletilých dětí do výchovy, od těchto kritérií se především odvíjí práce soudních znalců z oboru psychologie (Bakalář a kol. 1996, 58). Kritéria jsou uspořádána dle své závažnosti, umožňují tak utvořit si ucelený přehled a posoudit, který z rodičů má lepší „výchovné předpoklady“ (Bakalář a kol, 1996, 58). Jedná se o následující kritéria:

1. osobnost rodiče

Jde o nejdůležitější kritérium zahrnující pojmy jako citová a psychosociální zralost, produktivní orientace, jejich protiklady jsou poruchová osobnost, emoční labilita, nízká odolnost vůči stresu, nezralé, infantilní reakce, neproduktivní (např. konzumní) orientace (Bakalář a kol, 1996, 59). Čím více psychopatie se u rodiče objeví, tím méně vhodným je rodič k výchově dítěte (Bakalář a kol, 1996, 59). Novák, Průchová (Novák, Průchová, 2007, 83) poukazují na skutečnost, že některé pojmy v rámci tohoto kritéria např. produktivní orientace jsou nepřesné a neexistuje jejich jednoznačná definice.

2. vztah rodiče k dítěti

Pozitivní vztah k dítěti je základní podmínkou pro jeho další normální vývoj, je však nezbytné rozpoznat lásku zdravou, zaměřenou na rozvoj a štěstí dítěte a naopak lásku sobeckou, deficitní zaměřenou především na uspokojování svých vlastních potřeb (Bakalář a kol, 1996, 60). Znalec by se podle Bakaláře měl při rozpoznávání lásky zdravé a deficitní především zaměřit na schopnost rodiče vidět klady a zápory dítěte,

jeho znalost vnitřního světa dítěte, účast na základních aktivitách péče o dítě a schopnost projevat vůči dítěti emoční vřelost. Neexistuje však test, který by toto kritérium objektivně zhodnotil (Novák, Průchová, 2007, 83).

3. charakter, morálka, struktura mravních norem rodičů

Při posuzování tohoto kritéria se vychází z testů a objektivních materiálů, např. informací o případných přestupcích, trestných činech (Bakalář a kol, 1996, 61). Konkrétním projevem charakteru rodiče je pak samo jeho rozvodové chování, způsob, jakým řeší konflikty, jak respektuje práva druhých osob (Bakalář a kol, 1996, 61). V praxi se lze setkat s trestnými činy, které zjevně diskvalifikují toho, kdo se jich dopustil, ale jsou i jiné, které samy o sobě neznamenají, že jejich pachatel bude špatným rodičem, nabízí se tedy otázka, zda máme právo jej v tomto případě stigmatizovat a znevýhodňovat? (Novák, Průchová, 2007, 83).

4. respekt k právu dítěte stýkat se s druhým rodičem

U tohoto kritéria je důležité si uvědomit, že výsledkem zapuzení, hanobení druhého rodiče je vážnější porucha dítěte v sebehodnocení (Bakalář a kol, 1996, 61). Toto kritérium úzce souvisí s předchozími (Bakalář a kol, 1996, 61). Pokud má totiž rodič zdravou osobnost, pozitivní vztah ke svému dítěti a dobrý charakter, nebrání dítěti ve styku s druhým rodičem, i přesto, že k tomu má některé osobní důvody (Bakalář a kol, 1996, 61). Dospěje-li znalec k přesvědčení, že jeden z rodičů hodlá přerušit styk dítěte s druhým rodičem, jedná se o podstatný faktor zásadně snižující kvality takto smýšlejícího rodiče (Bakalář a kol, 1996, 61). Novák, Průchová (Novák, Průchová, 2007, 84) v návaznosti na toto kritérium poukazují, že většina rodičů omezení styku s druhým rodičem neplánuje a problematizují fakt, že se kritérium odvíjí od dojmu posuzovatele.

5. vztah dítěte k rodiči

Zjišťuje se kvalita a intenzita tohoto vztahu a rovněž, jak rodič umí uspokojovat potřeby dítěte (Bakalář a kol, 1996, 62). Stává se, že si dítě vytvoří pevný citový vztah k rodiči, jehož celkový profil a výchovné předpoklady nedosahují ani průměrných kvalit (Bakalář a kol, 1996, 62). Tato situace nastává podle Bakaláře (Bakalář a kol, 1996, 62) v případě, kdy je tento rodič jedinou osobou, která byla

dítěti po určitou delší dobu nablízku, nebo pokud rodič zamezuje dítěti navazovat jiné vztahy nebo jej přímo manipuluje, někdy i korumpuje. Tyto situace je nezbytné rozpoznat (Bakalář a kol, 1996, 62).

6. vzor pro vytvoření sociální, zejména sexuální role

Pro zdravé, vyspělé a uspokojivé přijetí mužské či ženské role, je potřeba, aby dítě mělo vhodný model ve svém rodiči (Bakalář a kol, 1996, 63). Výzkumy, které však nelze paušalizovat, prokázaly, že otec je vhodnějším modelem pro chlapce a matka pro dívky (Novák, Průchová, 2007, 84).

7. úroveň vzdělání a inteligence rodiče

Rodič s vyšší inteligencí a vzděláním dokáže dle Bakaláře (Bakalář a kol, 1996, 63) dítě více stimulovat v jeho kognitivním rozvoji, předá mu více poznatků. Toto kritérium je velmi snadno hodnotitelné prostřednictvím inteligenčních testů a dosaženého vzdělání (Bakalář a kol, 1996, 63). Tento dílčí aspekt je však nutné posuzovat v celkovém kontextu jako aspekt významný, nikoli však prioritní (Bakalář a kol, 1996, 63). Novák, Průchová (Novák, Průchová, 2007, 85) považují za nutné upřesnit termín inteligence, upozorňují také na fakt, že inteligenční testy neberou v úvahu inteligenci sociální. Zmínění autoři nesouhlasí s domněnkou, že rodič s vyšším vzděláním a inteligencí bude ve všech případech dítě více stimulovat a předá mu více zkušeností, domnívají se, že míra stimulace a zkušeností závisí rovněž na rodinném prostředí výchovné rodiny a podpoře studenta.

8. šíře rodinného zázemí

Širší rodinné zázemí je pro všestranný rozvoj dítěte a jeho pocit životní jistoty příznivější (Bakalář a kol, 1996, 64). Širší rodinné zázemí představují především prarodiče dítěte a jeho sourozenci (Bakalář a kol, 1996, 64). Důležitá je hlavně kvalita těchto vztahů a do jaké míry jsou příbuzní ochotni se ve vztahu angažovat (Bakalář a kol, 1996, 64). Otázkou zůstává, zda je v silách znalce všechny vlivy v rámci širšího zázemí postihnout (Novák, Průchová, 2007, 85).

9. kontinuita prostředí pro dítě

Dítě by nemělo přerhávat svazky s důležitými osobami (rodiče, příbuzní, kamarádi, spolužáci) v jeho životě a s prostředím, na něž si zvyklo (Bakalář a kol, 1996, 63).

Naproti tomu změna prostředí (pokud není příliš častá) nemusí být pro dítě traumatizující, naopak v případě změny prostředí, na něž má dítě traumatické vzpomínky, může být faktorem pozitivním (Bakalář a kol, 1996, 63).

10. socioekonomický statut

Kritérium vychází z předpokladu, že rodič s vyšším socioekonomickým statutem má větší možnost z dlouhodobé perspektivy zajistit všestranný rozvoj osobnosti a dispozic dítěte (Bakalář a kol, 1996, 65). Dostatek finančních prostředků predikuje podle Bakaláře (Bakalář a kol, 1996, 65) lepší životní úroveň dítěte a tím i zdravější životní styl. Váha tohoto kritéria není nejméně důležitá, na poslední místo se dostalo díky tomu, že bylo zpracováno a připojeno k ostatním kritériím dodatečně (Bakalář a kol, 1996, 58). Novák, Průchová (Novák, Průchová, 2007, 85) se naproti tomu domnívají, že finanční podmínky samy o sobě nezaručují „lepší životní podmínky“, neboť záleží především, na jaký účel jsou tyto finance vynakládány. V mnohých případech také mohou s financemi vypomoci prarodiče a příbuzní.

Bakalář (Bakalář a kol, 1996, 66) upozorňuje, že je vždy nezbytné hodnotit váhu jednotlivých kritérií s ohledem na věk, pohlaví a konkrétní dispozice každého dítěte a rovněž posuzovat každé z výše uvedených kritérií komplexně. I přesto, že Novák, Průchová (Novák, Průchová, 2007, 86) tato kritéria zpochybňují, poukazují zároveň na skutečnost, že nelze konstruovat kritéria, která by pochyby nevyvolávala. Výše uvedená kritéria výchovných předpokladů podle těchto autorů ilustrují složitost rozhodování v tomto typu sporů a skutečnost, že v některých případech při jednostranném svěření dítěte do péče není skutečně spravedlivé rozhodnutí možné.

1. 3. 4 Působení OSPOD na dítě a rodiče, poradenská činnost OSPOD

Orgány sociálně-právní ochrany dětí se o rozvodové situaci v rodině většinou dozvídají v době, kdy spolu rodiče již nekomunikují nebo je komunikace mezi nimi minimální (MPSV, 2009). Sociální pracovník OSPOD navazuje intenzivní spolupráci s rodinou a snaží se společně s rodiči problémovou situaci pojmenovat a nalézt její řešení (MPSV, 2009). Cílem je především obnovení komunikace mezi rodiči, která je

nezbytnou podmínkou pro výkon rodičovské role (MPSV, 2009). Intervence do rodiny je ovlivněna povahou řešeného problému, převažuje preventivní působení (MPSV, 2009). Součástí práce s rodinou je také poradenská činnost. Dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) je povinností OSPOD poskytnout rodičům bezplatné poradenství. Cílem sociálního poradenství je poskytnout rodině podporu při řešení její nepříznivé situace (Motejl, 2007). Sociální pracovník by měl napomáhat rodině, aby byla schopna řešit tíživou životní situaci vlastními silami (Motejl, 2007). Konkrétně by měl poskytovat rodině odborné informace týkající se její rozvodové situace, zejména by měl poskytovat informace o právech, povinnostech a oprávněných zájmech dítěte i ostatních členů rodiny, nabídnout rodině různé možnosti, jak tuto životní situaci řešit a pomoci jí vybranou možnost realizovat (odkazem nebo přímo sjednáním schůzky v odborném poradenském zařízení) (Motejl, 2007).

Základním nástrojem, který má OSPOD k dispozici při detekování jakéhokoli problému v rodině, je projednávání příčin a možností řešení situace v rodině s rodinnými příslušníky (Motejl, 2007). Sociální pracovník má možnost tento rozhovor realizovat v sídle správního orgánu i v rodině samotné (Motejl, 2007). Dle zákona o SPOD (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) jsou rodiče povinni spolupracovat s OSPOD při ochraně práv a zájmů dítěte a na výzvu OSPOD se dostavovat k osobnímu jednání, ale také umožnit návštěvu zaměstnance OSPOD ve svém obydlí či v jiném prostředí, kde dítě žije. V případě rozhovorů s nezletilým dítětem by měl sociální pracovník hodnotit skutečnosti uváděné dítětem a přiznávat jim takovou váhu, která odpovídá věku a vyspělosti dítěte (Motejl, 2007). Povinnost sociálních pracovníků působit na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti, nabývá na významu v souvislosti s narůstajícím počtem sporů rodičů o realizaci práva na styk s dítětem, s nímž nežijí ve společné domácnosti (Motejl, 2007). Poučení o právech a povinnostech každého z rodičů by mělo být preventivně realizováno již při prvním setkání sociálního pracovníka s rodiči (Motejl, 2007). Rodičům by mělo být sděleno, že i když přestávají být partnery, nepřestávají být rodiči a jejich rozchod neovlivňuje rozsah jejich rodičovské zodpovědnosti

(Motejl, 2007). Rodičům by rovněž mělo být sděleno, že mají rovné postavení ve vztahu k dítěti (Motejl, 2007). Článek 9 Úmluvy o právech dítěte (Úmluva o právech dítěte) stanoví právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, výjimku připouští pouze v případě, že by tento kontakt byl v rozporu se zájmy dítěte.

Ve vztahu k působení sociálního pracovníka OSPOD na rodiče je nezbytné připomenout, že možnosti OSPOD jsou limitovány (MPSV, 2009). Terapeutická práce za účelem obnovy narušených vztahů v rodině je v kompetenci odborných poradenských zařízení (MPSV, 2009). Toto pracoviště by mělo být neustranným zprostředkovatelem a současně respektovaným partnerem OSPOD (MPSV, 2009). Kontakt s nezávislým poradenským zařízením může být přínosným i v situacích, kdy jeden z rodičů spolupráci odmítá. OSPOD může dle zákona o SPOD (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) uložit rodičům povinnost využít pomoci odborného poradenského zařízení, pokud rodiče nedokáží řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné poradenské pomoci. Nesplní-li rodič tuto povinnost, může mu být uložena pořádková pokuta do výše 20.000,- Kč, a to i opakovaně (MPSV, 2009). OSPOD vede o dítěti spisovou dokumentaci, do níž mohou rodiče či jejich zástupci na základě písemné plné moci nahlížet, pořizovat z ní výpisy a kopie (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí). Zákon o SPOD (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) stanoví zaměstnancům OSPOD povinnost zachovávat mlčenlivost o skutečnostech, které se dozvěděli při provádění sociálně-právní ochrany nebo v přímé souvislosti s ní.

V poslední době vzrůstá zájem sdělovacích prostředků o problematiku sociálně-právní ochrany dětí, děje se tak v souvislosti s mediálně známými rozvodovými spory, ale také v souvislosti se vzrůstajícím násilím v rodině a především ve vztahu k dětem (MPSV, 2009). Bohužel informace v médiích jsou často zkreslené, neboť nejsou a ani nemohou být uvedeny ve všech souvislostech (MPSV, 2009). Okolnosti případu jsou uváděny nepřesně, vytrhovány z kontextu (MPSV, 2009). Veřejnost si tak vytváří zkreslený názor na práci sociálních pracovníků a negativní povědomí o této profesi (MPSV, 2009).

1. 3. 5 Vybraná problematika v rámci agendy OSPOD: Syndrom zavrženého rodiče a syndrom zavrženého partnera

V rámci opatrovnických sporů se sociální pracovníci OSPOD stále častěji setkávají se stížnostmi rodičů na ovlivňování dítěte s úmyslem snížit hodnotu druhého rodiče v očích dítěte. Stížnosti na popouzení jednoho rodiče proti druhému se nejčastěji objevují v rodinném životě více konfliktních manželů, v průběhu rozvodového řízení, v souvislosti s komplikacemi ve styku dítěte s rodičem, jemuž dítě nebylo svěřeno do péče (Bakalář, 1996, 133). Odborně byl tento jev popsán až v osmdesátých letech 20. století americkým psychiatrem Richardem A. Gardnerem, který jej označil Syndromem zavrženého rodiče/The Parental Alienation Syndrome (SZR) (Bakalář, Novák, 2007). Gardner prokázal, že dítě závislé na jednom rodiči a tímto rodičem popouzené proti druhému rodiči, postupně přejímá negativní postoj k druhému rodiči za svůj vlastní, až tohoto rodiče nakonec zavrhne (Bakalář, Novák, 2007). Programující rodič nemusí později tyto postoje posilovat, neboť dítě samo pak všechny zkušenosti s rodiči vnímá podle černobílé šablony „dobrý rodič/zlý rodič“, kdy dobrým rodičem je pro dítě rodič programující a zlým rodičem rodič zavrhováný (Bakalář, Novák, 2007). Dítě se samozřejmě identifikuje s postoji „hodného“ rodiče, s nímž žije a na němž je závislé, mechanicky opakuje jeho obvinění, kterým někdy ani nerozumí, popř. dynamicky vytváří vlastní fabulace (Bakalář, 2010). SZR v této souvislosti používá pojem „odcizené dítě“, tj. dítě, které se díky programování odcizí zavrženému rodiči (Bakalář, 2010). Gardner definuje SZR takto: *„Syndrom zavržení rodiče je porucha, která vzniká primárně v souvislosti se spory o svěřeni dítěte. Primární manifestací této poruchy jsou postoje a chování dítěte, jimiž průběžně ponižuje jednoho rodiče, chování, které nemá žádné opodstatnění vůči dobrému, milujícímu rodiči. Jde o výsledek kombinace programování rodičovskými indoktrinacemi a vlastního příspěvku dítěte ke zlořečení zavrhovaného rodiče. Dojde-li však k opravdovému zneužití nebo zanedbání dítěte, pak jeho nepřátelství může být opodstatněné a nelze jej vysvětlovat pomocí SZR.“* (Gardner, 1998, 57). Jedním z podstatných diagnostických kritérií SZR je skutečnost, že míra nenávisti a obviňování ze strany dítěte výrazně přesahuje skutečnou vinu či určitý nedostatek

zavrženého rodiče (Bakalář, Novák, 2007). O tematiku SZR postupně projevila zájem řada profesí (psychologové, manželští poradci, ...) a v současné době se toto téma přednáší na odborných seminářích a konferencích (Bakalář, Novák, 2007). SZR také zmiňují soudní znalecké posudky (Bakalář, Novák, 2007).

Motivace SZR

Motivace programujícího rodiče podle Gardnera (Gardner, 2007) vyplývá z horších stránek jeho povahy, k nimž patří zejména motiv pomsty a potrestání plynoucí z pocitů nenávisti, agrese, které nejsou potlačeny. Dalším motivem je motiv moci, kdy existence vnějšího nepřítele v podobě druhého rodiče usnadňuje programujícímu rodiči manipulaci s dítětem a nadvládu nad ostatními členy rodiny případně novým partnerem nebo egoistická snaha mít výhradní vliv na utváření psychiky dítěte, která často přechází do pocitu vlastnictví někdy i dospělého dítěte (Gardner, 2007). Programující rodič ignoruje a vysmívá se zákonnému právu a přání druhého rodiče (Gardner, 2007).

Techniky programování dítěte

Konflikt mezi bývalými manželi se promítá do boje o ovlivňování dětské psychiky skrytým i otevřeným programováním dítěte proti druhému rodiči (Bakalář, 2006, 42). Programující rodič opakuje nepravdivé myšlenky do té doby, než si je dítě nezapamatuje (Bakalář, 2006, 42). Zveličuje negativní vlastnosti zavrhovaného rodiče, jeho klady opomíjí, manipuluje se jmény, například rodič je nazýván příjmením, účelově přepisuje rodinnou historii, brání návštěvám zavrhovaného rodiče, děti často před stanoveným stykem „onemocní“ (Bakalář, 2006, 42, 43). Některé způsoby programování si rodič ani zcela neuvědomuje, například projektuje do bývalého manželova vlastní tendence a vlastnosti, abych se jich sám zbavil (Bakalář, 2006, 44). Příkladem tohoto mechanismu je falešné obvinění s týráním, které však může být i záměrné s cílem dosáhnout zákazu styku dítěte s nepohodlným rodičem (Bakalář, 2006, 44).

Důsledky SZR

Bakalář (Bakalář, 2007) popisuje důsledky rozvinutého SZR následovně:

- Dítě absentuje téměř vše, co se týká druhého rodiče - kromě materiálních statků je to výchovné a vzdělávací působení rodiče, jeho praktická pomoc a podpora v různých vývojových stádiích života a životních situacích.
- Dochází k zbrždění a deformaci emocionálního vývoje dítěte: dítě je programováno k potlačení přirozených pozitivních emocí k druhému rodiči, což vede ke vzniku řady psychopatologických symptomů; dítě je programováno dávat volný průchod pocitům nenávisti podloženým absurdními argumenty za úplné absence pocitů viny, dítě pak není schopno nadhledu, sebereflexe, tedy ani korekce svých pocitů; je trvale narušeno sebehodnocení dítěte, jeho sebedůvěra v důsledku vědomí špatného, ničemného rodiče a tedy i poloviny jeho genetické výbavy.
- SZR zbrzdí a deformuje psychosociální vývoj: dítě absentuje model nezbytný k utváření jeho sexuální identity; dítě má narušený vztah k autoritám; stává se svědkem toho, jak se důležitá osoba v jeho životě chová nečestně (např. uvádí nepravdivé skutečnosti, proč se styk s druhým rodičem nemá konat).
- Dítě ztrácí významnou část informací k utváření své identity.
- Dítě zakládá svou identitu na nepravém, zdeformovaném „já“, což jej trvale poznamenává.

Terapie SZR

Formy terapeutické pomoci osobám postiženým SZR jsou odlišné od tradičních psychoterapií (Bakalář, 2010). Jedná se o zástupnou neprogramující proceduru, při níž terapeut pracuje jen se zavrženým rodičem, který pak obvykle dosáhne potřebného náhledu a změny některé postoje, dále terapeutickou intervencí založenou na úzké spolupráci se soudem, kdy se programující rodič při terapii dozví, že pokud nebude plnit terapeutovy legitimní požadavky, bude tento informovat soud, který vynese rozsudek dle terapeutova doporučení a další možností je pobyt v reintegračním zařízení za účelem obnovení vztahu odcizeného dítěte se zavrženým rodičem

v případě, že soud uvažuje o změně výchovy (Bakalář, 2010). Takový pobyt musí nařídít soud (Bakalář, 2010). V ČR však zatím neexistuje zařízení, které by se diagnostikou a terapií SZR zabývalo (Bakalář, 2010).

Právní pohled na SZR

České soudy se s problematikou SZR setkávají řadu let a to především v souvislosti s bráněním styku dítě s druhým rodičem, jemuž bylo dítě svěřeno do výchovy (Bakalář, Novák, 2007). Dle platného znění zákona č. 94/1963 Sb., o rodině (zákon o rodině č. 94/1963 Sb., v platném znění) je opakované bezdůvodné bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem považováno za změnu poměrů vyžadující nové rozhodnutí o výchovném prostředí. V praktickém uplatnění tohoto ustanovení se však ukazuje problémem především současná přetíženost opatrovnických soudů (Bakalář, Novák, 2007). Jestliže v praxi odvolací soud rozhoduje ve věci změny výchovy a výživy nezletilého dítěte běžně až po dvou letech od podání návrhu, je zřejmé, že po uplynutí této doby, budou psychické následky SZR takové, že pro dítě bude menším zlem jeho ponechání u programujícího rodiče (Bakalář, Novák, 2007). Maření styku s dítětem může být sankcionováno v rámci občanskoprávního řízení, a pokud pokračuje i přes pravomocně uložené pokuty, může být kvalifikováno jako trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí (Bakalář, Novák, 2007). Na psychické poškozování osoby ve výchově je možné rovněž vztáhnout ustanovení § 215 trestního zákona o týrání svěřené osoby, neboť za týrání nejsou dle zákona považovány pouze útrapy fyzické, ale rovněž útrapy psychické, podmínkou je však vznik těžkého příkoří týrané osoby (Bakalář, Novák, 2007). Posouzení míry vnímání tohoto působení je v kompetenci soudního znalce (Bakalář, Novák, 2007). Přesto, že platná legislativa je dostatečná, v praxi se někdy setkáváme s tendencí soudců, sociálních pracovníků, terapeutů a znalců smířit se s touto formou sociální patologie jen proto „aby byl klid“ (Bakalář, 2006, 53). Posiluje se tím neúcta k právu u patologicky se chovajícího rodiče, postižené dítě se tak stává pasivním účastníkem nechutné hry a odnáší si do budoucího života poučení, že zákony je možné beztrestně překračovat (Bakalář, Novák, 2007).

V souvislosti se SZR také není možné nezmínit syndrom zavrženého partnera pro soudně znaleckou praxi popsany psychiatrem Petrem Pothem (Novák, Průchová, 2007, 78). Do syndromu zavrženého partnera můžeme zařadit jedince mužského či ženského pohlaví, kteří po ukončení vztahu prožívají intenzivní pocity nenávisti, dlouhodobě nedokážou přijmout své citové zranění, trauma zpracovávají v podobě promyšlené agrese vůči jeho původci, ale i osobám jemu blízkým, jejich agrese má obsedantně kompulzivní charakter, projevuje se ve skrytu, beze svědků, v emočně vypjatých okamžicích hrozí, že nad sebou agresor ztratí kontrolu, intenzita agresivních útoků je motivována silnými pocity žárlivosti a závisti, kdy navenek se tento jedinec staví do role oběti ve snaze vzbudit veřejný soucit a falešně se zaštiťuje právy svých dětí, které chápe jako součást svého vlastnictví (Novák, Průchová, 2007, 79). Agresivita takového rodiče nemusí být pouze brachiální, časté jsou projevy slovní agresivity, zesměšňování, ironizování, degradace, podceňování (Novák, Průchová, 2007, 79). Typické v této souvislosti jsou také útoky na znalce, sociální pracovníce, kohokoli, kdo se o zavrženém partnerovi vyjádří jinak, než si odmítající přeje (Novák, Průchová, 2007, 79). Pokud odmítající partner pečuje o společné dítě, vznikají tak podmínky pro vytvoření SZR (Novák, Průchová, 2007, 79). Dítě identifikující se s rodičem, který druhého rodiče zavrhl, má tendenci k tomu, aby jej rovněž zavrhl (Novák, Průchová, 2007, 79).

2 Cíl práce

Hlavním cílem této práce je prostřednictvím případových studií popsat průběh a specifika práce s rodinou dítěte ohroženého rozvodem rodičů z pohledu sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). Dílčím cílem je na základě případové práce s rodinami formulovat doporučení pro poradenskou práci a působení sociálních pracovníků OSPOD na rodinu dítěte ohroženého rozvodovým sporem. Empirickým výstupem této práce s ohledem na kvalitativní formu výzkumu jsou případové studie mapující práci sociálního pracovníka OSPOD s rodinami dětí ohrožených rozvodem rodičů, jejich následné porovnání a rovněž porovnání zjištěných skutečností s teoretickými východisky s cílem postihnout specifické oblasti této práce. Na základě těchto případových studií a jejich vzájemného porovnání jsou ve výsledné interpretaci dat formulovány doporučení pro práci sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí s rodinami zasaženými rozvodovým sporem a hypotézy, které mohou sloužit jako podklad pro případné kvantitativní výzkumné studie této problematiky.

Vzhledem k tomu, že byl použit pro zpracování kvalitativní výzkum, byly hypotézy stanoveny v diskuzní části a opětovně zmíněny v závěru práce.

3 Metodika

3.1 Použité metody

Pro výzkumnou část diplomové práce jsem zvolila kvalitativní výzkum pomocí případové studie. Kvalitativní výzkum se provádí pomocí delšího a intenzivnějšího kontaktu se situací jedince či skupiny jedinců (Hendl, 2005, 51). Výzkumník se snaží získat integrovanější pohled na předmět studie (Hendl, 2005, 52). Kvalitativní výzkum využívá především induktivní přístup, kdy na základě sesbíraných dat a vysledovaných pravidelností vyslovujeme předběžné hypotézy, které se mohou dalším sběrem dat ověřit (Jandourek, 2003, 205). Případová studie je jedním z nejrozšířenějších typů výzkumu v rámci kvalitativního přístupu (Miovský, 2006, 94). Práce na případové studii zdůrazňuje komplexní povahu výzkumné oblasti (Miovský, 2006, 94). Analýza jednotlivých případů umožňuje sledovat, popisovat a vysvětlovat případ v jeho celistvosti a může tak dospět k přesnějším a do hloubky jdoucím výsledkům (Miovský, 2006, 94). Použití případové studie je vhodné v případě, že je zkoumaný problém aktuální, soudobý, nachází se v reálném životním kontextu (Miovský, 2006, 94). Případová studie rodiny představuje jednu z podskupin případové studie (Miovský, 2006, 95). Tuto výzkumnou strategii lze použít v případě, že hodláme zkoumat určitou jasně vymezenou skupinu osob mající určité specifické vzájemné vazby, u níž je velmi důležité sledovat vývoj vztahů ve skupině, vývoj vztahů této skupiny vůči jiným skupinám či částem společnosti atd. (Miovský, 2006, 95-96).

Pro získání dat jsem zvolila tyto metody: zúčastněné pozorování, nestrukturované interview a analýzu dokumentů.

Zúčastněné pozorování

Zúčastněným pozorování je možné podrobně popsat prostředí, lidi a události. Pozorovatel není v pozici pasivního registrátora dat, který stojí mimo předmětovou oblast, nýbrž se sám účastní dění v sociální situaci, v níž se předmět výzkumu projevuje (Hendl, 2005, 193). S pozorovanými je v osobním vztahu, sbírá data, zatímco se účastní přirozeně se vyvíjejících životních situací (Hendl, 2005, 193).

Uvědomuje si, že sociální svět je spoluvytvářen subjektivními významy a zkušeností konstruovanou účastníky sociální situace (Hendl, 2005, 193). Pozorování probíhalo v průběhu rozhovorů s jednotlivými členy rodiny. Předmětem pozorování byl vzhled, komunikace a chování jednotlivých členů rodiny.

Nestrukturované interview

Nestrukturované interview je metodou, která se zvnějšku podobá běžnému rozhovoru (Miovský, 2006, 157). Důraz je při něm kladen na přirozený průběh konverzace (Miovský, 2006, 157). Tazatel nemá dopředu vytvořený plán rozhovoru, kterého by se držel (Miovský, 2006, 157). Podstatné je především hlavní téma (Miovský, 2006, 157). Tazatel má na začátku interview velmi vágní představu o tom, jak bude interview probíhat, jasnou představu má však o tom, na jakou otázku hledá odpověď a čeho tím chce dosáhnout (Miovský, 2006, 157-158). Nestrukturované rozhovory probíhaly s jednotlivými členy rodin v sídle orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo v místě bydliště jednotlivých rodin. Rozhovory probíhaly převážně formou vyprávění dotazovaných o rodinné situaci.

Analýza dokumentů

V užším pojetí chápeme pod pojmem analýza dokumentů výzkumnou strategii založenou na analýze již existujícího materiálu či materiálu, který vzniká na základě interakce mezi výzkumníkem a účastníky výzkumu (Miovský, 2006, 98). Analyzována byla spisová dokumentace orgánu sociálně právní ochrany dětí obecního úřadu obce s rozšířenou působností vedená o výzkumném souboru.

3. 2 Charakteristika souboru

Pro svůj výzkum jsem zvolila soubor čtyř rodin s dětmi, jejichž vztahy jsou narušeny rozvodovou situací a z tohoto důvodu se obrátili na orgán sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Jedná se o rodiny, s nimiž jsem v období šesti měsíců od dubna 2009 do září 2009 intenzivně spolupracovala v rámci své profese sociální pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

S ohledem na povahu zkoumané problematiky nebylo možné získat informovaný souhlas od jednotlivých účastníků výzkumu, jejich identifikační údaje tedy byly změněny, výsledné případové studie jsou reálnou životní situací aktérů výzkumu pouze inspirovány.

4 Výsledky

4.1 Případová studie rodiny Blanky, Luboše a Kamily

Uvedení do rodinné situace

Manželství Blanky a Luboše trvalo osm let. Mají desetiletou dceru Kamilu. V roce 2007 byla schválena dohoda rodičů, na jejímž základě byla Kamila svěřena pro dobu po rozvodu manželství rodičů do výchovy a výživy matky. Ve stejném roce pak bylo manželství rodičů rozvedeno, jednalo se o sporný rozvod. V současné době mají Blanka i Luboš nové partnery.

Kamilka, 10 let

Kamilka navštěvuje 4. třídu základní školy, ze školních předmětů ji nejvíce baví výtvarná výchova, zeměpis a přírodopis. Na vysvědčení měla samé jedničky. Se svými spolužáky vychází dobře. V dospělosti by chtěla být spisovatelkou nebo učitelkou. Ve volném čase se věnuje výtvarným činnostem, které dělájí společně s maminkou.

Blanka, 36 let

Blanka vyrůstala jako jedináček v úplné rodině. Její rodiče jsou ve starobním důchodu, udržuje s nimi pravidelný kontakt. Po základní škole Blanka absolvovala gymnázium a VŠ Bankovní institut, obor bankovníctví. Pracovala jako bankovní poradkyně, nyní je na rodičovské dovolené. Nekouří, alkohol pije výjimečně. Mezi její zájmy patří turistika, šití a zahrádkaření. Za důvod rozpadu osmiletého manželství s Lubošem považuje Lubošovo násilnické chování, také se domnívá, že se Luboš nedokázal vyrovnat s jejím vyšším vzděláním. V současné době má dlouhodobý partnerský vztah s Karlem, s nímž má dvouletého syna Daniela. Tento partnerský vztah hodnotí Blanka jako velmi spokojený, stabilní.

Luboš, 40 let

Luboš pochází stejně jako Blanka z úplné rodiny, oba jeho rodiče jsou ve starobním důchodu, má jednu mladší sestru, se všemi členy původní rodiny je v pravidelném kontaktu. Po základní škole absolvoval střední průmyslovou školu stavební. Vždy pracoval v oboru, v současnosti pracuje na pozici mistr stavební výroby. V zaměstnání je velmi spokojený. Luboš má žaludeční obtíže, z tohoto důvodu v současnosti omezil alkohol, nikoli kouření. Mezi jeho zájmy patří fotografování, sbírání známek a kultura. Za důvod rozpadu manželství s Blankou považuje její mimomanželský vztah s jejím současným partnerem Karlem. Po rozvodu s Blankou navázal nový partnerský vztah s Ladou. Tento vztah hodnotí jako spokojený, v budoucnu by rád tento partnerský svazek legalizoval.

Rodinný problém

V roce 2008 podal Luboš návrh na úpravu styku s dcerou. Svůj návrh Luboš odůvodnil tím, že od doby rozvodu manželství není Blanka ochotna přistoupit na žádnou dohodu ohledně jeho styku s dcerou, v současné době s ním odmítá komunikovat a jeho styk s dcerou znemožňuje. Blanka s Lubošovým návrhem nesouhlasila, popírala, že by s Lubošem nekomunikovala a neumožňovala mu styk s dcerou, uváděla, že se styk uskutečňuje pravidelně na základě jejich dohody. V průběhu soudního jednání oba rodiče souhlasili se soudní úpravou otcova styku s dcerou. Styk Luboše s dcerou se má uskutečňovat na základě pravomocného rozsudku každý lichý týden od soboty do neděle a dva týdny po dobu letních školních prázdnin.

V dubnu roku 2009 mě kontaktovala Blanka se žádostí o pomoc v situaci, kdy její dcera odmítá chodit k otci, stěžuje si, že před ní otec se svou přítelkyní kouří, což jí zdravotně nedělá dobře, neboť trpí častými záněty dýchacích cest. Blanka rovněž uváděla, že Kamilka dva dny před stykem u otce nespí, bolí ji hlava, pláče, občas se pomočuje. Z tohoto důvodu Blanka vyhledala pomoc dětské psychologičky a uvažuje o

podání návrhu na změnu úpravy styku otce s dcerou. Na základě této žádosti o pomoc jsem hovořila s oběma rodiči a Kamilkou.

Rozhovor s Kamilkou

Kamilka v rozhovoru k rodinné situaci uváděla, že jí na tátovi nejvíc vadí, že kouří a v době, kdy u něj pobývá, se jí vůbec nevěnuje. Byla by proto nejradši, kdyby k němu už vůbec nemusela chodit. Táta si podle Kamilky myslí, že ji maminka manipuluje proti němu. S tím však dívka nesouhlasila, zdůraznila, že maminka jí nechává, aby se rozhodovala sama, zda k otci půjde či nikoli. Maminka podle ní nemá žádný problém s tím, že by se měla s tátou stýkat. Neříká jí, že by k němu chodit nemohla, nijak ji proti tátovi nepopouzí.

„Táta si myslí, že mě máma navádí proti němu, ale není to pravda. Taky u soudu neříkal pravdu, když tvrdil, že máma prosila Karla, aby byl můj táta. Ale je toho víc, o čem táta lhal u soudu, už si to ale nepamatuju.“

Dvakrát se stalo, že po tom, co s ním odmítla jít, zavolal táta pracovníky policie. Nechápe, proč to táta udělal.

„Vím, že jsem nervózní, protože mě táta nutí jít k němu. Taky jsem se jednou počůrala, jak jsem byla nervózní. Chtěla bych k tátovi chodit, jen kdyby tolik nekouřil a víc se mi věnoval. Ne, aby stále jen seděl a díval se na televizi... vlastně bych k němu ani chodit nechtěla, moc mi nechybí, ani se mi po něm tolik nestýská.“

Maminku má moc ráda, protože je hodná a věnuje se jí. Není nic, co by na ní ráda neměla. Má také ráda jejího přítele Karla, protože je hodný. Tátu má ráda jen občas, když nekouří a věnuje se jí.

Pozorování v průběhu rozhovoru a při následném kontaktu s matkou a otcem

Kamilka je štíhlá, inteligentní dívka mladšího školního věku. V rozhovoru byla zpočátku nedůvěřivá, po počáteční nedůvěře a několika neutrálních otázkách začala být Kamilka sdílná, komunikovala živě, spontánně, pouze při komunikaci o otci se u dívky projevil neklid a psychické napětí. V kontaktu s matkou se dívka chovala přirozeně, bylo zjevné, že jsou obě na sebe zvyklé. Matčino výchovné působení bylo nedirektivní, partnerské. Kontakt s otcem probíhal rovněž spontánně, otec se s dcerou přivítal, jejich vzájemná komunikace probíhala přirozeně, nenásilně, Kamilka se několikrát zasmála.

Výsledná reflexe

Dívka je zjevně stresována konflikty mezi rodiči. Ve vztahu k rodičům upřednostňuje Blanku, její postoj k Lubošovi je negativní, pravděpodobně proto, že dívka převzala negativní postoj Blanky vůči Lubošovi. Některé dívčiny výroky ve vztahu k otci byly rozporuplné a neodpovídaly jejímu věku například v případě důvodů, proč by se styk s otcem neměl uskutečnit (kouření, sledování televize). Z rozhovoru vyplynula také skutečnost, že Blanka Kamilku na kontakt s otcem nijak nepřipravuje a přenáší na ni zodpovědnost rozhodovat o styku s otcem, tedy zodpovědnost, která dívce vzhledem k jejímu věku nepřísluší.

Rozhovor s Blankou

Blanka v rozhovoru opakovaně zdůrazňovala, že Kamilce ve styku s Lubošem nechce nijak bránit, ale sama Kamilka k otci odmítá chodit. Vždy po příchodu od něj se Kamilka začne hroutit. Následně matka zmiňuje situace z rodinného soužití, kdy se k ní otec choval násilnický.

„To si neumíte představit, posedl ho záchvat vzteku, vzal třeba sklenici od marmelády a mrskl s ní o zem, několikrát mě také uhodil. Samozřejmě, že v té chvíli už jsem věděla, že pan K... nebyl nejlepší volba. Vyprávěla jsem o tom tchýni, ale ta se jen zasmála a prohlásila, že reklamace nepřijímá.“

V době manželského soužití se Luboš podle Blanky o Kamilku nikdy nestaral. Velmi negativně vnímá Blanka to, že si Luboš ze společného bytu po rozchodu odnesl také věci, které patřily jí a Kamilce a probíhající řízení o majetkovém vyrovnání mezi bývalými manželi.

„Po rozvodu si z našeho společného bytu odnesl všechny své věci, ale také ty, co mu nepatřily, holce vzal i kartáček na zuby a ještě má tu drzost soudit se o majetek...vždyť je to ubožák, kdekoho podplatil, jenom aby získal byt.“

Blanka toto Lubošovo jednání i to, že bezpodmínečně trval na soudní úpravě styku s Kamilkou, vnímá jako výraz jeho pomsty, nenávisti vůči své osobě, je přesvědčena, že o rodičovský kontakt s dcerou mu vůbec nejde. Chování Luboše k dceři hodnotí jako psychické týrání.

„Kamilka u něj musí spát na matraci, jednou tam musela mýt schody, podruhé okna. No řekněte sama, copak je tohle za styk! Kamilka se tam nudí, on sám se jí vůbec nevěnuje, to spíš jeho přítelkyně. Vadí mi, že před ní on i jeho přítelkyně stále kouří. Kamilka špatně nesla, i když ji otec navštěvoval ve škole, styděla se za něj, když mu to řekla, dal jí na zadek a seřval jí, že je bačkora a měkota, stále holku sráží. Ale on se nikdy neuměl ovládat. Myslím, že není psychicky v pořádku, je to psychopat a měl by se jít léčit na psychiatrii.“

Pozorování v průběhu rozhovoru

Blanka je štíhlá, inteligentní žena. Komunikovala velmi rychle, aktivně, iniciativně, někdy mě nenechávala domluvit. Na Blančině chování v průběhu rozhovoru byla patrna silná emoční angažovanost rodinnou situací (výrazná gestikulace, mimika, zarudnutí ve tváři).

Výsledná reflexe

V průběhu rozhovoru Blanka často odbíhala od hlavního tématu k negativním vzpomínkám na soužití s Lubošem a minulým i současným majetkovým záležitostem mezi rodiči. Bylo patrné, že se snaží mít pod kontrolou průběh Lubošových setkání s dcerou a má velké výhrady k Lubošovu výchovnému působení na dceru. Její vztah k dceři je citově vřelý, nedokáže však oddělit rodičovskou a partnerskou roli neboli negativní zkušenosti z partnerského vztahu, osobní výhrady k Lubošovi a jeho chování ventiluje před dcerou a tím ovlivňuje její postoj k otci.

Rozhovor s Lubošem

Luboš se domnívá, že důvodem neuskutečňování jeho styku s Kamilkou je Blančina manipulace s dcerou. Dcera pak pouze opakuje, co jí matka přikázala. Za motiv tohoto Blančina chování považuje Luboš probíhající řízení o majetkovém vyrovnání, které oba rodiče řeší prostřednictvím svých právních zástupců a nemohou se na vyrovnání majetku dohodnout. Domnívá se, že vždy po návratu od něj je dcera podrobena tvrdému výslechu od matky. Styk s dcerou hodnotí jako dlouhodobě problematický z důvodu Blančiných obstrukcí. Chtěl by také, aby dcera měla možnost vidat se s jeho prarodiči. Problémy se netýkají jen běžného styku, ale také prázdninového styku. V letošním roce měl naplánovanou společnou cestu do Itálie, Kamilka nejprve uváděla, že neví, zda pojede, až nakonec cestu odmítla. Vadí mu, že mu Blanka nezvedá telefony, neodpovídá na jeho sms zprávy a dopisy. Domnívá se, že Blanka dceru příliš hýčká, nevede ji k práci v domácnosti. On sám by v její výchově uvítal víc řádu a pravidelnosti.

„Není pravda, že bych dceři nadával bačkoro či měkoto, rovněž ji také fyzicky netrestám. Také naprosto odmítám tvrzení, že bych se Kamile v minulosti nevěnoval nebo, že bych ji nechal bezprizorně v době, kdy u nás byla o víkendech. Naopak často jsme spolu malovali, Kamilka mi pomáhala při vaření. Vždy jsem se snažil pro ni vymyslet nějaký program, jezdili jsme na výlety, také za mými rodiči do P .. , vždy

byla ohromně nadšená. Okna myla jednou a jednou také vytírala schody, ale nemyslím, že by jí to nějak vadilo.“

Kamilku Luboš vnímá jako hodnou, citlivou, bojácnou dívku. Domnívá se, že je hodně po něm. Vztah Kamilky ke své přítelkyni hodnotí jako pozitivní, nekonfliktní. Nevěří tomu, že by Kamilka měla psychosomatické problémy po návštěvě u něj, je přesvědčen, že tyto problémy jsou důsledkem matčiných výslechnů a že jsou také matkou zveličeny. Ptal se dcery, zda dochází každý měsíc k psychologce, jak mu tvrdila Blanka, ale Kamilka to popřela. Následně Luboš uvádí, že asi dva měsíce po soudním rozsudku se jeho styk uskutečňoval, nicméně velmi sporadicky kvůli dceřině nemoci či dovolené s prarodiči ze strany matky. V současnosti již pět měsíců dceru neviděl. Ve stanovený termín, Luboš vždy přišel vyzvednout dceru v místě bydliště matky. Poté, co zazvonil, objevila se v okně nejprve Blanka, která na něj zavolala, že mu v kontaktu s Kamilkou nebrání, ale že s ním Kamilka nikam jít nechce. Nato se objevila v druhém okně Kamilka a prohlásila, že s ním nikam nepůjde. Dvakrát se stalo, že Luboš poté přivolal pracovníky Policie ČR a dceřino odmítnutí kontaktu se odehrálo za jejich přítomnosti. Pracovníci PČR konstatovali, že za této situace nemohou nic dělat a odešli.

„Věděl jsem, že se mohu obrátit na soud se žádostí o výkon rozhodnutí, ale tenhle krok jsem se bál udělat. Ani nevím, proč jsem přivolal policisty, byl jsem zoufalý. Celá ta scéna byla neuvěřitelně ponižující.“

Pozorování v průběhu rozhovoru

Luboš je inteligentní muž silnější postavy. Při rozhovoru působil klidným, vyrovnaným, ale zároveň smutným až rezignovaným dojmem. Na otázky odpovídal ochotně, vstřícně, výraznější emoční angažovanost byla patrna při popisu průběhu jeho pokusů o styk s Kamilkou.

Výsledná reflexe

Luboš má stejně jako Blanka k dceři vytvořen vřelý citový vztah, v péči o dceru se přirozeně angažuje. Jeho výchovné působení na dceru se výrazně odlišuje od výchovy jeho bývalé manželky. K Blančinu výchovnému působení má Luboš výhrady. Nadto se domnívá, že bývalá manželka dceru záměrně manipuluje proti němu, považuje tuto manipulaci za akt Blančiny pomsty v důsledku nevyřešených majetkových vztahů mezi bývalými manželi. Bezúspěšné pokusy o styk řešil nešťastně přivoláním pracovníků PČR, čímž rodinnou situaci ještě více vyhrotil.

Působení na rodinu, poradenská práce s rodinou

S oběma rodiči jsem opakovaně hovořila (společně i individuálně), oba byli konfrontováni s mou reflexí současné rodinné situace a motivováni k vzájemné komunikaci s ohledem na zájem a blaho své dcery. Doporučila jsem rodičům setkání na „neutrální“ půdě, při němž by si mohli vyjasnit vzájemné pocity, postoje, očekávání a také nedorozumění, domluvit se na vzájemně přijatelné dohodě, za níž by se mohl styk Luboše s Kamilkou realizovat. Rodičům bylo sděleno, že ukončení jejich partnerského vztahu neznamena ukončení jejich rodičovství a jejich rozchod tedy neovlivňuje rozsah jejich rodičovské zodpovědnosti, poukázala jsem na jejich rovné postavení ve vztahu k dítěti a Kamilčino právo udržovat pravidelný osobní kontakt s Lubošem. S Blankou bylo za Lubošovy přítomnosti hovořeno o nutnosti respektovat Lubošovo právo a přání na styk s dcerou, nutnosti respektovat jeho výchovné působení, i přesto, že je odlišné od její představy o dceřině výchově, dále nutnosti Kamilkou na styk s Lubošem připravit, a to pozitivním způsobem, aby pro ni styk s otcem nebyl traumatizující záležitostí, nutnosti neventilovat před Kamilkou negativní emoce ve vztahu k Lubošovi a konečně nezbytnost nenechávat dceru rozhodovat o uskutečnění či neuskutečnění jejího styku s Lubošem.

Intervence ve vztahu k Blance: *„I když Vás otec zklamal jako partner, nutně to neznamená, že zklame jako otec. Pokuste se zapomenout na minulé křivdy, zklamání, minulost již neovlivníte, ale co můžete ovlivnit, je přítomnost a budoucnost.“*

Rodičům bylo rovněž sděleno, že dceřiny psychosomatické problémy jsou pravděpodobně následkem jejich konfliktního vztahu a konfliktních situací, kterým je v tomto důsledku dívka vystavována. Rodiče byli informováni o právních možnostech řešení současné situace: Lubošově možnosti podat návrh na výkon rozhodnutí, a dalším postupu soudu v této situaci (výzva povinnému rodiči k plnění rozhodnutí, ukládání pokut povinnému rodiči, změna výchovy a výživy). Dále byla rodičům nabídnuta možnost zprostředkování odborné terapeutické pomoci za účelem urovnání porozvodových vztahů a možnost využití služeb mediační kanceláře.

Luboš byl ochoten setkat se s Blankou na „neutrální půdě“ a byl rovněž ochoten kontaktovat rodinnou poradnu, využití mediačních služeb odmítl s ohledem na finanční náklady této služby (jedno tříhodinové mediační setkání představuje částku cca 3.000,- Kč). Blanka všechny možnosti odmítla s odůvodněním, že problémem není ona, ale Luboš a jeho chování k dceři a nadto nemá v účinnost působení rodinné poradny či mediační kanceláře důvěru. Připomněla mi, že jsem tady od toho, abych hájila zájmy její dcery, pro níž chce ona jen to nejlepší a vyslovila záměr řešit rodinnou situaci soudně.

Další vývoj

Blanka realizovala svůj záměr a podala návrh na změnu úpravy styku otce s nezletilou, v němž navrhovala omezit Lubošův styk s dcerou na každou sobotu v lichém týdnu. V rámci řízení o změně úpravy styku otce s dcerou byl ustanoven znalec z oboru psychologie. Styk Luboše s Kamilkou se nadále neuskutečňoval. Iniciovala jsem tedy další společné setkání rodičů v sídle správního orgánu, oba rodiče s tímto setkáním souhlasili. Blanka zpočátku odmítala jakoukoli dohodu s Lubošem o uskutečňování styku, opětovně argumentovala skutečností, že styk s otcem si řídí Kamilka a ona jí do toho nechce zasahovat, poukazovala na skutečnost,

že Lubošovi nejde o dceru, opakovaně zmiňovala skutečnosti vztahující se k řízení o majetkovém vyrovnání a násilnické chování otce v době manželského soužití. Po následné intervenci z mé strany (snažit se nehodnotit otcovy motivy styku, důležitosti domloutvat se s otcem o styku s dcerou, reflexi neustálého zmiňování sporů o majetek, minulých křivd). Blanka deklarovala, že je ochotna, do doby, než bude k dispozici znalecký posudek, umožňovat otci kontakt s dcerou v rámci několikahodinového styku přes týden. Poté, co jí byl otcem navrhnout čtvrtek, Blanka oznámila, že v tento den se koná dětský den na místním koupališti, na něž se Kamilka velmi těší. Luboš tedy navrhl jiný den, Blanka jej však opět zavrhla. Poté, co jsem Blance poskytla zpětnou vazbu k jejímu chování, souhlasila s nedělním stykem otce s dcerou v týdenních intervalech. Nicméně Blanka opakovaně předjímalala následné negativní stanovisko dcery ke styku a opakovaně zdůrazňovala, že by se na styku s otcem měla domloutvat přímo Kamilka. Po tomto setkání se styk Luboše s dcerou uskutečnil, avšak pouze jednou. Luboš mi velmi děkoval za zprostředkování tohoto setkání s Blankou, neboť měl díky němu možnost strávit s dcerou víkend a nadto si uvědomil, že Blanka není tak silná a neotřesitelná ve svém postoji, jak se domníval. Blanka jakékoli další setkání odmítla s odůvodněním, že v něm nevidí žádný smysl.

Následně byl rodičům doručen znalecký posudek z oboru psychologie. Znalec konstatoval, že Kamilka ve vztahu k otci na vědomé úrovni vyjadřuje negativní postoj, na symbolické úrovni jej přijímá, negativní postoj dcery k otci je především důsledkem konfliktního vztahu mezi rodiči, ale je také ovlivněn kritickým postojem matky k otci, o jehož výchovné nezpůsobilosti je matka přesvědčena. Otec však podle znalce mohl některým svým jednáním matku v jejím názoru utvrdit. Na základě zjištěných skutečností znalec doporučil rehabilitovat vztah nezletilé k otci prostřednictvím nejprve krátkého (dvakrát týdně odpoledne) později častějšího kontaktu s otcem (víkend jednou za 14 dní).

Blanka závěry znaleckého posudku odmítala akceptovat, v rozhovoru uváděla, že otec se seznámil s klinickými metodami používanými v rámci znaleckých posudků,

neboť jsou běžně dostupné na internetu, odmítala především akceptovat fakt, že Lubošova osobnost nevykazuje známky psychopatologie. Luboš se za této situace na základě mého doporučení rozhodl podat návrh na výkon rozhodnutí. Krátce po podání tohoto návrhu Blanka obdržela výzvu soudu, aby styk otce s dcerou nemařila a důsledně respektovala povinnosti vyplývající z pravomocného rozsudku o úpravě styku s poučením, že ukáže-li se tato výzva jako bezvýsledná, může být soudem nařízen výkon rozhodnutí ukládáním pokut a soud může také nařídít odnětí dítěte a jeho předání tomu, komu rozhodnutí soudu přiznává právo na styk s nezletilou. Po této výzvě Blanka vzala svůj návrh na změnu úpravy styku zpět a styk Luboše s dcerou se obnovil v původním rozsahu. Kamilka znovu začala respektovat Lubošovu otcovskou autoritu a obnovil se také její kontakt s Lubošovými rodiči.

Závěr:

Na příběhu Blanky, Luboše a Kamilky je vidět, že nedostatečně zpracovaný rozpad manželského vztahu, v jeho důsledku neschopnost oddělení partnerské a rodičovské roviny ze strany jednoho z rodičů a neochota vyhledat odbornou pomoc může mít za následek narušení vztahu otce a dcery a v konečném důsledku i vznik syndromu zavrženého rodiče. Preventivní poradenská práce OSPOD v této situaci měla pouze krátkodobý úspěch. V emočně vypjaté situaci pečující rodič nedokázal respektovat autoritu orgánu sociálně-právní ochrany dětí, stejně tak jako autoritu soudního znalce, byla tedy nutná „terapie hrozbou“ autoritou soudu v podobě možného finančního postihu. Otázka, které se v této souvislosti nabízí, je následující: v jaké míře ovlivňuje majetkový spor zmiňovaný rodiči v rozhovoru vztahy mezi rodiči a dětmi?

4.2 Případová studie rodiny Gabriely, Petra, Denisy a Elišky

Uvedení do rodinné situace

Petr a Gabriela uzavřeli manželství v roce 1991, manželství stále trvá. Mají dvě dcery Gabrielu a Elišku. V lednu roku 2009 Petr opustil společnou domácnost a odstěhoval se do jiného města. V únoru 2009 Gabriela podala návrh na úpravu výchovy a výživy. Rodiče od Petrova odchodu žijí odděleně a realizují střídavou péči o dcery ve dvoutýdenních intervalech.

Denisa, 12 let

Denisa navštěvuje 6. třídu základní školy, ze školních předmětů ji nejvíce baví český jazyk a němčina, kterou navštěvuje i mimoškolně. Učí se dobře, je ctižádostivá. V dospělosti by chtěla být překladatelkou.

Eliška, 9 let

Eliška navštěvuje 3. třídu základní školy, ze školních předmětů ji nejvíce baví tělesná a výtvarná výchova. Na vysvědčení měla samé jedničky. Ve volném čase se věnuje plavání, dochází na keramický kroužek a také spolu se starší sestrou na němčinu. Stejně jako starší sestra by chtěla být překladatelkou.

Gabriela, 42 let

Gabriela vyrůstala v úplné rodině. Její rodiče jsou ve starobním důchodu. Má o rok mladší sestru, s rodiči i sestrou udržuje pravidelný kontakt. Po základní škole Gabriela absolvovala gymnázium a dále VŠ pedagogickou fakultu, obor speciální pedagogika. Pracovala jako speciální pedagožka v speciálně pedagogickém centru, po sňatku s Petrem zůstala v domácnosti, v současnosti se vrátila ke své profesi. Nekouří, alkohol pije výjimečně. Mezi její zájmy patří fotografování, jóga, kresba uhlem. Za důvod rozpadu manželství s Petrem považuje jeho mimomanželský vztah s mladší ženou.

Petr, 44 let

Petr pochází z neúplné rodiny, má o dva roky mladší sestru. Petrův otec od rodiny odešel, když bylo Petrovi 6 let, krátce poté spáchal sebevraždu – oběsil se. Petr a jeho sestra se s ním nikdy nestýkali. Petrova sestra se v současnosti léčí ze závislosti na alkoholu. Petrova matka se znovu provdala a odstěhovala se za manželem do SRN, Petr ji vídá příležitostně. Po základní škole Petr absolvoval střední elektrotechnickou školu. Vystřídal řadu různých profesí, v současnosti podniká v oboru výpočetní techniky. Petr nemá vážnější zdravotní problémy, nekouří, nepije. Mezi jeho zájmy patří golf a posezení s přáteli. Za důvod rozpadu manželství s Gabrielou považuje nesnesitelné rodinné vztahy, především Gabrielinu nepřiměřené ekonomické nároky a její duševní poruchu, minimálně hysterii.

Rodinný problém

V dubnu roku 2009 mě na doporučení svého právního zástupce kontaktoval Petr. Petr se dostavil do mé kanceláře spolu se svými dcerami Denisou a Eliškou, v rozhovoru sdělil, že po rozpadu manželského vztahu bydlí s manželskou každý v jiném městě a realizují střídavou péči o jejich dvě děti Denisu a Elišku ve dvoutýdenních intervalech. V současnosti však Petr řeší situaci, kdy se dcery z jeho péče nechtějí vrátit zpět k matce. Petr chtěl, abych si poslechla důvody, proč se dcery odmítají vrátit k matce a poradila mu, jak tuto situaci vyřešit. Na základě této žádosti proběhly tři samostatné rozhovory s Denisou, Eliškou a Petrem.

Rozhovor s Denisou

Denisa ihned bez vyzvání začala mluvit o své matce a důvodech, proč se k ní odmítá vrátit.

„Máma mě ani sestře nepřipravuje snídani. Eliška je někdy bez jídla až do oběda, taky nám nepere, i když máme doma pračku.“

Poté, co jsem se dívky zeptala, jak je tedy možné, že má na sobě vyprané šaty, odpověděla:

„Schováváme si se setrou špinavé věci pod oblečení a nosíme je na vyprání k tátovi.“

Následně Denisa pokračovala ve svém popisu matčina chování.

„Doma je strašný nepořádek. Máma vůbec neuklízí. Všechno uklízím já. Máma má všude roztahané šminky, v koupelně, obýváku, ložnici. Nechodí do práce, od táty dostává 40.000,- Kč, ale za ty nám nic nekupuje. Kupuje si za ně jen drahé věci pro sebe. To, co mám na sobě, mám také od táty. Máma nás vozí do školy o dvacet minut dřív, než nás tam pustí a my tam pak musíme venku čekat. Často mi nadává ty spratku, ty mě moc nesar, ..., taky mě často bije, pohlavkuje, dává mi facky, někdy mě mlátí vařečkou. Jednou, když dala facku Elišce, vzala jsem mobil a vyfotila Eliščinu tvář. Fotku jsem pak ukázala tátovi. Jednou se máma rozčílila, vykládala, že se táta stýká s různými děvkami, ale já vím, že to není pravda. Po mě chtěla vědět, zda se táta nestýká s nějakou přítelkyní. Řekla jsem jí, že nic nevím. Máma mě pak vzala a třískala mi hlavou o zed’.“

Na mou otázku, zda jí takto maminka nezpůsobila zranění, při němž by byla nutná lékařská péče, Denisa odpověděla:

„Jen mě potom bolela hlava. Řekla jsem to tátovi, ale byl z toho tak otřesený, že jsme nešli k doktorovi..... Chtěla bych zůstat u táty, i Eliška by to tak chtěla.“

Pozorování v průběhu rozhovoru

Denisa je inteligentní, konverzačně pohotová dívka. Konstitučně je Denisa útlá, křehká dívka. V průběhu rozhovoru byla neklidná, vypadala nervózně, napjatě.

Výsledná reflexe

V rozhovoru působily Denisiny výroky jako mechanicky, naučeně odříkávané věty, místy neodpovídaly jejímu věku, byly velmi nehodnověrné (například máma mi třískala hlavou o zeď, pak mě jen bolela hlava, táta byl tak otřesený, že jsme nešli k doktorovi). V několika chvílích to vypadalo, že chce dívka rozhovor ukončit, ale potom, co jsem se zeptala, zda je to vše, co chtěla sdělit, pokračovala v líčení matčiny poklesků. Denisa byla zklamaná, že mě její vyprávění neudivilo, nešokovalo, negativně nenaladilo ve směru k matce, a proto začala sdělovat stále méně hodnověrnější skutečnosti. Lze konstatovat, že Denisa je zjevně stresována konfliktní situací v rodině a pravděpodobně otcem negativně ovlivněna ve vztahu k matce.

Rozhovor s Eliškou

Eliška se v rozhovoru zmiňovala především o otcově současné přítelkyni Markétě.

„Markéta je s námi každý den, povídá si s námi, je na nás moc hodná. Mamka tatkově nadávala a pak ho vyhodila, že má stále nějaké ženské. Ale nemyslete si, Markéta je jenom tatková kamarádka.“

Eliška poté v rozhovoru stejně jako Denisa zdůrazňovala matčiny „prohřešky“.

„Ona už nám vůbec nevaří, ani nepere, musíme si vzít špinavý věci. Taky začala kouřit, vím to, protože jsem našla mezi jejími věcmi krabičku cigaret. Vůbec neuklízí, všude se povalují její šminky. Od táty dostává 40.000,- Kč, ale nic nám nekupuje.“

Stejně jako Denisa Eliška rozhovor uzavřela prohlášením, že se už nechce vrátit zpět k mamince.

„K mamce se s Denisou už vrátit nechceme, bojíme se, že nás bude zase bít. Obě chceme zůstat u táty.“

Pozorování v průběhu rozhovoru

Eliška působila při rozhovoru zpočátku velmi napjatě a plaše, na židli zaujímala až nepřirozeně rovné postavení. Po hovoru o neutrálních tématech (škola, zájmy) se uvolnila a vyprávěla o situaci v rodině. Stejně jako Denisa je Eliška konstitučně útlá, křehká dívka.

Výsledná reflexe

Výroky také u Elišky neodpovídaly jejímu věku. Matčiny domnělé „prohřešky“ (kouření, šminky) byly stejně jako u Denisy nadměrně zdůrazňovány a zveličovány. Lze jen těžko uvěřit, že by samy dívky toto spontánně vnímaly a odsuzovaly. Eliška je stejně jako Denisa viditelně stresována konfliktní situací mezi rodiči a otcem pravděpodobně negativně ovlivňována ve vztahu k matce.

Rozhovor s Petrem

Petr v rozhovoru sděluje, že manželství s Gabrielou bylo již dlouhou dobu nespokojené. V lednu roku 2009 Petr opustil společnou domácnost. Důvodem jeho odchodu byly nesnesitelné rodinné vztahy.

„Byl jsem to pouze já, kdo celou dobu našeho manželství zabezpečoval rodinu po materiální stránce. Je pravda, že původně jsme se na tom s manželkou dohodli. Ona měla být v domácnosti a starat se o dcery. Často to však znamenalo, že jsem musel mít několik zaměstnání současně a taky brigády. Doma jsem se proto zdržoval čím dál tím méně a nakonec jsem se kvůli tomu dostal až na konec svých psychických i fyzických sil.“

Gabrieliny ekonomické nároky a požadavky se podle Petra stupňovaly. Gabriela byla stále kvůli něčemu nespokojená a vyvolávala zbytečné konflikty. Často na Petra

křičela, ponižovala jej, bezdůvodně osočovala. Postupem času reagovala podrážděně i vůči dcerám, ukládala jim nepřiměřené úkoly a tresty. Omezovala rozsah péče o domácnost – přestala uklízet, neprala, přestala vařit. Naopak Gabrieliny ataky vůči Petrově osobě se stupňovaly.

„Nevím, co způsobovalo a způsobuje její věčnou nespokojenost.“

Petr se snažil konfliktům vyhýbat. Ačkoli se vracel z práce pozdě, snažil se maximálně zabezpečit péči o děti a domácnost, která se postupně přesunula na něj. Petr vařil, uklízel, pral, žehlil a postupně vykonával všechny domácí práce. Přes tyto události Petr v manželství setrval, neboť chtěl, aby jeho dcery vyrůstaly v úplné rodině.

„Sám jsem úplnou rodinu neměl, vím jaké to je.“

Petr pochopil, že dělá chybu až v okamžiku, kdy jeho dcery samy požádaly v lednu 2009 o pomoc svoji třídní učitelku, protože již nedokázaly snášet, jak s nimi matka jedná. Petr byl poté třídní učitelkou důrazně vyzván, aby situaci v rodině řešil.

„Teprve tehdy jsem zjistil, co se doma děje, když tam nejsem. Obě dcery se matky bály, měly strach z jejich nečekaných, nekontrolovaných reakcí.“

Právě tehdy se Petr rozhodl řešit věc soudní cestou a podal návrh na úpravu výchovy a výživy, v němž navrhoval, aby byly obě děti svěřeny do jeho péče. Později však ustoupil Gabrielinu naléhání, vzal svůj návrh zpět a uzavřel s ní mimosoudní dohodu o střídavé péči ve dvoutýdenních intervalech. Nepřiměřené a nekontrolované reakce z Gabrieliny strany však pokračovaly i po Petrově odchodu z domácnosti.

„Domnívám se, že manželka trpí nějakou duševní poruchou, minimálně hysterií, nechci ji urážet, nicméně její chování se zcela vymyká normálu. Opakovaně mi

vyhrožovala, že pokud nebudu plnit její, zejména finanční požadavky, znemožní mi vidat se s dcerami.“

V závěru rozhovoru Petr poukazoval na skutečnost, že Gabriela je dlouhodobě v evidenci uchazečů o zaměstnání na úřadu práce. Petrovi není známo, zda pobírá příspěvek v nezaměstnanosti či nějaké další dávky.

„Má vysokoškolské vzdělání a domnívám se, že možnosti jejího pracovního uplatnění jsou rozsáhlé. To, že se rozhodla nepracovat, je čistě jejím osobním rozhodnutím, vyhovuje jí tento způsob života. Na mateřské jsem to chápal, že se o děti starala, ale pak jí nic nebránilo nastoupit do zaměstnání.“

Petr rovněž opakovaně poukazoval na fakt, že to byl výhradně on, kdo zajišťoval chod společné domácnosti a musel z tohoto důvodu vykonávat více zaměstnání, díky čemuž byl doma minimálně.

„Doposud jsem manželce přispíval na chod domácnosti částkou 40.000,- Kč měsíčně a to od doby, kdy jsem od ní odešel, i přesto, že jsme realizovali střídavou péči a po dobu, kdy byly dcery u mě, na tyto peníze neměla nárok. Manželka má také k dispozici osobní automobil a já hradím veškeré náklady spojené s jeho provozem.“

Střídavá výchova se dle Petra neosvědčila. Před návratem dcer k matce se výrazně mění jejich chování, jsou vystresované, nesoustředěné, plačtivé a přemlouvají je, aby u něj mohly zůstat.

„Slyšela jste, co o matce říkají. Nemohu je k ní odvézt.“

Pozorování v průběhu rozhovoru a kontaktu s dětmi

Petr je plnoštíhlý inteligentní muž středního věku. Po celou dobu rozhovoru byl věcný, klidný, ve svých emocích velmi rezervovaný. Často uhýbal očima. K dcerám se Petr navenek choval nedirektivně až submisivně a rezervovaně.

Výsledná reflexe

Petrovy výroky byly místy rozporuplné, např. na začátku rozhovoru sdělil, že se s Gabrielou dohodli na jejím setrvání v domácnosti, ale později konstatoval, že to bylo čistě její osobní rozhodnutí zůstat v domácnosti. Některé Petrovy výroky byly také nepřilíživě hodnověrné, například tvrzení, že ač se Petr v domácnosti zdržoval minimálně, dokázal zabezpečit veškeré domácí práce. Petr také často poukazoval na Gabrieliny, dle jeho soudu, nepřiměřené ekonomické nároky. Evidentně pro něj má velký význam majetková stránka manželského sporu. Celé Petrovo podání rodinné situace odráželo jeho zjevnou snahu ukázat matku v negativním světle a získat body v předrozvodovém boji o výchovu dětí. Petrovo vnímání současné rodinné situace odráží emočně vyhocený partnerský konflikt, v němž pravděpodobně oba rodiče nedokáží oddělit partnerskou a manželskou roli. Je rovněž pravděpodobné, že je to Petr, kdo dcery negativním směrem ovlivňuje ve vztahu k jejich matce a nepřiměřeně je zapojuje do majetkových vztahů mezi rodiči.

Poradenská práce s rodinou

Poté, co byl Petr konfrontován se sděleními svých dcer, vyjádřil záměr odstoupit od mimosoudní dohody o střídavé péči a ponechat si dcery do doby soudního rozhodnutí ve své výhradní péči, zároveň však uvedl, že Gabriela se svěřením dětí do jeho péče nesouhlasí. Petr chtěl vědět, zda by pro něj odstoupení od mimosoudní dohody znamenalo nějaký postih a jaké právní kroky může učinit, aby byly dcery svěřeny do jeho péče. Informovala jsem Petra o skutečnosti, že mimosoudní dohoda rodičů není právně a soudně vymahatelná, pokud od ní odstoupí, neplynou z toho tedy pro něj žádné sankce, musí však o tomto kroku informovat matku dětí a v této souvislosti jsem motivovala Petra k tomu, aby se pokusil s Gabrielou dohodnout na

novém uspořádání péče o děti. Dále jsem Petra informovala o právní možnosti, jak zatímne upravit poměry v rodině, tedy možnosti podat návrh na vydání předběžného opatření dle § 76, na jehož základě by byly nezletilé děti svěřeny do jeho péče, o němž musí soud rozhodnout do 7 dnů od doby, kdy byl návrh podán. Petr byl rovněž informován o skutečnosti, že pro zatímní úpravu poměrů musí být závažné důvody spočívající v nutnosti dočasně upravit poměry v rodině, a tyto důvody musí být také podloženy důkazy. V této souvislosti byl Petr motivován, aby za účelem vyšetření dětí a posouzení hodnověrnosti jejich tvrzení, vyhledal odbornou pomoc pedopsychologa či pedopsychiatra s tím, že od tohoto posouzení by se pak mělo odvíjet žádoucí uspořádání rodinných vztahů (Petrovi byl také předán kontakt na odbornou pomoc). Petr byl dále informován o skutečnosti, že, s ohledem na právní existenci manželství, by do doby, než bude o jakémkoli jeho návrhu či návrhu jeho manželky pravomocně rozhodnuto soudem, měli své děti vychovávat oba společně nebo se na jejich výchově dohodnout. Petr byl motivován k obnovení komunikace s matkou, vyhledání manželské terapie v souvislosti s rozvodovým sporem, bylo mu doporučeno, aby děti nezapojoval do záležitostí mezi rodiči a zbytečně jim tímto způsobem neubližoval. Petrovi bylo také sděleno, že jakákoli jeho případná manipulace s dětmi a negativní ovlivňování ve směru k matce, může mít dlouhodobé nežádoucí důsledky na psychický vývoj dětí.

Petr popřel, že by s dětmi jakkoli manipuloval proti matce, poděkoval za pomoc a prohlásil, že současnou situaci nejprve zkonzultuje se svým právním zástupcem a pak se rozhodne, jak dále postupovat, nehodlá však dělat nic, co by děti nechtěly.

V příštích dnech Petr odstoupil od mimosoudní dohody o střídavé péči a podal návrh na vydání předběžného opatření, jímž žádal soud, aby dcery byly svěřeny do jeho péče a matce vyměřeno výživné. Tento svůj návrh odůvodnil skutečností, že střídavá péče realizovaná rodiči se u dcer neosvědčila, obě dcery mají strach z matky, která trpí duševní poruchou, a přejí si zůstat u otce. Petr svůj návrh nepodložil žádnými listinnými důkazy, odbornou pomoc s dětmi nevyhledal. Gabriela ve

vyjádření soudu popřela Petrem uváděné skutečnosti, uvedla, že z Petrovy strany dochází dlouhodobě k hrubé manipulaci s dcerami proti ní, v současné době je jí odpíráno právo děti být jen vidět, což se negativně odráží na vztahu dcer k ní a dochází tím k vzájemnému odcizení. Na základě listinných důkazů bylo zjištěno, že matka je klientkou rodinné poradny a služby této poradny vyhledala z důvodu neshod v manželském životě, které přerostly v rodinnou krizi. Z předložené zprávy z psychiatrického vyšetření Denisy a Elišky vyplývalo, že obě děti opakují, že je matka bije, otcí nadává, nevaří, nepere, zakazuje dcerám, aby se koupaly.... Psychiatr tyto výroky zhodnotil jako nepřilíš hodnověrné, konstatoval neurotizaci u obou dívek, které jsou traumatizovány rozvodovou atmosférou rodičů. V lékařských zprávách pediatra bylo konstatováno, že na dětech nebyly zjištěny známky psychického nebo fyzického týrání, vztah matky a dcer hodnotil lékař jako harmonický a emočně vyrovnaný. Ze zpráv školy pak soud zjistil, že se matka o dcery vždy pečlivě starala, chodily čistě oblečené, matka omluvila každou jejich absenci řádně a včas, zajímala se o prospěch dětí, pravidelně je dopravovala do školy, u dětí se nikdy neobjevily známky fyzického násilí. Ze zprávy lektorky německého jazyka vyplynulo, že obě dívky matka na kurz osobně doprovázela, dívky měly vždy výborný prospěch, aktivně pracovaly. Lektorka dále uváděla, že od doby, kdy jsou děti v péči otce, na kurzy německého jazyka téměř vůbec nedocházejí, obtížně se zapojují do studijní skupiny, došlo k výraznému zhoršení jejich prospěchu.

Soud mě požádal o písemné vyjádření k otcovu návrhu. S ohledem na fakt, že Petr nepodložil skutečnosti uváděné v návrhu žádným listinným důkazem a jeho pravděpodobné negativní ovlivňování dětí ve vztahu k matce, jsem doporučila jeho návrh na vydání předběžného opatření zamítnout. Soud na základě listinných důkazů, které měl k dispozici, neshledal žádné skutečnosti, které by podpořily tvrzení otce o nutnosti zatímní úpravy poměrů nezletilých dětí, a Petrův návrh zamítl. Soud na základě předložených důkazů rovněž konstatoval, že ze strany otce dochází k manipulativnímu jednání, které se negativně projevuje na vztahu dětí k matce.

Následně mě kontaktovala Gabriela a také ona žádala o pomoc při řešení situace, kdy otec i po zamítnutí jeho návrhu na zatímní svěřeni dětí do jeho péče nerespektuje původní dohodu manželů o střídavé péči.

Rozhovor s Gabrielou

Gabriela sdělovala, že v pracovním poměru byla do narození starší dcery Denisy, od této doby zůstávala v domácnosti, až před dvěma měsíci znovu nastoupila do pracovního poměru, vrátila se tak ke své profesi speciální pedagožky. V době soužití s manželem celodenně zabezpečovala chod domácnosti a péči o dcery.

„Po skončení rodičovské dovolené s Eliškou jsem chtěla znovu nastoupit do zaměstnání, ale manžel si to nepřál. Nechtěl mi to dovolit, říkal, že je schopen sám rodinu zabezpečit. Na jeho přání jsem tedy i nadále zůstala v domácnosti a věnovala se péči o rodinu. Dcery jsem denně doprovázela do školy a na mimoškolní aktivity, trávila jsem s nimi veškerý svůj volný čas. Manžel byl pracovně velmi vytížen, doma se zdržoval jen velmi málo. Rodinu zabezpečoval po materiální stránce, tímto jsme na něho byly zcela odkázány. Z tohoto důvodu jsem také omlouvala jeho nepřítomnost v rodině.“

Vztahy mezi manželi se podle Gabriely začaly zhoršovat před dvěma roky. Důvodem byl Petrův mimomanželský vztah s bezdětnou, třicetiletou slečnou Markétou. Situace se stala neúnosnou poté, co s rodinou manžel přestal trávit víkendy a volné dny. Petr Gabrielu před dětmi shazoval, jejich názory na výchovu dětí se začaly lišit. Gabriela přesto doufala, že Petr situaci zvládne a vrátí se zpět k rodině. Vyhledala také odbornou pomoc v poradně pro rodinu, kam pravidelně docházela. V rodinné poradně bylo Gabriele sděleno, že je psychicky týrána manželem i dětmi. Podotýká, že v testu začarované rodiny u psychologičky rodinné poradny se ukázalo, že ji dcery mají rády. Petr na Gabrielino naléhání navštívil poradnu pouze jednou. Bohužel po této návštěvě se jeho chování ještě zhoršilo a rozhodl se pro rozvod.

„Po nesnesitelném a psychicky vyčerpávajícím naléhání manžela jsem svolila s nastavením střídavé péče o dcery. Manžel pak podal návrh na úpravu výchovy a výživy, ale po několika dnech jej vzal zpět. Nevím, proč to udělal. Podala jsem tedy návrh na úpravu výchovy a výživy sama, v této věci ještě nebylo nařízeno jednání.“

Střídavá péče ve dvoutýdenních intervalech podle Gabriely zpočátku fungovala. V současné době jí však Petr odmítá děti předat, znemožňuje jí s nimi kontakt. Gabriela Petra nepoznává, má pocit jako by se z něj stal jiný člověk, nemluví pravdu, jeho chování je bez citu, nevyzpytatelné.

„Chtěla jsem se s ním nějak dohodnout, pokoušela jsem se jej kontaktovat, nicméně bezúspěšně. Odmítá se mnou komunikovat, nebere mi telefony, neodpovídá na dopisy. Několikrát jsem se pokoušela vyzvednout dcery v místě manželova současného bydliště, ale manžel mě k dcerám nepustil. Tvrdí, že dcery ke mně nechtějí zpět, ale to není pravda. Manžel s dcerami manipuluje a ony říkají, co jim on napoví.“

Gabriela se snažila dcery kontaktovat také ve škole, kam docházely, ale ředitel školy jí sdělil, že dívky byly Petrem odhlášeny ze školní docházky. Na jakou školu Petr dcery přihlásil, Gabriele nesdělil. Tuto informaci se dozvěděla až poté, co jí bylo doručeno rozhodnutí o přijetí dcer do jiné školy ředitelem této školy. Jednáním s ředitelem této školy Gabriela zjistila, že k zápisu dětí do školy došlo v důsledku Petrových mylných informací. Po Gabrielině vysvětlení situace se ředitelé škol rozhodli, že dívky budou znovu docházet do původní školy.

„Manžel s dcerami dlouhodobě hrubě manipuluje. Dcery jsou vystrašené, mají obavy se mnou hovořit. Když se náhodou dovolám Denise, slyším v telefonu také manžela, jak dceři napovídá, co mi má říci. Cílem manžela bylo dcery ode mne izolovat, izolovat je také od jejich známého prostředí, kamarádek. Dcery jsou pod vlivem manžela a jeho nové přítelkyně, s níž žijí ve společném bytě a mají s ní každodenní kontakt, zatímco mě je tento kontakt odpírán. Dcery mi sdělily, že po nich manžel

chce, aby jeho přítelkyni oslovovaly maminko a o mně mluvily jako o tetě. Vyčetly mi, že od jejich otce dostávám 40.000,- Kč měsíčně a nic jsem jim za to nekoupila. Pravda je ale taková, že mi manžel od doby, co od nás odešel, žádné peníze nedal.“

Skutečnost, že Petr s dcerami manipuluje, dokazují podle Gabriely některé jejich výroky. Dívky matce například řekly: „Doma nemáme koberce a nábytek, protože sis kupovala kosmetiku“, „máš strach z vlastního rozumu“, „tleská ti první řada“, „služku si ze mě dělat nebudeš“, „co ty jsi v životě dokázala“. Tyto výroky dcery opakují po Petrovi. Gabriela se domnívá, že se u dcer projevuje syndrom zavrženého rodiče. Zdůrazňuje, že situace potřebuje rychlé řešení, nechce čekat, až soud rozhodne o jejím návrhu na úpravu výchovy a výživy, obává se, že by se jí do té doby dcery nenávratně odcizily.

Pozorování v průběhu rozhovoru

Gabriela je štíhlá, inteligentní žena středního věku. Při rozhovoru naprosto orientována. Působila klidně, vyrovnaně, sebejistě, ale zároveň ustaraně a nešťastně. Smutek z rodinné situace projevovala i navenek, v emočně vypjatých okamžicích rozhovoru měla slzy v očích.

Výsledná reflexe

Gabrieliny výpovědi působily hodnověrně a většinu z nich rovněž potvrzovaly listinné zprávy, které si vyžádal soud. Gabriela je rodinnou situací silně emočně zasažena. Za důvod Petrovy snahy získat děti do péče považuje touhu otcovy současné bezdětné třicetileté přítelkyně Markéty po dětech.

Poradenská práce

Gabriele byla stejně jako Petrovi objasněna situace rodičů ve vztahu k péči o děti z právního hlediska (nevymahatelnost mimosoudní dohody, právní existence manželství). S ohledem na neschopnost manželů se dohodnout na výchově nezletilých dětí, absenci jakékoli komunikace mezi nimi, současné omezení rodičovské zodpovědnosti matky ze strany otce, jeho ignorování matčina práva na informace o

dětech, faktický únos dětí z místa původního bydliště, jeho pravděpodobné negativní ovlivňování dětí ve vztahu k matce a v důsledku toho vznik silně traumatizující situace pro obě z dětí, jsem doporučila Gabriele obrátit se na svého právního zástupce a jeho prostřednictvím podat návrh na předběžné opatření dle § 76, na jehož základě by byly obě dcery předány do její péče a otci stanoveno výživné. Dále jsem matce doporučila (v případě, že budou dcery zatímně svěřeny do její péče) vyhledat pro děti odbornou psychologickou či psychiatrickou pomoc ve vztahu k syndromu zavrženého rodiče a nutnosti rehabilitace narušeného vztahu k matce. Petr byl při dalším rozhovoru konfrontován se skutečnostmi uvedenými Gabrielou (neumožňování styku s dětmi, rozhodnutí o změně bydliště dětí a změně školy bez vědomí matky). Petr na to reagoval prohlášením, že manželce ve styku s dětmi nebrání, ale obě dcery k ní nechtějí a popíral, že by s nimi v tomto směru manipuloval. Rozhodnutí o změně bydliště a školy Petr s Gabrielou, dle svého vyjádření, nekonzultoval, protože mu nebrala telefony a v místě jejího bydliště se na ni nedozvonil. V závěru rozhovoru Petr poznamenal, že situace v rodině zůstane stejná, neboť dcery se s matkou stýkat nechtějí a on je k tomu nutit nehodlá.

Další vývoj

Učinila jsem pokus o návštěvu otce a dětí v místě jejich současného bydliště, ukázalo se, že na Petrem uvedené adrese rodina nebydlí. Rovněž jsem navštívila matku v místě jejího bydliště. Na základě této návštěvy bylo zjištěno, že matka má vytvořeny materiální zázemí pro péči o děti.

Gabriela na základě mého doporučení podala návrh na vydání předběžného opatření, kterým by byly obě dcery svěřeny do její péče a otci stanoveno výživné. Svůj návrh Gabriela odůvodnila skutečností, že její manžel odmítá respektovat mimosoudní dohodu manželů o střídavé péči, vytrhl děti z jejich původního prostředí, přehlásil je bez jejího vědomí do jiné školy, odmítá jí umožňovat styk s dětmi, poskytovat ji informace o dětech, záměrně ji od dětí izoluje a vytváří o ní v očích dětí negativní obraz. Tyto skutečnosti matka rovněž doložila listinnými důkazy (zprávy

škol, lékařské zprávy, zpráva psychiatra, rodinné poradny). Na základě výše uvedených důvodů jsem v písemném stanovisku doporučila soudu matčinu návrhu na předběžné opatření vyhovět. Soud matčinu návrhu vyhověl a nařídil v rámci předběžného opatření předání dcer do péče matky. Důvodem vydání tohoto předběžného opatření bylo především riziko ohrožení zdárného vývoje dětí v důsledku jejich záměrné izolace od matky a možné narušení vztahu mezi matkou a dětmi.

V současné době jsou Denisa a Eliška stále v péči matky, obě dívky spolu s matkou docházejí na pravidelné terapeutické konzultace k psychologovi z důvodu rehabilitace původního vztahu k matce. Na základě klinického vyšetření bylo psychologem (současně působícím jako soudní znalec) konstatováno, že obě nezletilé děti vykazují jednoznačné rysy programování vůči matce se zcela typickými symptomy. Obnovu narušeného rodičovského vztahu ztěžuje pravidelný styk s otcem, v jehož průběhu jsou dívky otcem manipulovány a „upláceny“ drahými dárky. Matka se pokoušela styk otce s dětmi soudním rozhodnutím omezit, nicméně bezúspěšně. V rámci řízení o úpravě výchovy a výživy byl ustanoven znalec z oboru psychologie.

Závěr

Na příběhu této rodiny lze zdokumentovat dlouhodobý průběh diagnostiky syndromu zavrženého rodiče, neboť syndrom zavrženého rodiče může odborně posoudit a následně stanovit pouze soudní znalec z oboru psychologie. Sociální pracovník jej může rozpoznat, ale nemůže jej objektivně konstatovat, což mu ztěžuje práci s rodinou, především motivaci manipulujícího rodiče k následné partnerské a rodinné terapii. Znalecké posudky jsou soudu k dispozici ve většině případů v průměrném období šesti měsíců - usnesení o ustanovení znalce musí nabýt právní moci, znalec si musí prostudovat soudní spis, provést vyšetření všech členů rodiny, někdy také partnerů rodičů, zhodnotit získané výsledky, to vše vyžaduje čas. Bohužel u syndromu zavrženého rodiče je to také čas, který má k dispozici programující rodič pro své působení na dítě. I v případě, že se podaří dítě včas svěřit do péče zavrhaného rodiče je nutné specifické terapeutické působení, které by mělo zahrnovat i programujícího rodiče. V ČR však toto zařízení neexistuje. Výsledkem

pak může být situace, kdy veškerý úsilí a snaha terapeuta o obnovu narušeného vztahu v rodině ztroskotává na absenci terapeutické práce se zavrženým rodičem. Rovněž u této případové studie se nabízí otázka, v jaké míře budoucí majetkové řízení ovlivnilo vztahy v rodině.

4. 3 Případová studie rodiny Jany, Karla a Anežky

Uvedení do rodinné situace

Manželství Jany a Karla trvalo dva roky. Mají jedenáctiletou dceru Anežku. V roce 1999 Jana spolu s Anežkou odešla ze společné domácnosti manželů ke své matce a podala návrh na úpravu výchovy a výživy nezletilé pro dobu před a po rozvodu manželství rodičů, v němž navrhovala, aby Anežka byla pro dobu před a po rozvodu manželství rodičů svěřena do její péče. Rozsudkem okresního soudu byla následně schválena dohoda rodičů o úpravě poměrů k nezletilému dítěti, na jejímž základě byla Anežka svěřena pro dobu před a po rozvodu manželství rodičů do výchovy a výživy matky. V témže roce pak bylo manželství rodičů na návrh matky rozvedeno, jednalo se o sporný rozvod. V současné době žijí Jana i Karel v nových partnerských vztazích.

Anežka, 11 let

Anežka navštěvuje 5. třídu základní školy, ve škole má kamarády, ze školních předmětů ji baví pouze matematika. Ve volném čase ráda hraje míčové hry, čte dobrodružné knížky a jezdí na výlety na hrady a zámky.

Jana, 38 let

Jana vyrůstala v úplné rodině. Její otec zemřel, maminka je zaměstnána. Jana je jedináček, s matkou udržuje pravidelný kontakt. Po základní škole absolvovala gymnázium. Pracuje jako asistentka v překladatelské a tlumočnické kanceláři, v zaměstnání je velmi spokojena. Nekouří, nepije. Mezi její zájmy patří sportovní aktivity a vaření. Za důvod rozpadu manželství s Karlem považuje neshody mezi manželi, které vyvrcholily jejím slovním a fyzickým napadením ze strany Karla, kdy ji Karel opakovaně škrtil a zasahování Karlových rodičů do jejich rodinného života.

Karel, 38 let

Karel vyrůstal v úplné rodině. Je jedináček. Jeho rodiče jsou ve starobním důchodu. S rodiči je v každodenním kontaktu, bydlí u nich se svou partnerkou. Po základní škole vystudoval střední odborné učiliště zemědělské, obor opravář zemědělských strojů. Vždy pracoval v oboru. V současnosti pracuje jako vedoucí prodejny chovatelských potřeb. Nekouří, příležitostně pije pivo. Mezi jeho zájmy patří rybolov a sportovní aktivity. Za důvod rozpadu manželství s Janou považuje vzájemné odcizení mezi manželi po narození dcery.

Karel zpočátku se svěřením Anežky do péče matky nesouhlasil. Svůj nesouhlas odůvodňoval skutečností, že Jana není schopna se o dceru řádně a svědomitě postarat, nezvládá domácí práce, je hysterická, má nepřiměřené reakce, vždy upřednostňuje vlastní pohodlí. Karel také poukazoval na skutečnost, že Jana ne dlouho před narozením Anežky užívala drogu kokain a s ohledem na Janino nevysvětlitelné chování, častou návštěvu restauračních zařízení a setkávání s pochybnými lidmi v době společného soužití se obává, že se ze své závislosti nevymanila. Nadto Karel uváděl, že Jana v době manželského soužití bezdůvodně užívala lék fentermin, který může být při předávkování návykový a halucinogenní. Z těchto důvodů žádal Karel v rámci řízení o úpravě výchovy a výživy provedení důkazu znaleckým posudkem z oboru psychiatrie. Jana k tomu sdělila, že v 18 letech dvakrát vyzkoušela šňupat kokain, od té doby nikdy žádné návykové látky neužívala. Jana také uvedla, že v těhotenství přibrala na váze 25 kg, Karel jí pak stále opakoval, že je tlustá, kamarádka jí tedy poradila, že existuje lék na hubnutí fentermin, který užívala dva měsíce, během nichž zhubla asi 10 kg. Po dvou měsících Jana lék vysadila, neboť jí po něm nebylo dobře. Následně Jana dobrovolně podstoupila psychiatrické vyšetření, které konstatovalo u Jany komponovanou osobnost s dobře vyznačeným sociálně adaptabilním vzorcem chování, bez psychiatrické diagnózy. Vyšetření také neprokázalo aktuální úzus či abúzus psychotropních látek, nebyl zjištěn syndrom závislosti na návykových látkách. Janin vztah k Anežce byl psychiatrem zhodnocen jako kvalitní, empatický. Výsledné konstatování psychiatra tedy znělo, že Jana je

schopna zajistit adekvátní péči o dceru. Po seznámení s výsledky psychiatrického vyšetření Karel souhlasil se svěřením Anežky do Janiny péče. V roce 2001 podal Karel návrh na soudní úpravu styku s dcerou, který odůvodnil neschopností manželů se v této věci dohodnout. Jana při soudním jednání s tímto Karlovým návrhem souhlasila. Soud tedy styk Karla s Anežkou upravil v rozsahu jednoho víkendu v lichém týdnu v roce od soboty 9 hodin do 18 hodin následné neděle s tím, že matka je povinna otci dítě předat řádně připravené a otec je povinen dítě vyzvednout v místě bydliště matky v určenou dobu a předat je zpět matce v témže místě v určenou dobu.

Rodinný problém

V květnu minulého roku mě telefonicky kontaktovala Jana, sdělila, že její dcera odmítá kontakt s otcem a žádala o radu, jak v této situaci postupovat. Poté mě telefonicky kontaktoval také Karel a požádal o radu v situaci, kdy mu bývalá manželka brání v kontaktu s dcerou a sama dcera tento kontakt bez uvedení důvodu odmítá (Karel například popisoval situaci, kdy měl s dcerou trávit víkend, dcera došla k jeho autu, pak bezdůvodně třískla dveřmi od auta a vrátila se zpět domů). Karel vyjádřil domněnku, že je dcera manipulována matkou, která s ním však o této věci odmítá komunikovat. Navrhla jsem oběma rodičům zprostředkování osobního setkání rodiny na OSPOD za účelem vyjasnění vzájemných vztahů mezi nimi a provedení pohovoru s Anežkou. Oba rodiče s tímto návrhem souhlasili. Následně proběhl samostatný pohovor s Anežkou, samostatné rozhovory s rodiči a společné jednání s oběma rodiči za Anežčiny přítomnosti.

Rozhovor s Anežkou

Na dotaz, jak probíhá styk s otcem, Anežka reagovala, že většinou jezdí na zahradu k otcovým rodičům a pak si všichni hrají, většinou s míčem. Následně Anežka sama popisovala situaci, o níž se předtím zmínil v rozhovoru Karel.

„Odešla jsem od něj, protože na mě křičel, nadával mi, že jsem celá máma, ..., ale nechtěla jsem k němu jít už předtím, nevím proč, prostě jsem to tak cítila.“

Anežka by chtěla být u táty jeden den za 14 dní, neví, proč to tak chce. Má tam postýlku a všechny důležité věci, ale spát u táty přesto nechce. Zůstala by u táty jen, pokud by změnil své chování, tolik na ni nekřičel a nemluvil s babičkou zle o mámě.

„Chtěla bych, aby táta změnil své chování, aby na mě tolik nekřičel,... taky je někdy zlej, mluví s babičkou o mámě, říkají o ní takový věci, jako třeba, že je hloupá a líná, jen chtěla, aby druzí skákali, jak ona píská. Pak se mě babička vyptává, jak to u nás vypadá, jestli máma uklízí a vaří a kolikrát je u nás Aleš. Táta se na Aleše taky ptá. Ale Aleš k nám teď už skoro nechodí.“

Dívka následně zmiňuje, jak otec přišel jednou domů v ranních hodinách opilý. Rychle dodává, že se pak hned omluvil. Poté hovoří o tom, že táta má také přítelkyni Mirku, je na ni hodná, ale Anežka jí přesto nemá moc ráda.

„Nemám ji ráda, protože je to tátova přítelkyně a táta patří k mámě.“

Rozhovor uzavírá prohlášením, že by si přála, aby se rodiče zase k sobě vrátili.

„Nejvíc bych si přála, kdyby se naši k sobě vrátili....., kdyby se s ní táta rozešel, určitě by se k sobě zase vrátili.“

Pozorování v průběhu rozhovoru

Anežka je inteligentní citlivá dívka mladšího školního věku. Konstitučně velmi útlá, křehká. Kontakt navazovala pomalu, opatrně, v závěru rozhovoru spontánně vyjadřovala svá přání. Komunikace s dívkou probíhala zčásti v neverbální rovině.

Výsledná reflexe

Anežka je viditelně stresována porozvodovými vztahy mezi rodiči. Dívka pravděpodobně odmítá kontakt s otcem proto, aby vyjádřila solidaritu s matkou

s ohledem na negativní vyjadřování otce a babičky o matce nebo, aby na sebe takto upoutala pozornost rodičů a ti byli nuceni být v kontaktu, což by zvýšilo pravděpodobnost, že by se k sobě vrátili.

Rozhovor s Janou

Jana se v rozhovoru neustále vrací k manželskému soužití s Karlem.

„Naše manželství bylo spokojené jen několik měsíců. Stále jsme se hádali, je pravda, že někdy kvůli maličkostem. Vše vrcholilo tím, že mě bývalý manžel fyzicky napadl... dvakrát mě škrtil.“

Samostatnou domácnost rodiče nikdy neměli, vždy se o problémy museli dělit s rodiči otce, kterým také Karel předával veškeré jejich finance, a oni s nimi hospodařili. Karlovi rodiče také zasahovali do Anežčiny výchovy, což Jana velmi těžce nesla. Rozhodla se tedy od Karla odejít. Karel ji pak přemlouval, aby se k němu vrátila, sliboval jí stejně jako několikrát v době soužití, že se přestěhují do samostatného bytu. Jana mu již nedokázala věřit, zůstala s Anežkou u své matky.

„Stále jenom něco sliboval, ale nikdy nedokázal své sliby uskutečnit, nikdy se nedokázal osamostatnit, vymanit ze vztahu ke své matce. Pro jeho matku jsem já nebyla v ničem dost dobrá. Zpočátku se mě zastával, ale pak na mě taky viděl jenom chyby. Jednou mu vadilo, že jsem tlustá, podruhé, že se dost nevěnuji Anežce, nikdy jsem se nedokázala zavděčit jemu ani jeho matce. Spíš ale jeho matce, protože bývalý manžel mě hodnotil podle jejího měřítko.“

Jana zdůrazňuje, že dceři nebrání se s bývalým manželem stýkat, na styk ji vždy připravuje. Po návštěvě u otce je však Anežka vzteklá, rozjívěná. Jana se domnívá, že ji Karlovi rodiče rozmazlují, neboť dívka po návštěvě u otce požaduje po Janě úkony, které předtím již sama zvládala (obouvání, oblékání). Jana má pocit, že Karlova matka Anežku navádí proti ní (Anežka jí po návratu od otce několikrát vyčetla, že je

zlá). Jana ji pak musí dlouho usměrňovat, aby se chovala normálním způsobem. Rozčiluje ji také, že Karlova matka a Karel Anežku vyslýchají, co doma dívka dělá, jaký je matčin současný partnerský vztah. I přesto, že má tyto pocity, dokáže se od nich oprostit, chápe, že je pro Anežku styk s otcem důležitý. Nedokáže si vysvětlit, proč dcera styk s otcem odmítá. Vyhledala v této souvislosti odbornou pomoc psychologů střediska výchovné péče, která bývalému manželovi sdělila, jak by měl styk probíhat, ale on se tím neřídil. V současné době se u dcery objevily psychosomatické problémy (bolesti břicha, pomočování).

Pozorování v průběhu rozhovoru

Jana je mladá žena upraveného zevnějšku. Má klidný, kultivovaný projev. Kontakt navazovala bez obtíží, byla plně orientována všemi směry. Patrné bylo mírné psychické napětí.

Rozhovor s Karlem

Karel se v rozhovoru stejně jako Jana často vrací k manželskému soužití, i když zdůrazňuje, že by na minulost chtěl zapomenout. Důvodem uzavření manželství bylo Janino těhotenství. Matka mu manželství s Janou rozmlouvala, ale on na ni nedal. V době manželského soužití vykonávala většinu domácích prací namísto Jany jeho matka. Jana stále někam chodila, moc se o dceru nestarala, nevěnovala se jí. Karel nelituje toho, že se rozvedli. On i jeho matka měli po rozvodu zájem na urovnání rodinných vztahů, ale Jana jim vyčítala, že se k ní zachovali zle, odmítala s nimi komunikovat. Karel poukazuje na skutečnost, že s ním Jana stále odmítá komunikovat.

„Na sms zprávu mi odpoví až za tři dny. Nebere mi telefony.“

Karlovy matky se velmi dotklo, když jí pak Anežka sdělila, že její mamince hodně ublížila. Připouští, že Anežčino odmítání kontaktu s ním řešili s Janou již před

rokem. Tehdy vyhledali odbornou pomoc psycholožky ze střediska výchovné péče. Jednalo se o dvě konzultace, poté tam přestal docházet, nesouhlasil s jejími závěry.

„Měl jsem pocit, že to k ničemu nevede, že se jen točíme v kruhu.“

Byl by ochoten opět vyhledat odbornou pomoc, ale ne u stejné psycholožky.

Pozorování v průběhu rozhovoru

Karel je mladý muž, upraveného zevnějšku, v rozhovoru se často odmlčoval, působil rezignovaně, unaveně.

Následně jsem jednala s oběma rodiči dohromady. Od počátku jednání byla komunikace mezi rodiči značně konfliktní, obviňovali jeden druhého za neschopnost s druhým komunikovat, v popředí jejich zájmu stál jednoznačně nedořešený partnerský vztah, k němuž se stále vraceli. Jana poukazovala na Karlovo fyzické napadání v minulosti, Karel jej popíral. Karel naopak zmiňoval matčino experimentování s návykovými látkami a časté návštěvy restauračních zařízení. Jana toto popírala. Konflikty mezi manžely probíhaly i za Anežčiny přítomnosti.

Poradenská práce

Rodiče byli seznámeni s výsledkem rozhovoru s Anežkou. Oba byli šokováni dceřinou touhou po obnově jejich soužití. Shodně sdělovali, že se domnívali, že už to překonala. Rodiče jsem v této souvislosti ubezpečila, že se jedná o přirozené dětské přání, které nemusí znamenat, že se dcera s jejich rozchodem nevyrovnala, a to i přesto, že jejich manželství skončilo před delší dobou a oba mají nové partnerské vztahy. Poskytla jsem rodičům zpětnou vazbu ve vztahu k jejich chování k sobě navzájem a k Anežce. Zdůraznila jsem nutnost jejich vzájemné komunikace, oddělení partnerské a rodičovské roviny vztahu (minulost svého vztahu již ovlivnit nemohou, zatímco přítomnost a budoucnost ano). Doporučila jsem rodičům nekonfrontovat Anežku s jejich negativními emocemi vůči druhému z nich, respektovat se navzájem

v rodičovské roli, protože Anežka nebude mít nikdy jinou maminku a jiného tatínka. Intervenovala jsem v tom smyslu, že pouze oni mají rodičovskou zodpovědnost, nikoli jejich rodiče, Karel by tedy měl zajistit respektování Janiny mateřské role svou matkou. Rodiče byli rovněž motivováni k vyhledání partnerské a rodinné terapie. V této souvislosti byl rodičům poskytnut kontakt na soudního znalce z oboru psychologie, který realizuje partnerskou a rodinnou terapii v rámci své soukromé praxe. Oba rodiče prohlásili, že odbornou pomoc vyhledají (otec tuto cestu upřednostnil před právním řešením situace). Na místě se domluvili, kdo z nich rodinu u psychologa objedná a jakým způsobem jeden druhého informuje o termínu konzultace.

Další vývoj

V současné době rodina pravidelně dochází na terapeutické konzultace k doporučenému psychologovi. Postupně se podařilo obnovit běžný styk otce s dcerou v původním rozsahu.

Závěr

Problémy v porozvodovém styku rodiče s dítětem otcem vnímané jako syndrom zavrženého rodiče se po pohovoru s dítětem jevily jako důsledek negativního vyjadřování otce a jeho matky o matce dítěte v přítomnosti tohoto dítěte. Problém oddělení partnerské a rodičovské roviny vztahu se v rozvodových a porozvodových sporech často objevuje tam, kde spory provází emočně vyhrocený partnerský konflikt mezi rodiči. V tomto příběhu měli rodiče navíc situaci ztíženu v důsledku vyhrocení partnerského konfliktu až na fyzické napadení matky otcem a nežádoucímu zasahování otcovy matky do partnerského vztahu, které navíc matka dítěte považuje za důvod rozpadu manželství. Výsledkem pak bylo necitlivé zapojování dítěte do partnerského sporu, které se u dítěte manifestovalo psychosomatickými problémy. Pozitivní na tomto příběhu je, že rodiče byli po seznámení s pocity své dcery, znovu ochotni vyhledat odbornou pomoc, byli ochotni situaci řešit společně a po vyhledání doporučené pomoci se problémovou situací v rodině podařilo vyřešit.

4. 4 Případová studie rodiny Ireny, Štěpána a Lenky

Uvedení do rodinné situace

Manželství Ireny a Štěpána trvalo tři roky. Mají osmiletou dceru Lenku. V roce 2007 se manželé rozešli a Štěpán podal návrh na úpravu výchovy a výživy nezletilého dítěte pro dobu před a po rozvodu manželství rodičů, v němž navrhoval, aby Lenka byla pro dobu před a po rozvodu manželství rodičů svěřena do jeho péče. Rozsudkem okresního soudu byla následně schválena dohoda rodičů o úpravě poměrů k nezletilému dítěti, na jejímž základě byla Lenka svěřena pro dobu před a po rozvodu manželství rodičů do výchovy a výživy otce. V témže roce pak bylo manželství rodičů na návrh otce rozvedeno, jednalo se o nesporný rozvod.

Lenka, 8 let

Lenka navštěvuje 3. třídu základní školy. Ve škole se jí líbí, má tam dvě kamarádky. Třídní učitelkou je Lenka hodnocena jako citlivá, tichá, zakřiknutá dívka. Lenka se ve volném čase věnuje hře na flétnu a stará se o své morče Darinku.

Irena, 39 let

Irena je jedináček, vyrůstala v neúplné rodině. Její otec problémově pil, Ireninu matku fyzicky i psychicky týral. Když bylo Ireně čtrnáct let, navázala její matka známost s jiným mužem a od manžela i s dětmi odešla. Před dvěma roky Irenina matka zemřela, s nevlastním otcem se Irena nestýká. Vlastní otec byl dlouhou dobu ve VTOS, po propuštění žije jako bezdomovec. Irena se s ním pravidelně vídá, nosí mu jídlo a čisté prádlo. Po základní škole Irena absolvovala střední odborné učiliště, obor pečovatelské práce. V současnosti pracuje jako pečovatelka v ústavním zařízení. Nekouří, nepije, volný čas tráví šitím a procházkami v lese. Za důvod rozpadu manželství se Štěpánem považuje Irena konflikty mezi manželi.

Štěpán, 44 let

Štěpán vyrůstal v úplné rodině, nemá sourozence. Jeho rodiče jsou ve starobním důchodu. Je s nimi v každodenním kontaktu, bydlí u nich se svou dcerou. Po základní škole absolvoval střední odborné učiliště, obor instalatér. Vždy pracoval v oboru. V současnosti pracuje jako instalatér v soukromé firmě. Nekouří, příležitostně pije (pivo, becherovku). Volný čas věnuje posezení s přáteli. Za důvod rozpadu manželství s Irenou považuje její psychickou labilitu.

Rodinný problém

V květnu roku 2009 mě Irena kontaktovala s žádostí o pomoc při řešení situace, kdy jí otec zabraňuje ve styku s dcerou. Irena byla z této situace velmi nešťastná, neboť jí bývalý manžel v minulosti opakovaně ubezpečoval, že jí v kontaktu s dcerou nebude bránit. Na základě této žádosti proběhla samostatná jednání s Irenou, Štěpánem a byl proveden pohovor s jejich dcerou Lenkou.

Rozhovor s Lenkou

Po neutrálních tématech dívka popisuje situaci doma.

„Táta s mámou se pořád hádají. Když u nás ještě máma bydlela, vyhazoval jí táta boty za dveře jako, aby už odešla... taky jednou, když přišel domů opilý, tak mámě nadával, že je debil.“

Ke styku s matkou dívka uvádí.

„Nechci k mámě chodit, protože je hrozná“

Na dotaz po upřesnění, dívka sděluje:

„protože je naprosto neschopná, nevydělá žádné peníze, táta jí musel živit a neumí uvařit ani polívku..., taky tam, kde bydlí, se mi to nelíbí, vypadá to tam jak u

cikánů, ...pořád střídá chlapy, před tátou měla dva a teď už má dalšího...a taky mi nadává a bije mě...“

Na dotaz, jak dívku matka bije, Lenka odpovídá, že neví, po chvíli přemýšlení reaguje, že ji máma bije rukou.

„taky je to alkoholička“

Na dotaz, proč si to dívka myslí, Lenka reaguje prohlášením, že máma přišla jednou domů opilá.

Pozorování v průběhu rozhovoru a ve vztahu k rodičům

Lenka je vitální štíhlá dívka mladšího školního věku. Zpočátku byly v rozhovoru patrné projevy studu, poté, co dostala na hraní panenku, se Lenka osmělila a chovala se jistěji. Při popisu vztahu mezi rodiči, dívka používala ironický tón a letmo se usmívala.

Komunikace dívky s Irenou byla přirozená, spontánní, Lenka se s matkou přivítala a rozloučila pusou. Nechala se matkou pohladit, učesat vlasy. Stejně tak s otcem dívka komunikovala jistě, přirozeně. Rodiče se na sebe při setkání ve dveřích a na chodbě téměř nepodívali, nekomunikovali spolu, Štěpán pouze podotkl *„budeš mít, cos chtěla“*.

Výsledná reflexe

Dívčiny výroky naprosto neodpovídaly jejímu věku a byly také v rozporu s jejím chováním k matce. Dívka byla pravděpodobně do negativních výroků o matce vmanipulována svým otcem.

Rozhovory s Irenou

Irena před dvěma lety souhlasila se svěřením dcery do péče otce, neboť neměla a stále nemá materiální podmínky, aby se o dceru mohla postarat. Vždy vydělávala málo peněz, nemá rodinu, která by jí pomohla, naopak její otec sám pomoc potřebuje. V současné době činí její příjem 8.000,- Kč měsíčně, z toho přispívá kamarádce 5.000,- Kč měsíčně na bydlení. Aby se užívala, jednou za 14 dní pracuje o sobotách a nedělích.

Manželství se Štěpánem popisuje jako velmi konfliktní, konflikty mezi manželi často vrcholily jejím fyzickým napadením – Štěpán jí strkal na zeď v garáži, škrtil, kroutil rukou, bil pěstmi i otevřenou dlaní. Lékařskou pomoc v této souvislosti nikdy nevyhledala, neboť měla jen podlitiny a zarudnutí od kroucení ruky. Kromě toho ji bývalý manžel často urážel a ponižoval. Častoval ji například přídomek alkoholičko, feťačko.

„pořád mi opakuje, že nic nejsem, že nic neznamenu, že jsem dobrá jen jako hadr na podlahu, jak jsem neschopná, blbá a že mě nenávidí. Vysmívá se mi, že jsem nula. Mám od něj zákaz vycházet z domu, když se vrátím z práce.“

Irenino fyzické napadání manželem se vždy odehrávalo bez přítomnosti dcery a útoky se týkaly výhradně její osoby. Zdůrazňuje, že si na chování bývalého partnera postupně přivykla.

„Zvykla jsem si na to, že se ke mně tak chová, nikdy jsem o tom vlastně moc nepřemýšlela...můj otec se k matce choval ještě hůř, když jsem byla malá, možná, že to jen zbytečně zveličuju a sem hysterická, jak mi tvrdí bývalý manžel.“

I přes neustálé urážky a bití zůstávala Irena po rozvodu manželství bydlet se Štěpánem a dcerou v domě jeho rodičů, neboť neměla kam od bývalého manžela odejít. Přispívala Štěpánovi na náklady spojené s bydlením částkou 3.000,- Kč

měsíčně a obávala se, že komerční nájem by nebyla schopna ze svého příjmu uhradit. Společné soužití matce ztrpčovali také rodiče bývalého partnera, u nichž manželé bydleli. Jednou se stalo, že ji Štěpánův otec v opilosti začal škrtit, dokázala se mu však vytrhnout a utéct. Situace vrcholila tím, že ji bývalý manžel po jednom z konfliktů vyhodil z domu, přičemž předtím ještě vyházal veškeré její osobní věci na zahradu před domem. Irena pak byla nucena uchýlit se na přechodnou dobu ke kamarádce. Od té doby jí bývalý partner odmítá umožňovat pravidelný styk s dcerou. Odůvodňuje to skutečností, že je psychicky labilní a on má strach, aby se dceři v její přítomnosti něco nestalo. Sama dcera někdy pronáší věty, které podle Ireny dokladují, že ji bývalý manžel systematicky manipuluje proti ní, například prohlásila, že to u Ireny vypadá jako u cikánů, vyčetla Ireně, že ji nedokáže materiálně zajistit, jednou na ni plivala. Irena poukazuje na to, že svou dceru miluje a nechtěla by s ní ztratit kontakt. Je přesvědčena, že by dceru nikdy nezískala do péče a nikdy by jí nedokázala zajistit to, co otec. Poukazuje na skutečnost, že její bývalý manžel má vysoké příjmy, neboť po zaměstnání vykonává ještě různé práce pro své známé a přátele. Na péči o dceru tedy Irena rezignovala, ale na styk s dcerou rezignovat nechce.

„Tenkrát po soudu jsem celou noc probřečela. Měla jsem výčitky, že jsem o ni nějak nebojovala. Přiznávám, že jsem nakonec rezignovala, ale teď už bych rezignovat nechtěla.“

Bývalý manžel se s ní o tom odmítá bavit, pokud si o víkendu pro dceru přijde, tvrdí Ireně, že je nemocná. Irena o ni měla strach, proto volala k lékařce, ale ta o ničem nevěděla. Někdy bývalý manžel prohlásí, že jí dceru nedá, protože takový člověk jako ona si ji nezaslouží. Minulý víkend na ni křičel, že když se u něj opět objeví, vykope ji ze dveří a svou dceru bude moci vidět, jen když bude stát na popelnici dva metry od domu. Naposledy jí bývalý manžel umožnil styk s dcerou před měsícem. Irena neví, co má v této situaci dělat, je bezradná.

Pozorování v průběhu rozhovoru

Irena je mladá, upravená žena. Kontakt navazuje velmi ochotně, při rozhovoru je orientována všemi směry. Při popisu chování bývalého manžela mluví rychle, přerývaně, patrná je také její úzkost, strach, má křečovitě sevřené ruce.

Výsledná reflexe

Irenino chování vykazuje známky syndromu týrané ženy, týrání ze strany bývalého manžela vnímala jako přirozenou součást partnerského vztahu vzhledem ke svým zkušenostem z dětství (intenzita týrání Irenina otce převyšovala intenzitu útoku Irenina bývalého manžela). Díky sociální izolaci jí chyběla zpětná vazba ve vztahu k partnerovu chování. Se současnou situací, kdy jí bývalý manžel brání ve styku s dcerou, si sama nedokáže poradit.

Poradenská práce

Matce jsem poskytla zpětnou vazbu ve vztahu k patologickému chování jejího bývalého manžela. V případě hrozby dalších fyzických útoků ze strany bývalého manžela jsem Ireně doporučila kontaktovat pracovníky policie (předala jsem Ireně také kontakt na linku pomoc obětem PČR), vyhledat lékařskou pomoc (i kdyby se jednalo „pouze“ o podlitiny, jak uváděla), kontaktovat intervenční centrum za účelem psychologické a právní pomoci a rovněž zvážit podání trestního oznámení na bývalého manžela. Ve vztahu k zajištění ubytování jsem Ireně nabídla možnost zprostředkování azylového pobytu či sepsání žádosti o sociální ubytovnu města. Irena zvolila druhou možnost, i přesto že představovala dlouhodobější řešení situace (proces schválení žádosti o ubytovnu trvá tři měsíce). Seznámila jsem Irenu s výsledkem pohovoru s dcerou a doporučila jsem jí v souvislosti s pravděpodobným programováním dcery otcem vyhledat odbornou psychologickou pomoc za účelem obnovy přirozeného vztahu mezi matkou a dcerou. Irena deklarovala záměr tuto pomoc vyhledat. Ireně bylo také poskytnuto návazné sociálně-právní poradenství ve vztahu k jejímu právu na pravidelný osobní kontakt s dítětem a povinnosti otce tento kontakt umožnit. Informovala jsem Irenu o možnosti domáhat se v takto vyhocené

situaci tohoto svého práva u soudu podáním návrhu na předběžné opatření, kterým by byl její styk s dcerou zajištěn v pravidelných intervalech. Irena se na základě této informace rozhodla přistoupit k úpravě svého styku s dcerou soudní cestou nejprve formou předběžného opatření, posléze návrhem na úpravu styku. Návrh na předběžné opatření a žádost o ubytovnu města jsem Ireně sepsala ihned po skončení poradenské intervence.

Rozhovor se Štěpánem

Po vysvětlení důvodu jednání (bránění styku s matkou) Štěpán ihned na počátku rozhovoru zdůrazňuje, že osobně zná jednu mou kolegyni a rovněž zmiňuje svůj osobní kontakt na dva mé nadřízené pracovníky. Následně mi předává vizitku na svého právního zástupce.

„Nevím, co vám tady ta ženská nalhala, ale nevěřte jí ani slovo, je to neskutečná lhářka, je to naprostej blázen, magor. Víte ona ode mě dostala šanci, věděl jsem, z jaký pochází rodiny, ale ona si toho, co jsme pro ni já a moje rodina udělali, nedokázala vážít. Dodnes lituju, že jsem se s tím póvlem zahodil. Vždycky sem jí musel žít, jenom toho zneužívala, sama si nedokáže vydělat ani na suchej chleba. Vyprávěla vám, kdo je její otec, alkáč vyhlášeněj po celým městě a její máma byla děvka první třídy. No, geny se nezapřou. Určitě vám říkala, že jsem jí mlátil, to je naprostý nesmysl, ani jsem se jí nedotk. Naopak to ona bila holku, jednou jí dala takovou facku, až jí tekla krev z nosu.“

Štěpán opakovaně uvádí, že Ireně ve styku s dcerou nebrání. Požaduje však, s ohledem na matčino chování k dceři, aby se styk Ireny s dcerou uskutečňoval pod dohledem třetí osoby, nejlépe psychologa. Zdůrazňuje, že matka je psychicky labilní, neschopná, o dceru se nikdy nestarala, museli se o ni starat jeho rodiče.

„Byla naprosto neschopná, nedokázala dceři ani pořádně uvařit, vždyť se na to dcery zeptejte... měla pořád průjmy z toho jejího zkaženého, překyseleného jídla.“

Štěpán by uvítal, že se jeho případem konečně začal někdo zabývat, požaduje, aby matku vyšetřil nějaký odborník a posoudil její přičetnost.

„Měla byste si zjistit dost věcí, po tom, co ste dceru vyslechla, jste si určitě udělala o její mámě obrázek. Chci, abyste všechno pořádně prošetřila, promluvte si s mými rodiči a s našimi sousedy, ti vám řeknou, co to je zač. A byla ste vůbec u ní doma! Bydlí na nějaké ubytovně s cikánama a já nechci, aby moje dcera musela pobývat v takových podmínkách. Jeden z jejích bývalých partnerů je policista a určitě bude ochoten vypovídat v můj prospěch, dám vám na něj kontakt i na toho druhého, oba vám výstižně popíší, jak se matka chovala. Chtěl bych, abyste se našemu případu věnovala s nasazením a nic nezanedbala. Pokud by cokoliv bylo v nepořádku, věřte mi, že mám dost kontaktů a vím, na koho se můžu obrátit.“

V závěru rozhovoru Štěpán vyjadřuje záměr řešit situaci po konzultaci se svým právním zástupcem právní cestou.

Pozorování v průběhu rozhovoru

Štěpán je mohutný mladý muž vysoké postavy, přichází oblečen v pracovním oděvu. Mluví silným hlasem, který v emočně vypjatých okamžicích zvyšuje, nenechává mě domluvit.

Výsledná reflexe

V průběhu rozhovoru Štěpán často zmiňuje své osobní „kontakty“ a v závěru rozhovoru dochází i na výhrůžku. Jeho způsob řešení situace spočívá v silovém působení, které vnímám jako naučený, zřejmě v minulosti osvědčený, způsob jednání. Jeho podání matčina chování je totožné s podáním jeho dcery a potvrzuje domněnku negativního ovlivňování dcery ve vztahu k matce. Má snížené ovládací schopnosti, což vedlo ve vyhocených situacích k fyzickým napadením Ireny. Ve vztahu k Ireně dominuje její ponižování, urážky, hanění a stigmatizace. Patrné je také Štěpánovo vnímání OSPOD jako represivního orgánu.

Poradenská práce

Štěpána jsem stejně jako Irenu seznámila s výsledkem pohovoru s Lenkou. Upozornila jsem jej přitom na skutečnost, že jakékoli negativní ovlivňování ve vztahu k matce je zjistitelné na základě odborného vyšetření dítěte. Štěpán však odmítl, že by dceru jakkoli manipuloval proti matce. Rozčileně prohlásil, že mám hájit zájmy dítěte a pokud zjistí, že byla dcera rozhovorem se mnou traumatizována, vyvodí z toho právní důsledky. Dále jsem Štěpána informovala o skutečnosti, že rozvodem není omezena matčina rodičovská zodpovědnost, že oba rodiče mají rovné postavení ve vztahu k dítěti a z toho plynoucí povinnosti respektovat matčino právo na pravidelný osobní kontakt s dítětem, právo na pravidelnou informaci o něm a možnost matky řešit věc soudní cestou. Štěpán byl motivován k řešení sporu s matkou smírnou cestou na základě domluvy o jejím styku s dcerou. Reagoval na to nicméně prohlášením, že smírná cesta je naprosto vyloučena. Vyslovil požadavek, abych matce nařídila psychiatrické vyšetření. Informovala jsem Štěpána, že odborné (psychologické případně psychiatrické) posouzení výchovných předpokladů rodiče je v kompetenci soudního znalce, kterého může ustanovit pouze soud v rámci soudního řízení. Štěpán tomu odmítal uvěřit, opakoval, že si tuto skutečnost ověří u svého právního zástupce, deklaroval, že bude trvat na přítomnosti psychologa při styku matky s dcerou. Ve vztahu k Lenčiným psychosomatickým problémům jsem Štěpánovi doporučila vyhledat psychologickou pomoc. Dále byl otec ubezpečen, že situaci rodiny bude věnována náležitá pozornost a práce s rodinou bude probíhat v souladu s příslušnými právními předpisy.

Další vývoj

V dalších dnech Irena vyhledala psychologickou pomoc intervenčního centra (psycholožka intervenčního centra konstatovala, že se u matky projevuje syndrom týrané ženy), přestěhovala se do ubytovny města a podala návrh na předběžné opatření dle § 76, na základě kterého by byla otci uložena povinnost, umožnit matce stýkat se s dcerou každý týden od soboty 10 hodin do následující neděle 17 hodin. Soud matčinu návrhu vyhověl a usnesením vydal toto předběžné opatření.

Návštěvou matky v místě jejího bydliště jsem zjistila, že matka má vytvořeno materiální zázemí pro péči o dceru, tedy i pro případný přechodný pobyt dcery. O výsledku návštěvy v rodině jsem informovala Štěpána.

Štěpán podal proti výše zmíněnému předběžnému opatření v zákonné lhůtě odvolání. Toto odvolání odůvodnil skutečností, že dochází k psychickému a fyzickému týrání Lenky její matkou. Fyzické a psychické týrání dcery Štěpán doložil kopií trestního oznámení, které podal pro tento trestný čin na Irenu. Pracovníci PČR v rozhovoru potvrdili Štěpánem uváděné skutečnosti. Doplnili, že Štěpán na policii uváděl, že při posledním pobytu dcery u matky ji tato kopala do nohou a sama dívka tuto skutečnost potvrdila lékařce. Lenčina ošetřující lékařka mi při následném rozhovoru sdělila, že ji Štěpán s dcerou vyhledal v pondělí po víkendovém pobytu Lenky u matky, prohlásil, že jeho bývalá manželka je psychicky labilní, užívá návykové látky a dceru bila, konkrétně ji kopala do nohou. Poté Štěpán lékařku vyzval, aby si toto jeho tvrzení sama u dcery ověřila. Dívka lékařce za přítomnosti otce potvrdila, že ji maminka kopala do nohou. Lékařka při vyšetření zjistila, že má dívka drobné modřinky na stehnech a holenních, pravděpodobně nezapříčiněné kopáním. Lékařka rovněž konstatovala, že u dívky nenašla žádné otoky, hematomy, poruchy hybnosti apod. Dále Lenku podrobně vyšetřila a lékařský nález byl negativní. Irena situaci vysvětlila tak, že si dcera o víkendu hrála s dětmi ze sousedství míčové hry a modřiny vznikly právě v souvislosti s touto zájmovou aktivitou dětí. Na základě zjištěných skutečností jsem ve zprávě soudu doporučila napadené usnesení soudu 1. stupně potvrdit. Toto usnesení bylo později potvrzeno soudem vyšší instance. Štěpán nebyl s verdiktem soudu spokojen, opakovaně si stěžoval na mě, intervenční centrum, pediatra a soud. Uváděl, že jsme podjati, vadilo mu, že nebylo dostatečně přihlíženo k jeho názoru, že nikdo nevyslechl matčiny bývalé partnery, že jsem matce doporučila vyhledat pomoc intervenčního centra.

V současné době Štěpán styk matky s dcerou umožňuje v rozsahu stanoveném předběžným opatřením, nicméně předávání dcery provází jeho agresivní chování a výhrůžky směrem k matce. Lenka pláče, zpočátku odmítá k matce jít, teprve po

dlouhém přemlouvání a uklidňování dcery matkou se může styk uskutečnit. Dívka je zvýšeně nemocná, má psychosomatické problémy (průjmy, noční pomočování), dívčina nemoc je také často důvodem neuskutečnění jejího styku s matkou. Oba rodiče se rozhodli řešit věc nadále soudní cestou. Irena podala na základě mého doporučení návrh na úpravu svého styku s dcerou, navrhuje, aby byl její styk s dcerou upraven v rozsahu daném předběžným opatřením. Štěpán naopak podal návrh na omezení styku Ireny s dcerou, a to na dvě hodiny v měsíci za přítomnosti psychologa.

Závěr

Na tomto příběhu je patrna komplikovanost sociální práce s rodinou z pozice sociálního pracovníka orgánu sociálně právní ochrany dětí. Sociální pracovník musí akceptovat realitu rodinné situace v tomto případě péči rodiče, který je v postavení agresora vůči matce a zároveň programujícího rodiče vůči dítěti a této realitě následně přizpůsobit rodinné intervence. Do popředí tohoto porozvodového sporu o styk se významně promítá nepříznivá sociální situace matky a její pocity méněcennosti a rezignace v důsledku domácího násilí, které ji činí závislou na pomoci a podpoře z vnějšího prostředí.

5 Diskuze

V předcházející kapitole jsem prostřednictvím případových studií popsala průběh a specifika práce s rodinami dětí ohrožených rozvodovým sporem rodičů z pohledu sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí. V rozvodových sporech a sporech o úpravu styku vystupuje sociální pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí v postavení kolizního opatrovníka, tedy zastupuje nezletilé dítě a hájí jeho zájmy v řízeních, kde by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dětmi nebo dětmi navzájem. Součástí tohoto postavení je rovněž intenzivní především poradenská práce s rodinou. Toto je základní vymezení problematiky v rámci odborné literatury. Nyní se pokusím porovnat teoretická východiska práce s výsledky výzkumu.

Výběrový vzorek v rámci výzkumu tvořili čtyři rodiny s dětmi, s nimiž jsem z titulu své profese sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí obecního úřadu obce s rozšířenou působností intenzivně spolupracovala v průběhu šesti měsíců od dubna do září roku 2009. Jednalo se o tři rodiny s jedním dítětem a jednu rodinu se dvěma dětmi. Všechny děti byly ženského pohlaví ve věku od 8 do 12 let.

V první případové studii mě nejprve vyhledala matka se žádostí o pomoc v situaci, kdy její dcera odmítá kontakt s otcem. Styk dcery s otcem byl již upraven na základě pravomocného soudního rozhodnutí. Následně jsem se ocitla v postavení kolizního opatrovníka v řízení o změně úpravy styku otce s dcerou, které bylo zahájeno na návrh matky. Po pohovoru s dítětem a jednání s rodiči jsem dospěla k názoru, že příčinou dceřina odmítání kontaktů s otcem je zejména negativní ovlivňování matky ve vztahu k otci vyplývající z matčina kritického postoje k bývalému manželovi a její neschopnosti oddělit partnerskou a rodičovskou rovinu vztahu. Dívka se pak ve svém postoji k otci s matkou identifikovala. Od tohoto posouzení situace se dále odvíjela má preventivní práce s rodiči. Matka však dlouhodobě zastávala odmítavou pozici ve vztahu ke smírnému mimosoudnímu řešení situace, odmítala uznat autoritu orgánu sociálně-právní ochrany dětí, nedokázala získat náhled na situaci, oprostít se od egocentrického přístupu, podívat se na situaci

očima své dcery. Výsledkem bylo vyhrocení situace do již zmíněného soudního řízení o změně úpravy styku otce s dcerou a následně řízení o výkonu rozhodnutí. Po objektivním potvrzení negativního ovlivňování dcery matkou soudním znalcem a pod hrozbou ukládání pokut ze strany soudu, matka ze svého původního stanoviska ustoupila a styk otce s dcerou začal probíhat v pravidelných intervalech.

Ve druhém případě mě vyhledal otec se žádostí o pomoc při řešení situace, kdy se jeho dcery odmítají vrátit k matce. Manželství rodičů stále trvalo, nicméně otec odešel ze společné domácnosti a rodiče uzavřeli mimosoudní dohodu o střídavé péči ve dvoutýdenních intervalech. Po pohovoru s dětmi jsem dospěla k názoru, že ve svém postoji k matce vykazují známky výrazného popouzení ze strany otce neboli rozvinutý syndrom zavrženého rodiče. Této situaci byla přizpůsobena i následná intervence a sociálně-právní poradenská práce s oběma rodiči, neboť později se na mě obrátila také matka se žádostí o pomoc v situaci, kdy jí otec s dcerami neumožňuje žádný kontakt. Dcery byly na základě předběžného opatření zatímně svěřeny do péče matky a obě dívky spolu s matkou docházejí na pravidelné terapeutické konzultace k psychologovi z důvodu rehabilitace původního vztahu k matce. Obnovu narušeného rodičovského vztahu však ztěžuje pravidelný styk s otcem, v jehož průběhu jsou dívky otcem manipulovány a korumpovány. Syndrom zavrženého rodiče byl potvrzen v rámci psychologického vyšetření dětí.

Ve třetím případě mě vyhledali oba rodiče v situaci, kdy jejich dcera odmítá kontakt s otcem v rozsahu stanoveném pravomocným soudním rozhodnutím. Otec se domníval, že se jedná o důsledek dceřiny manipulace matkou, matka si dceřino chování nedokázala vysvětlit. Po rozhovoru s dívkou se ukázalo, že za dívčíným postojem stojí necitlivé zapojování dítěte do partnerského sporu ze strany otce a babičky dítěte. Oba rodiče se při následném společném jednání neustále vraceli k minulým křivdám, v popředí jejich zájmu stál jednoznačně nedořešený partnerský vztah, oba své vzájemné negativní pocity nekontrolovaně ventilovaly před dcerou. Poradenská práce s rodinou vycházela z tohoto zjištění a jejím cílem bylo motivovat rodiče k vyhledání partnerské a rodinné terapie. Rodičům byl poskytnut kontakt na soudního znalce z oboru psychologie, který realizuje partnerskou a rodinnou terapii

v rámci své soukromé praxe. Rodiče se na místě rozhodli zprostředkovanou pomoc vyhledat a v současné době rodina pravidelně dochází na terapeutické konzultace. Postupně se podařilo obnovit běžný styk otce s dcerou ve stanoveném rozsahu.

Čtvrtá případová studie je velmi specifická. Se žádostí o pomoc mě vyhledala matka v situaci, kdy jí otec, kterému bylo na základě dohody rodičů dítě svěřeno do péče, neumožňuje kontakt s ním a samo dítě tento kontakt odmítá. Z následného pohovoru s dítětem a oběma rodiči opět vyplynulo systematické programování dítěte otcem proti matce. Situaci nadto komplikovalo fyzické a psychické týrání matky otcem v průběhu soužití, pokračování psychického týrání matky v současnosti a nepříznivá sociální situace matky. Individuální poradenská práce s rodiči vycházela z výše uvedených zjištění. Otec odmítl smírné mimosoudní řešení situace, upřednostnil soudní cestu a současně silové působení (výhrůžky, stížnosti, podání trestního oznámení). Situaci vyhrotil natolik, že matku obvinil z inscenovaného týrání dítěte. Matce se podařilo zajistit ubytování, využila psychologické pomoci intervenčního centra a odhodlala se k soudnímu řešení situace. V současné době styk matky s dcerou probíhá na základě předběžného opatření, je však velmi problematický, neboť otec pokračuje v popouzení dcery proti matce, agresí a urážkách matky při předávání dítěte, často se styk neuskuteční z důvodu nemoci dítěte. Dívka je častěji nemocná a má psychosomatické problémy.

Zhodnocení podobností v rámci jednotlivých případových studií

Teorie uvádí, že o problémové situaci v rodině v souvislosti s rozvodem se orgány sociálně-právní ochrany dětí dozvídají většinou v době, kdy spolu rodiče nekomunikují nebo téměř nekomunikují (MPSV, 2009). Výzkum toto teoretické východisko potvrzuje, rodiče mě ve všech případech vyhledali až v době, kdy jejich komunikace byla minimální nebo spolu vůbec nekomunikovali. Bakalář (Bakalář, 1996, 133) poukazuje na skutečnost, že stížnosti na popouzení jednoho rodiče proti druhému se objevují v rodinném životě více konfliktních manželů, v rozvodovém řízení a v souvislosti s komplikacemi ve styku s rodičem, jemuž dítě nebylo svěřeno do péče. I tuto teoretickou premisu nezbyvá než potvrdit, neboť ve všech případových

studiích se můžeme s těmito stížnostmi setkat, ve třech případech v souvislosti se sporem o styk s rodičem, jemuž dítě nebylo svěřeno do péče a v jednom případě v souvislosti s řízením o úpravě výchovy a výživy nezletilých dětí.

Ve třech případových studiích se objevuje rozvinutý či méně rozvinutý syndrom zavrženého rodiče, vždy v důsledku syndromu zavrženého partnera. V jednom případě méně rozvinutého SZR je zavržovaným rodičem otec, ve dvou případech silně rozvinutého SZR matka. Na skutečnost, že syndrom zavrženého partnera vytváří v případě péče odmítajícího partnera o společné dítě podmínky pro vznik syndromu zavrženého rodiče, upozorňují Novák, Průchová (Novák, Průchová, 2007, 79). Do syndromu zavrženého partnera tuto autoři zařazují jedince mužského či ženského pohlaví, který zažívá intenzivní pocity nenávisti, dlouhodobě nedokáže přijmout své citové zranění, které následně zpracovává v podobě opakované, skryté agrese proti původci, kdy navenek se tento jedinec staví do role oběti ve snaze vzbudit veřejný soucit a falešně se zaštiťuje právy svých dětí, které chápe jako součást svého vlastnictví. Jeho agresivita nemusí být pouze brachiální, časté jsou projevy slovní agresivity, zesměšňování, ironizování, degradace (Novák, Průchová, 2007, 79). S projevy slovní agresivity, zesměšňování, ironizování, degradace vůči zavrženému partnerovi se setkáváme ve všech případech SZR: Blanka označuje Luboše za ubožáka, psychopata, který by se měl jít léčit na psychiatrii, Petr mluví o tom, že Gabriela má duševní poruchu, minimálně hysterii, její chování se podle něj zcela vymyká normálu nebo jsou tu výroky, které děti přejaly od Petra: co ty jsi v životě dokázala, tleská ti první řada, máš strach z vlastního rozumu. Štěpán se uchyluje k vulgární slovní agresivitě, o Ireně mluví jako o debilovi, magorovi, bláznovi, feťáče, alkoholiče, agresivitu projevuje rovněž brachiálně. Blanka i Petr se staví do rolí obětí, u Petra tato skutečnost vystupuje velmi do popředí, ilustrují ji například jeho tvrzení: „*snážil jsem se vyhýbat konfliktům*“, „*vykonával jsem po příchodu ze zaměstnání veškeré domácí práce, i když jsem se dostal až na hranici svých psychických i fyzických možností*“. Blanka, Petr i Štěpán se rovněž falešně zaštiťují právy svých dětí. Typické dle Nováka a Průchové (Novák, Průchová, 2007, 79) v této souvislosti jsou také útoky na znalce, sociální pracovnice, kohokoli, kdo se o

zavrženém partnerovi vyjádří jinak, než si odmítající partner přeje. S tímto se můžeme setkat u Štěpána ve čtvrté případové studii.

V případě syndromu zavrženého rodiče děti postupně přejímají negativní postoj k druhému rodiči, až jej nakonec zcela zavrhnou, vnímají rodiče podle šablony dobrý/zlý rodič, identifikují se s postoji „hodného“ rodiče, na němž jsou závislé, mechanicky opakují jeho obvinění, kterým někdy ani nerozumí, popřípadě si vytváří vlastní fabulace, to jsou teoretická východiska (Bakalář, Novák, 2007), která nezbývá než potvrdit. Kamilka, Denisa, Eliška i Lenka se identifikují s postoji programujícího rodiče, mechanicky opakují obvinění, případně dynamicky vytváří vlastní fabulace, kterou je pravděpodobně Denisin výrok o tom, jak jí maminka třískala hlavou o zeď. Míra nenávisti a obviňování ze strany dítěte výrazně přesahuje skutečnou vinu nebo nedostatek zavrženého rodiče (Bakalář, Novák, 2007). Kamilka nechtěla k tatínkovi, protože kouří a nevěnuje se jí, Denise s Eliškou na mamince velmi vadilo, že má všude po bytě roztahané šminky, pro Lenku je máma hrozná, neboť nedokáže vydělat peníze a alkoholička, protože se jednou opila. Programující rodič zveličuje negativní vlastnosti zavrhovaného rodiče, manipuluje se jmény, například rodič je nazýván příjmením, brání návštěvám zavrhovaného rodiče, děti často před stanoveným stykem onemocní, projektuje do bývalého manžela vlastní tendence a vlastnosti, aby se jich sám zbavil, například falešným obviněním z týrání (Bakalář, 2006, 42-44). Se zveličováním negativních vlastností zavrhovaného rodiče se setkáváme u Blanky, Petra i Štěpána ať už v případě kouření, kosmetiky nebo ekonomické neaktivity rodiče. Manipulace se jmény se objevuje u Blanky, která svého bývalého manžela oslovuje pan K.. a také u Štěpána, který o své bývalé ženě mluví jako „o té ženské“. Bránění návštěvám zavrženého rodiče je přítomno ve všech třech případech. S vykonstruovaným obviněním z týrání se můžeme setkat u Štěpána ve čtvrté případové studii. U programovaného dítěte dochází ke vzniku řady psychopatologických symptomů (Bakalář, 2007). Ryšánková (Ryšánková, 2002) rovněž zmiňuje, že na dlouhodobé konflikty a násilí mezi rodiči mohou děti reagovat zvýšenou plačtivostí, negativismem, ztíženou koncentrací, pomočováním, nočními děsy. Zvýšená nemocnost a psychosomatické problémy dětí se vyskytují ve všech

zkoumaných rodinách. Kamilka je plačtivá, dva dny před uskutečněním styku s otcem nespí, pomočuje se. Eliška a Denisa jsou rovněž plačtivé, nesoustředěné. Anežka trpí bolestmi břicha a pomočuje se, Lenka neustálými průjmy a nočním pomočováním. Bakalář, Novák (Bakalář, Novák, 2007) upozorňují v souvislosti s řešením syndromu zavrženého rodiče na přetíženost opatrovnických soudů a problém neexistence reintegračního zařízení, které by se diagnostikou a terapií syndromu zavrženého rodiče zabývalo. V praxi se jako větší problém ukazuje právě neexistence reintegračního zařízení nebo na soudní spolupráci založené terapie programujícího rodiče, neboť dobrovolné vyhledání terapie je u programujícího rodiče vysoce nepravděpodobné, což potvrzují i případové studie. Ve dvou případových studiích byla situace bránění styku dítěte s druhým rodičem poměrně rychle řešena právní cestou na základě součinnosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí a soudu formou předběžného opatření. Problémy však následně vznikaly z důvodu absence terapie se zavrženým rodičem. V jednom případě rodič otálel se soudním řešením situace po neúčinnosti preventivní práce orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soud nicméně po podání návrhu na výkon rozhodnutí reagoval rychle, situaci spíše ztížilo dlouhé čekání na soudně znalecký posudek. Lze tedy konstatovat, že výraznou komplikací při řešení problematiky syndromu zavrženého rodiče v České republice není neochota sociálních pracovníků OSPOD, či soudců přistoupit k právním krokům, ale neexistence reintegračního zařízení nebo na soudní spolupráci založené terapie programujícího rodiče a dlouhodobá diagnostika v rámci soudně znaleckých posudků, případně další sociálně patologické jevy v rodině (domácí násilí). V případě, kdy se nejednalo o SZR se pak problémy s uskutečňováním styku rodiče s dítětem podařilo vyřešit bez soudního zásahu napojením na dostupnou odbornou pomoc.

Dále je nutné doplnit, že ve třech případech se do rozvodového/porozvodového sporu promítly také socio-ekonomické faktory (majetkové vazby mezi rodiči, nízký socio-ekonomický status matky). Blanka se v rozhovoru často vracela k probíhajícímu řízení o majetkovém vyrovnání, poukazovala na neoprávněné majetkové požadavky svého bývalého manžela. Luboš dokonce považuje nevyřešené majetkové vazby mezi manželi za důvod Blančiny manipulace s dcerou. Petr poukazuje na nepřiměřené

Gabrieliny finanční požadavky, částku 40.000,- Kč měsíčně, kterou Gabriele poskytuje, Gabrieliny výhrůžky, že pokud jí nebude dávat dost finančních prostředků, znemožní mu kontakt s dcerami. Gabriela naopak uvádí, že od manžela žádné finanční prostředky nedostala. Štěpán zdůrazňuje, že musel Irenu vždy živit, neboť „*si sama nevydělala ani na suchej chleba*“, Irena zmiňuje skutečnost, že má Štěpán vysoké příjmy a důvodem, proč souhlasila se svěřením Lenky do jeho péče je její neschopnost Lenku zajistit po materiální stránce. V poslední případové studii se pak objevuje situace domácího násilí. Vztahy mezi rodiči v jednotlivých rodinách jsou dlouhodobě výrazně narušeny, u programujících rodičů chybí byť jen základní respekt, úcta k druhé lidské bytosti. Většina rodičů není schopna náhledu na situaci rodiny z pozice dítěte, dominuje jejich sebestředný pohled na realitu, neschopnost oddělit partnerskou a rodičovskou rovinu vztahu.

Působení sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí na zkoumané rodiny bylo poradenské, preventivní, především na úrovni individuálních a skupinových intervencí k rodičům, aby respektovali a plnili práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a částečně i na úrovni mediačního působení. V této souvislosti je nutné zmínit, že OSPOD může dle zákona o SPOD (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí) působit rovněž represivním způsobem a ukládat rodičům povinnost využít pomoci odborného poradenského zařízení, pokud nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné poradenské pomoci a v případě, že rodič tuto povinnost nesplní uložit rodiči pořádkovou pokutu. Osobně jsem zastáncem toho, aby sociální pracovník OSPOD tento postup nerealizoval, působil na rodiče pouze v preventivní, poradenské rovině a represivní kroky ponechával výhradně v pravomoci soudu, jednak proto, že soud představuje pro rodiče vyšší autoritu (tuto skutečnost částečně ilustruje první případová studie) a také proto, že jakýkoli represivní krok ve vztahu k rodině sociálnímu pracovníkovi zablokuje možnost působit preventivním způsobem i v budoucnosti při případném vzniku dalších rodinných problémů. Práci sociálního pracovníka OSPOD v této souvislosti také komplikuje represivní vnímání jeho role ze strany veřejnosti, především díky působení médií. Myslím tím například mediálně známé kauzy

rozvodových sporů známých osobností komentované médii výroky: péče známé zpěvačky o dítě bude probíhat pod dohledem sociálky; zpěvačko, měj se na pozoru, sociálka ti chce odebrat dítě apod. Informace prezentované v této souvislosti o činnosti OSPOD neodpovídají realitě, jsou zkreslené, jejich cílem není objektivně čtenáře/diváka informovat. Bohužel takto podávají veřejnosti nepravdivou, zkreslenou realitu a výsledkem jsou mylné představy a předsudky o nelehké práci sociálních pracovníků OSPOD, někdy i stigmatizace a hanění této profese.

Výzkumná část práce umožňuje formulovat například následující doporučení pro poradenskou práci s rodinami v souvislosti s rozvodovými spory:

- přednostně realizovat preventivní působení na rodiče a poradenskou práci s rodiči, represivní kroky (ukládání povinností, pokut) ponechat v pravomoci soudu, jejich využití doporučit oprávněnému rodiči až v případě neúčinnosti preventivního působení,
- při poradenské práci s rodinou vždy vycházet z komplexního posouzení situace rodiny, brát v potaz i mimorodinné vlivy, nevnímat rodinu izolovaně, ale v kontextu prostředí, v němž se nachází,
- nevybočovat z hranic profese sociálního pracovníka (terapeutickou práci ponechávat v kompetenci rodinných poraden a psychologů atd.), objasnit tyto hranice rodičům,
- před napojováním rodičů na dostupné zdroje pomoci z vnějšího prostředí (rodinná poradna, mediační kancelář, psycholog, intervenční centrum) nejprve zmapovat tyto zdroje (zjistit, jaké místní zdroje jsou k dispozici, jaké služby poskytují, za jakých podmínek jsou tyto služby poskytovány),
- umět rozpoznat syndrom zavrženého rodiče, tomuto zjištění přizpůsobit práci s rodinou, snažit se oba rodiče vést k náhledu na situaci, zprostředkovat zavrženému rodiči odbornou pomoc k obnově jeho vztahu s dítětem (pokud je tato pomoc k dispozici).

Výzkumná část práce umožňuje rovněž vyslovit například následující hypotézy:

- Primárním problémem dlouhodobých rozvodových sporů rodičů o styk s dítětem je neschopnost rodičů oddělit partnerskou a rodičovskou rovinu svého vztahu.
- Syndrom zavrženého rodiče je nejčastěji se vyskytující problematikou v rámci agendy OSPOD týkající se sporů o styk s dítětem mezi rozvádějícími se nebo rozvedenými rodiči.
- V případě silně rozvinutého syndromu zavrženého rodiče je častěji programujícím rodičem otec a zavrženým rodičem matka.
- Při řešení rozvinutého syndromu zavrženého rodiče je kromě právního řešení situace vždy nezbytná soudem nařízená terapie se zavrženým rodičem.
- Do rozvodových sporů rodičů o výchovu dítěte se vždy promítají nevyřešené majetkové vazby mezi rodiči.
- Do rozvodových sporů rodičů o styk s dítětem se vždy promítají nevyřešené majetkové vazby mezi rodiči.
- Nevyřešené majetkové vazby mezi rodiči zvyšují intenzitu jejich rozvodových sporů o výchovu dítěte.
- Nevyřešené majetkové vazby mezi rodiči zvyšují intenzitu jejich rozvodových sporů o styk s dítětem.
- Nevyřešené majetkové vazby mezi rodiči prodlužují jejich rozvodové spory o výchovu dítěte.
- Nevyřešené majetkové vazby mezi rodiči prodlužují jejich rozvodové spory o styk s dítětem.
- Syndrom zavrženého rodiče se častěji objevuje v rodinách, kde nejsou vyřešeny majetkové vazby mezi rodiči.

6 Závěr

Hlavním cílem této diplomové práce bylo prostřednictvím případových studií popsat průběh a specifika práce s rodinou dítěte ohroženého rozvodem rodičů z pohledu sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). Dílčím cílem pak na základě případové práce s rodinami formulovat doporučení pro poradenskou práci a působení sociálního pracovníka OSPOD na rodinu dítěte ohroženého rozvodovým konfliktem rodičů.

Ve výzkumné části práce jsem popsala prostřednictvím čtyř případových studií průběh a specifika působení sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí na rodiny s dětmi, kdy zájmy a práva dětí jsou ohroženy konfliktními rozvodovými či porozvodovými vztahy mezi rodiči a poradenskou prací v této souvislosti. Ve třech případových studiích se jednalo o komplikace při styku dítěte s rodičem, jemuž dítě nebylo svěřeno do péče, v jedné případové studii o konfliktní situaci v souvislosti s předrozvodovým řízením o úpravě poměrů k nezletilým dětem. Ve třech případových studiích se vyskytuje více či méně rozvinutý syndrom zavrženého rodiče, vždy v důsledku syndromu zavrženého partnera s typickými symptomy u odcizených dětí: vnímání rodičů dle šablony dobrý/zlý rodič, identifikace s postojí programujícího a současně pečujícího rodiče, mechanické opakování jeho obvinění, kdy míra těchto obvinění přesahuje skutečnou vinu rodiče, psychosomatické problémy dětí a rovněž s typickými symptomy u programujících rodičů: zveličování negativních vlastností zavrženého rodiče, bránění návštěvám dítěte, v jednom případě je také zastoupen mechanismus projekce v podobě falešného obvinění z týrání. V jednom případě je zavržovaným rodičem otec, ve dvou případech matka. Syndrom zavrženého partnera je zde rovněž vyjádřen typickými symptomy: slovní agresivitou vůči zavrženému partnerovi, jeho degradací v podobě stigmatizace domnělou psychiatrickou diagnózou, v jednom případě i agresivitou brachiální, vystupování v roli oběti, účelové zaštiťování se právy svých dětí. Ve čtvrté případové studii se problémy v porozvodovém styku rodiče s dítětem, původně otcem interpretované jako syndrom zavrženého rodiče, objevily jako důsledek necitlivého zapojování dítěte do

nedořešeného partnerského vztahu mezi rodiči ze strany rodičů a prarodiče. Ve třech případových studiích se do rozvodového/porozvodového sporu promítly také socio-ekonomické faktory (majetkové vazby mezi rodiči, nízký socio-ekonomický status matky) a v jednom případě situace domácího násilí. Následné individuální i skupinové intervence v rámci poradenské sociálně-právní práce s rodinou vycházely především ze skutečností zjištěných na základě rozhovorů s rodiči a jejich dětmi. Působení sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí na zkoumané rodiny bylo poradenské, preventivní, uskutečňované převážně v rovině individuálních a skupinových intervencí k rodičům, aby respektovali a plnili práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a částečně se odehrávalo na úrovni mediačního působení. Nezbytnou součástí této práce bylo rovněž napojení rodin na dostupné zdroje pomoci z vnějšího prostředí (rodinná poradna, psycholog, intervenční centrum).

Na základě srovnání jednotlivých případových studií jsem v diskuzní části práce formulovala doporučení pro poradenskou práci s rodinami v souvislosti s rozvodovými spory a srovnání jednotlivých případových studií mi rovněž umožnilo vyslovit následující hypotézy: Primárním problémem dlouhodobých rozvodových sporů rodičů o styk s dítětem je neschopnost rodičů oddělit partnerskou a rodičovskou rovinu svého vztahu; syndrom zavrženého rodiče je nejčastěji se vyskytující problematikou v rámci agendy OSPOD týkající se sporů o styk s dítětem mezi rozvádějícími se nebo rozvedenými rodiči; v případě silně rozvinutého syndromu zavrženého rodiče je častěji programujícím rodičem otec a zavrženým rodičem matka; při řešení rozvinutého syndromu zavrženého rodiče je kromě právního řešení situace vždy nezbytná soudem nařízená terapie se zavrženým rodičem; do rozvodových sporů rodičů o výchovu dítěte se vždy promítají nevyřešené majetkové vazby mezi rodiči; do rozvodových sporů rodičů o styk s dítětem se vždy promítají nevyřešené majetkové vazby mezi rodiči; nevyřešené majetkové vazby mezi rodiči zvyšují intenzitu jejich rozvodových sporů o výchovu dítěte; nevyřešené majetkové vazby mezi rodiči zvyšují intenzitu jejich rozvodových sporů o styk s dítětem; nevyřešené majetkové vazby mezi rodiči prodlužují jejich rozvodové spory o výchovu dítěte;

nevyřešené majetkové vazby mezi rodiči prodlužují jejich rozvodové spory o styk s dítětem; syndrom zavrženého rodiče se častěji objevuje v rodinách, kde nejsou vyřešeny majetkové vazby mezi rodiči.

Vztahy v rodinách, jimž je věnována výzkumná část této diplomové práce jsou dlouhodobě, hluboce a nevratně poznamenány traumatickou životní událostí – rozvodem. Jeden z rodičů je tak zahlcen pocity křivdy, nenávisti, pomstychtivosti, že se nedokáže k tomu druhému chovat s úctou a respektem náležitým každé lidské bytosti. Do svého boje proti druhému rodiči zapojuje společné dítě a staví jej do pozice spolubojovníka. Tento boj nemá vítězů, pouze poražených a tím, koho poráží nejvíce je právě dítě. Dětská psychika je velmi křehká a chování rodičů jako nejdůležitějších bytostí v jeho životě se jej hluboce dotýká bez ohledu na věk. Ochrana dítěte v této situaci představuje pro sociálního pracovníka nelehký úkol, v některých případech neexistuje optimální řešení a je nutné volit ze dvou zel to menší.

Žijeme v době, kdy je preferován konzumní způsob života, devalvovány, znevažovány duchovních hodnoty. Manželství přestalo být vnímáno jako symbol trvalého a hlubokého spojení dvou lidí, naopak dominuje povrchní egocentrický přístup k manželství i vztahům obecně. Vyzdvihována je především ekonomická výhoda manželství. Nelze se pak divit zvyšujícímu se počtu rozvodů ve společnosti ani vyhoceným vztahům mezi rozvádějícími se rodiči a zneužívání dětí jako prostředků v rozvodových konfliktech mezi rodiči.

Ve své práci jsem se pokusila poodhalit složitost, obsáhlost a obtížnost působení sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí na rodinu dítěte ohroženého rozvodovým sporem mezi rodiči. Doufám, že tato diplomová práce přispěje k většímu vhledu do zkoumané problematiky a usnadní pochopení situace rodin dětí ohrožených rozvodem rodičů. Výzkumná část práce, především doporučení v diskuzní části, mohou být praktickým vodítkem pro sociální pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí při poradenské práci v rámci této agendy.

7 Seznam použitých zdrojů

1. Amnesty International. *Úmluva o právech dítěte s komentářem* [online]. 2009 [cit. 11. dubna 2010]. Dostupné na WWW: < <http://www.amnesty.cz/vychova/dokument.php?idPart=1> >.
2. Bakalář, E. a kol. *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. 256s. ISBN 80-7106-157-3.
3. Bakalář, E. a kol. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. 124s. ISBN 80-246-1089-2.
4. Bakalář, E. *Syndrom zavrženého rodiče* [online]. 3. července 2007 [cit. 11. dubna 2010]. Dostupné na WWW: < <http://www.iustin.cz/art.asp?art=138> >.
5. Bakalář, E. *Syndrom zavržení rodiče v soudní a znalecké praxi* [online]. 12. ledna 2010 [cit. 11. dubna 2010]. Dostupné na WWW: < <http://www.iustin.cz/files/syndrom13.pdf> >.
6. Bakalář, E., Novák, D. *Syndrom zavrženého rodiče v České republice* [online]. 3. července 2007 [cit. 11. dubna 2010]. Dostupné na WWW: < <http://www.iustin.cz/art.asp?art=136> >.
7. Bakalář, E. a kol. *Slyšení nezletilého dítěte před opatrovnickým soudem*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. 39s. ISBN 978-80-7387-119-2.
8. Bechyňová, V., Konvičková, M. *Sanace rodiny: sociální práce s dysfunkčními rodinami*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 151s. ISBN 978-80-7367-392-5.
9. Český statistický úřad. *Stav a pohyb obyvatelstva v ČR 1. pololetí 2009* [online]. září 2009 [cit. 11. dubna 2010]. Dostupné na WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/4001-09> >.
10. Centrum psychologické pomoci. *Rodinná mediace* [online]. 2009 [cit. 11. dubna 2010]. Dostupné na WWW: < <http://www.cepp.cz/pdf/rodinna-mediace.pdf> >.
11. Cloud, H., Townsend, J. *Hranice v manželství*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2003. 212s. ISBN 80-7255-031-4.
12. Dudková, R. *Co znamená rozvod pro ženy a co pro muže* [online]. 2005 [cit. 11. dubna 2010]. Dostupné na WWW:

<<http://www.soc.cas.cz/info/cz/25042/3950/Co-znamena-rozvod-pro-zeny-a-co-pro-muze.html>>.

13. Dunovský, J. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999. 279s. ISBN 80-7169-254-9.
14. Emery, R. *Renegotiating family relationships: divorce, child custody, and mediation*. New York: The Guilford Press, 1994. 243s. ISBN 0-89862-214-X.
15. Fialová, L. a kol. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 163s. ISBN 80-85850-87-7.
16. Gardner, R. A. *The Parental Alienation Syndrome*. 2. vyd. New Jersey: Creative Therapeutics, 1998. 448s. ISBN 0933812426.
17. Hendl, J. *Kvalitativní výzkum*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 407s. ISBN 80-7367-040-2.
18. Holá, L. *Mediace: Způsob řešení mezilidských konfliktů*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2003. 190s. ISBN 80-247-0467-6.
19. Holub, M., Nová, H. *Zákon o rodině: Komentář a předpisy související*. 6. vyd. Praha: Linde Praha, 2004. 751s. ISBN 80-7201-451-X.
20. Hrušáková, M., Králíčková, Z. *České rodinné právo*. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2006. 400s. ISBN 80-210-3974-4.
21. Hrušková, M. *Rozvod a paragrafy*. 2. vyd. Brno: Computer Press, 2003. 103s. ISBN 80-7226-981-X.
22. Chapman, G. *Čtyři období manželství*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2007. 138s. ISBN 978-80-7255-161-3.
23. Jandourek, J. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál, 2003. 231s. ISBN 80-7178-749-3.
24. Kramer, H. Ch. *Becoming a Family Therapist*. New York: Human Sciences Press, 1980. 256 s. ISBN 0877054703.
25. Langmeier, J., Krejčířová, D. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. 368s. ISBN 80-247-1284-9.
26. Matějček, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994. 98s. ISBN 80-85282-83-6.

27. Matějček, Z. *Rodiče a děti*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1986. 335s. ISBN 08-011-86.
28. Matějček, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1. vyd. Praha: Grada, 2002. 128s. ISBN 80-247-0332-7.
29. Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. 124s. ISBN 80-901424-7-8.
30. Matoušek, O. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 380s. ISBN 80-7178-548-2.
31. Miovský, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. 332s. ISBN 80-247-1362-4.
32. Mišíková, J. *Základy sociologie rodiny*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. Pedagogická fakulta, 2003. 55s. ISBN 80-7042-291-2.
33. Motejl, O. Sociálně-právní ochrana dětí. Motejl a kol. In *Rodina a dítě: sborník stanovisek veřejného ochránce práv*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007. s. 14-20.
34. Motejl, O. Práce s rodinou. Motejl a kol. In *Rodina a dítě: sborník stanovisek veřejného ochránce práv*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007. s. 21-32.
35. Možný, I. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 311s. ISBN 80-86429-58-X.
36. MPSV. *Sociálně-právní ochrana dětí* [online]. 14. července 2009 [cit. 11. dubna 2010]. Dostupné na WWW: < <http://www.mpsv.cz/cs/7242> >.
37. MPSV. *Porozvodové konflikty* [online]. 2009 [cit. 11. dubna 2010]. Dostupné na WWW: < http://www.mpsv.cz/files/clanky/7288/Porozvodove_konflikty.pdf >.
38. Nová, H., Velehrach, M. *Rodinné vztahy v soudní praxi*. 1. vyd. Praha: Prospektrum, 1995. 277s. ISBN 80-7175-030-1.
39. Novák, T., Průchová, B. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. 144s. ISBN 978-80-247-1449-3.
40. Plecítý, V. a kol. *Základy rodinného práva*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 140s. ISBN 978-80-7380-139-7.

41. Pincus, L., Dare, C. *Secrets in the family*. 1. vyd. New York: Pantheon Books, 1978. 159s. ISBN 9780394413570.
42. Psychocentrum. *Rozvodové a porozvodové poradenství a terapie* [online]. 2010 [cit. 11. dubna 2010]. Dostupné na WWW: < http://www.psychocentrum.cz/divorce_consulting.htm >.
43. Ryšánková, M. *Děti, rodiče a rozvody* [online]. 22. listopadu 2002 [cit. 11. dubna 2010]. Dostupné na WWW: < <http://www.rodina.cz/clanek2859.htm> >.
44. Smith, H. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. 183s. ISBN 80-7178-906-2.
45. Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 219s. ISBN 978-80-7367-250-8.
46. Teyber, E. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Návrat domů. 2007. 227s. ISBN 978-80-7255-163-7.
47. Český výbor pro UNICEF. *Úmluva o právech dítěte*. [online]. 2010 [cit. 11. dubna 2010]. Dostupné na WWW: < <http://www.unicef.cz/index.php?pg=2&id=31&zp=17> >.
48. Úmluva o právech dítěte
49. Veselá, R. a kol. *Rodina a rodinné právo*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 283s. ISBN 80-86432-93-9.
50. Wills, J. *Rodinná mediace* [online]. 2009 [cit. 11. dubna 2010]. Dostupné na WWW: < <http://www.jedenstrom.cz/poradenstvi/rodinna-mediace> >.
51. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění
52. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění
53. Zákon č. 90/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění

8 Klíčová slova

Dítě

Rodina

Rozvod

konflikt

Sociálně-právní ochrana

9 Přílohy

1. Struktura ukončených rozvodových řízení v ČR v letech 1989-2001
2. Struktura rozvodů s nezletilými dětmi v ČR v letech 1989-2001
3. Rozvody v České republice v roce 2009
4. Návrh na úpravu výchovy a výživy nezletilých dětí pro dobu před a po rozvodu manželství rodičů
5. Návrh rodičů na schválení dohody rodičů o úpravě výchovy a výživy nezletilého dítěte pro dobu před a po rozvodu manželství rodičů
6. Návrh na rozvod manželství dle ustanovení § 24a zákona o rodině
7. Návrh na úpravu styku otce s nezletilým dítětem

Příloha č. 1 Struktura ukončených rozvodových řízení v ČR v letech 1989-2001

Rok	Celkem ukončených řízení	Počet rozvodů	Podíl řízení ukončených rozvodem %	z toho návrh podala žena	
				absolutně	%
1989	40 971	31 376	76,6	.	.
1990	41 641	32 055	77,0	.	.
1991	38 263	29 366	76,7	.	.
1992	36 897	28 572	77,4	18 691	65,4
1993	38 269	30 227	79,0	19 999	66,2
1994	38 614	30 939	80,1	20 764	67,1
1995	38 766	31 135	80,3	20 902	67,1
1996	40 451	33 113	81,9	22 101	66,7
1997	39 592	32 465	82,0	22 113	68,1
1998	39 616	32 363	81,7	22 027	68,1
1999	29 610	23 657	79,9	15 972	67,5
2000	34 946	29 704	85,0	20 208	68,0
2001	36 694	31 586	86,1	21 231	67,2

Zdroj: ČSÚ, 2009

Příloha č. 2 Struktura rozvodů s nezletilými dětmi v ČR v letech 1989-2001

Rok	Počet nezletilých dětí		
	1	2	3+
1989	54,5	38,7	6,8
1990	54,9	38,7	6,4
1991	55,3	38,4	6,3
1992	55,5	38,4	6,1
1993	57,1	37,3	5,6
1994	57,9	36,4	5,7
1995	58,3	36,2	5,5
1996	58,4	36,3	5,3
1997	58,7	36,0	5,3
1998	58,2	36,1	5,7
1999	57,8	37,0	5,2
2000	58,1	36,8	5,1
2001	58,1	36,9	5,0

Zdroj: ČSÚ, 2009

Příloha č. 3 Rozvody v České republice v roce 2009

oblast	Rozvody		1. rozvody		Rozvedená manželství podle počtu nezletilých dětí			
	celkem	na návrh ženy	muže	ženy	celkem	1	2	3+
Česká republika	29133	18842	23488	23593	16851	9533	6538	780

Zdroj: ČSÚ, 2009

Příloha č. 4

PROTOKOL

sepsaný na
dne

..... – sociální pracovnice

Dostavila se bez předvolání:, narozená, zaměstnaná jako,
bytem
a žádá o sepsání

**návrhu na úpravu výchovy a výživy nezl. nar. a nezl.
....., nar. po dobu před a po rozvodu manželství rodičů**

Matka:, generálie shora

Otec:, narozený, zaměstnaný jako, adresa pro
doručování:

V červnu roku jsem uzavřela manželství s otcem nezletilé před Městským úřadem
v Z našeho soužití se narodily shora uvedené nezletilé děti. Do června tohoto
roku jsme žili s manželem ve společné domácnosti. Začátkem června se manžel ze
společné domácnosti odstěhoval. Přesnou adresu jeho bydliště neznám. O nezletilé děti
se od června starám sama, zajišťuji jejich potřeby. K této péči mám podmínky i do
budoucna. Otec na potřeby všech dětí přispívá celkovou částkou,- Kč měsíčně. Na
této vyživovací povinnosti manžela jsem se dohodli. Manžel souhlasí se svěřením
nezletilých dětí do mé výchovy a výživy. Sama nemám jinou vyživovací povinnost.
Otec dítěte rovněž nemá jinou vyživovací povinnost. Jsem zaměstnaná jako
s příjmem cca,- Kč měsíčně. Otec nezletilých je zaměstnán jako
a jeho čistý měsíční příjem činí cca,- Kč.

Hodlám i nadále o nezletilé děti pečovat a navrhuji proto, aby soud vydal následující
rozsudek

nezl., nar., nezl., nar. se svěřují do výchovy a
výživy matky a otec se zavazuje přispívat na výživu nezletilých dětí celkovou částkou
....,- Kč pro dobu před i po rozvodu manželství, s účinností od

Skončeno a podepsáno

Příloha č. 5

PROTOKOL

sepsaný na
dne

.....– sociální pracovníce

Dostavili se bez předvolání:, narozená, bytem
a, narozený, zaměstnán u, bytem

a požádali o sepsání

**Návrhu rodičů na schválení dohody rodičů o úpravě výchovy a výživy nezletilé
....., narozené, trvale bytem pro dobu před a po
rozvodu manželství rodičů**

Matka:, narozená, na mateřské dovolené, bytem

Otec:, narozený, zaměstnán u, bytem

Dne jsme uzavřeli manželství před Městským úřadem Z našeho manželství se narodilo shora uvedené nezletilé dítě. Do jsme žili ve společné domácnosti, od této doby stále žijeme ve společném bytě, nicméně společně neohospodaříme. Oba nemáme jinou vyživovací povinnost. Dítě je od doby, co spolu nežijeme, v péči matky. Matka je na rodičovské dovolené a pobírá rodičovský příspěvek ve výši,- Kč. Otec je zaměstnán jako a jeho čistý měsíční příjem činí,- Kč. Nezletilá je zdravá a má věku odpovídající potřeby.

Dohodli jsem se na svěření nezletilého dítěte do výchovy a výživy matky a na vyživovací povinnosti otce v částce,- Kč, s účinností od

Navrhujeme proto, aby soud schválil tuto naši dohodu a vydal následující rozsudek:

- I. Nezletilá, narozená se svěruje do výchovy a výživy matky.**
- II. Otec se zavazuje platit na výživu nezletilé měsíčně částku ,- Kč, a to vždy do každého 15. dne v měsíci předem k rukám matky, s účinností od**
- III. Nezletilá, narozená se svěruje do výchovy a výživy matky, s účinností od právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství rodičů.**
- IV. Otec se zavazuje platit na výživu nezletilé měsíčně částku,- Kč, a to vždy do každého 15. dne v měsíci předem k rukám matky, s účinností od právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství rodičů.**
- V. Žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení.**

podpis matky:

podpis otce:

Příloha č. 6

Okresnímu soudu v

Navrhovatelka:

Odpůrce:

návrh na rozvod manželství dle ust. § 24a zákona o rodině

I.

Naše manželství bylo uzavřeno dne před Úřadem města Z našeho manželství se dne narodila dcera Intimní soužití jsem ukončili, společně nehospodáříme od Oba máme české občanství.

Důkaz:

- oddacím listem
- rodným listem nezletilého dítěte

II.

Naše manželství trvalo více jak jeden rok, s odpůrcem více jak šest měsíců nežijeme a uzavřeli jsme v souladu s ustanovením § 24a zákona o rodině příslušné dohody. Dne jsem podala návrh na úpravu výchovy a výživy k nezletilému dítěti. S otcem jsme schopni se na výchově a výživě nezletilé dohodnout.

K tomuto návrhu přikládám písemné smlouvy, které upravují vypořádání našich majetkových vztahů – to je dohodu o vypořádání společného jmění manželů, dohodu o vypořádání práv a povinností ze společného bydlení.

Důkaz:

- spisem soudu č. j. ve věci péče o nezletilou
- shora uvedenými dohodami

Článek I. S ohledem na výše uvedené navrhuji, aby soud vydal tento rozsudek:

Manželství navrhovatelky narozené
a odpůrce narozeného
uzavřené dne, v, se rozvádí.

V dne

podpis navrhovatelky:

Příloha č. 7

Okresnímu soudu v
opatrovnickému oddělení

Otec:, nar., bytem

Matka:, nar., bytem

Nezl. dítě:, nar., bytem

Návrh na úpravu styku otce s nezletilou, nar.

Rozsudkem Okresního soudu v byla nezletilá svěřena pro dobu před a po rozvodu manželství rodičů do výchovy a výživy matky. Rozsudek nabyl právní moci dne Otec se snaží se svou dcerou co nejvíce stýkat tak, aby byly zachovány původní velmi dobré vztahy, které s dcerou měl v době trvání manželství. Matka je ochotna otci styk umožnit pouze jedno odpoledne v týdnu. Pro otce je tak malý rozsah styku s dcerou nepřijatelný. V souladu se zákonem o rodině má otec právo se s dcerou stýkat, a pokud není možná dohoda mezi rodiči, tak tuto nahradí svým rozhodnutím soud.

Ze shora uvedených skutečností otec navrhuje, aby Okresní soud v vydal po provedeném dokazování

Rozsudek

I. Otec je oprávněn stýkat se s nezletilou v každém týdnu, vždy od soboty hodin do neděle hodin.

II. Otec je oprávněn stýkat se s nezletilou po dobu jednoho měsíce o letních školních prázdninách.

III. Otec je povinen dceru převzít a vrátit v místě bydliště matky.

IV. Matka je povinna nezletilou k předání řádně připravit.

V. Žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení.

podpis navrhovatele:

